

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

Petőfi 200

MILBACHER RÓBERT: Lectori salutem! (*vendégszerkesztői előszó*) 905

*

LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ verse 906

DRAGOMÁN GYÖRGY: Petőfi kardja (*novella*) 909

MARGÓCSY ISTVÁN: Vissza a Nepean-szigetre! (*Levél Jókai Mórhoz 1883-ból. Irodalomtörténeti vízió*) 912

SZÉCSI NOÉMI: Az utolsó levél Nagyszalontáról 921

SZABÓ T. ANNA versei 923

*

KUCSERKA ZSÓFIA: Fától fáig (*Változatok szerelem és önazonosság témájára Petőfi Sándor költészetében*) 929

PÁLFY ESZTER: Petőfi Sándor és a „férfias nők”

(*A Szécsi Mária irodalomtörténeti kontextusáról*) 935

OWAIMER OLIVER: Petőfi elmaradt pere (*esszé*) 945

VADERNA GÁBOR: A meglepetés poétikája (*Petőfi Sándor: Tigris és hiéna*) 953

Z. KOVÁCS ZOLTÁN: Az apostol és a verses regény (*tanulmány*) 959

MILBACHER RÓBERT: Egy kudarc anatómiája (*A Kisfaludy Társaság 1845-ös vígeposzpályázatára beérkezett négyes számú pályamű szerzőségéről*) 964

ISMERETLEN SZERZŐ: A' barlang szörnye (*vígeposz*) 969

*

ONDER CSABA: Kölcsey in Love (*komédia dalokkal*) 987

2023

SZEPTEMBER

JELENKOR

LXVI. ÉVFOLYAM

9. szám

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Főszerkesztő-helyettes
GÖRFÖL BALÁZS

Szerkesztő
MOHÁCSI BALÁZS

Tördelőszerkesztő
KISS TIBOR NOÉ

Szerkesztőségi titkár
KOZMA GYÖNGYI

A szerkesztőség munkatársai

PARTI NAGY LAJOS
főmunkatárs

BERTÓK LÁSZLÓ, CSUHAI ISTVÁN, HAVASRÉTI JÓZSEF, KERESZTESI JÓZSEF,
NAGY BOGLÁRKA, PINCZEHELYI SÁNDOR, SZOLLÁTH DÁVID, TAKÁTS
JÓZSEF, THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ, VÁRKONYI GYÖRGY

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 7–8.
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310–673, 215–305, 510–752, 510–753.
A szerkesztőség e-mail címe: jelenkor58@gmail.com

Arra kérjük a folyóiratunkban még nem publikált szerzőket, hogy közlésre szánt műveiket kinyomtatva, postai úton juttassák el a szerkesztőség címére.
Az elfogadott kéziratok szerzőit a küldeményhez mellékelt válaszborítékban vagy a megadott e-mail címen értesítjük. Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány
(Pécs, Széchenyi tér 7–8. Telefon: 72/310–673),
a Nemzeti Erőforrás Minisztérium, a Nemzeti Kulturális Alap és
Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata támogatásával.
Felelős kiadó: a Jelenkor Alapítvány kuratóriumának elnöke.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest
Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu
WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,
telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban
(<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu
Belföldi előfizetési díjak: előfizetési díj félévre 5940,- Ft, egy évre belföldre: 10 890,- Ft;
a Magyar Posta Zrt.-nél külföldre: az aktuális díjszabás szerint.
Lapunk előfizethető közvetlenül a szerkesztőségen keresztül is.

Számlaszámunk: Takarékbank Zrt. 50800111–11164573

Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.

Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécssett.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

MEGHALT MILAN KUNDERA. A cseh író július 11-én, kilencvennégy éves korában hunyt el.

*

ELHUNYT LATOR LÁSZLÓ. A költőt, műfordítót, szerkesztőt, legendás tanárt július 17-én, kilencvenöt évesen érte a halál. Lator Lászlóról *Imreh András* emlékezett meg honlapunkon (www.jelenkor.net).

*

MEGHALT JANDÓ JENŐ. A pécsi születésű zongoraművész július 4-én, hetvenegy éves korában hunyt el. Jandó Jenőről *Szabó Ferenc János* közölt nekrológot honlapunkon.

*

BERTÓK LÁSZLÓ-EMLÉKESTET tartottak június 23-án a nagyatádi T25 Művészeti Galéria és Közösségi Házban. A házigazda *Ágoston Zoltán* volt, közreműködött *Frank Ildikó* színművész és *Rozs Tamás* zenész.

*

MAGASISKOLA. A Mészöly Miklós Irodalmi Akadémia alkotótáborát tizedik al-

kalommal rendezték meg július 10-e és 14-e között Szekszárdon. Többek között előadást tartott *Gyenge Zoltán*, bemutatkozott a *Pad* irodalmi és művészeti folyóirat, Kis Pál István portréfilmjéről az alkotókkal, *Gacsályi Józseffel* és *Pomsár Tamással* *Liebhauser János* beszélgetett, *Csabai Lászlót* *Ódor János*, *Dicső Zsoltot*, valamint *Fekete Richárdot* *Liebhauser János*, *Zalán Tibort* *Fazakas István* kérdezte, felolvasást tartott a két kurzusvezető, *Csabai László* és *Zalán Tibor*.

*

LOKART 2023. A második alkalommal megrendezett kortárs vizuális művészeti fesztiválon tíz pécsi helyszínen közel száz művész vett részt június 21-e és 25-e között.

*

KRASZNAHORKAI LÁSZLÓNAK ítelték oda az előző év legjobb franciára fordított irodalmi művének járó Laure Bataillon-díjat a *Báró Wenckheim hazatér* című regényért. A könyvet *Joëlle Dufeuilly* fordította.

Szerzőink

Milbacher Róbert (1971) – irodalomtörténész, író, Kővágószőlősen él.

Lövétei Lázár László (1972) – költő, a csíkszeredai *Székelyföld* szerkesztője, Csíkszentdomokoson él.

Dragomán György (1973) – író, Budapesten él.

Margócsy István (1949) – irodalomtörténész, kritikus, a *2000* szerkesztője, Budapesten él.

Szécsi Noémi (1976) – író, Budapesten él.

Szabó T. Anna (1972) – költő, műfordító, Budapesten él.

Kucserka Zsófia (1979) – irodalomtörténész, Pécsen él.

Pálfy Eszter (1989) – irodalomtörténész, a PTE BTK oktatója, Pécsen él.

Owaimer Oliver (1995) – az SZTE doktorandusza, Szegeden él.

Vaderna Gábor (1979) – irodalomtörténész, az ELTE oktatója, Budapesten él.

Z. Kovács Zoltán (1970) – irodalomtörténész, a MATE Neveléstudományi Intézet oktatója, Kaposváron él.

Onder Csaba (1970) – irodalomtörténész, az EKKE oktatója, Egerben él.

Folyóiratunk az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alap és Pécs Város Önkormányzata támogatásával jelenik meg. Köszönjük a Molnár Nyomda Kft. támogatását.

A Jelenkor a LAPKER újságospavilonjain kívül a következő könyvesboltokban is megvásárolható:

PÉCSETT: PTE Bölcsészkar, Ifjúság útja 6. –
Fókusz Könyvruház, Jókai utca 25. –
Művészetek és Irodalom Háza, Széchenyi tér 7–8.

BUDAPESTEN: Írók Boltja, 1061 Bp., Andrassy út
45. – Ludwig Múzeum, 1095 Bp., Komor Marcell
u. 1. – Magvető Café, 1074 Bp., Dohány u. 13. –
Babérliget Könyvesbolt, 1073 Bp., Kertész u. 29

A LIBRI budapesti és vidéki könyvesboltjaiban:

Allee Könyvesbolt
Árkád Könyvesbolt, 1. emelet
Campona Könyvesbolt
Csepel Plaza Könyvesbolt
Duna Plaza Könyvesbolt, 1. emelet
Könyvpalota
Mammut Könyvesbolt

Oktogon Könyvesbolt
Stop.Shop. Könyvesbolt
Pólus Center Könyvesbolt
Sugár Könyvesbolt

Budaörs Könyvesbolt
Debrecen Könyvesbolt
Győr Könyvesbolt
Győr Plaza Könyvesbolt
Kaposvár Plaza Könyvesbolt
Miskolc Könyvesbolt
Nyír Plaza Könyvesbolt
Pécs Könyvesbolt
Szeged Plaza Könyvesbolt
Szolnok Plaza Könyvesbolt
Zala Plaza Könyvesbolt

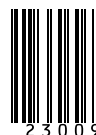
www.jelenkor.net

990,- Ft

JELENKOR

9177044716420021

23009

LECTORI SALUTEM!

Amikor az a megtiszteltetés ért, hogy a *Jelenkor* Petőfi-számát én állíthatom össze, az első öröm után inkább a tanácsstalanság és némi kétségbeesés lett úrrá rajtam. Sejtettem ugyanis, hogy a 2023-as bicentenáriumi év rendre-sorra ki fogja termelni a maga Petőfi-kiadványait, és a 2017-es Arany-év tapasztalataiból tudom, hogy ezek nagy része érdektelen lesz, más része a kultusz jegyében fogant, és csak egy kis hányada nyújt majd igazán érdekeset szakmai szempontból. (Az idei könyvhéten megjelenő ilyen-olyan regényes Petőfi-életrajzokkal Dunát lehetne rekeszteni.) Másképpen mondva: nem sok értelmét láttam annak, hogy egy újabb kötelező hommage lapszámot állítsak össze letudva ezzel a haza iránti szent kötelességemet. Sokáig gondolkodtam, hogy mi is lehetne mégis érdekes az amúgy nagyon is sokszínű Petőfi-irodalomban, amely mind a szakmai, mind a szélesebb olvasóközönség számára új nézőpontokat kínálhatna meglévő Petőfi-értéséhez.

Arra jutottam, hogy olyan kérdésekkel keresek meg általam nagyra becsült írókat, költőket, irodalomtörténészeket, amelyek arra irányulnak, hogy melyek azok a szempontok, amelyekből kicsit másképp lehet az agyonelemzett és agyonértett Petőfi-jelenségre rálátni. Vagyis ki tudják-e mozdítani a nagyon is súlyos Petőfi-univerzumot a maga tehetetlenségéből. Ugyanakkor attól mégis ódzkodtam, hogy egyfajta alternatív történelmi játékra hívjam föl a szerzőket, mert egyrészt Petőfi kapcsán – különös tekintettel a halála körül kialakult irodalomra – ez már része a kultusznak, másrészt a kísérlet üres szellemeskedésbe fulladhatott volna. Így valami olyasmit vártam a felkért szerzőktől, hogy a maguk alternatív Petőfi-értéséről adjanak számot.

Így született a mai legnevesebb Petőfi-szakértő, Margócsy István tollából egy fiktív Pálffy Albert-levelé, amelyben az egykori Tízek Társaságához tartozó idős író arról számol be, hogy a kanonizációs folyamat miként hozott létre többek között olyan Petőfi-képet, amely messze eltér az eredeti elképzeléseitől. De legalább ilyen érdekes problémákat vet föl az Owaimer Oliver tollából született tanulmány, miszerint ha Petőfi életben marad és elfogják, milyen büntetésre számíthatott volna. Kucserka Zsófiát arra kértem, hogy gondolkodjon el arról, miféle én körvonalazódik Petőfi szerelmes verseinek beszélője mögött, Pálffy Esztert pedig arra, hogy vajon mennyiben írta bele Petőfi Júlia alakját a *Murány ostromának Szécsi Máriájába*, és ezáltal mit tudhatunk meg Petőfi Júlia-képéről. Z. Kovács Zoltán *Az apostol* műfajának kérdéseiről töpreng, történetesen arról, hogy milyen kapcsolódásai vannak a verses regény korabeli modelljeihez, míg Vaderna Gábor azt magyarázza el, hogy mi is a baj a *Tigris és hiénával*, és hol ragadhatók meg ennek a bajnak az okai. Mint látható, a szaktanulmányok korántsem a kultuszt erősítik, hanem eddig kevésbé firtatott kérdéseket járnak körül.

A fölkerült szépírók sem a kultikus Petőfi-kép felől közelítettek, hanem megpróbálták olyan szempontokat kínálni, amelyek meghökkentők, mint Szécsi Noémi fiktív leveléé, vagy éppen személyesek, mint Lövétei László László verséé, vagy éppen Dragomán György családtörténeti vonatkozású szövegéé. Szabó T. Annát pedig arra kértem, hogy írjon a szerepjátszás jegyében Petőfihez szóló korabeli szerelmes verseket. És lőn.

A szám közöl egy általam átírt, eddig kiadatlan vígeposzkéziratot, amelyről nem eldönthető, hogy ál-Petőfi-szöveg, vagy maga a költő írta (az előszóból kiderül, hogy valószínűleg nem ő), és egyben az olvasó némi betekintést kaphat a filológiai nyomozás útvesztőibe is. Mivel a 2023-as év nemcsak Petőfi, hanem a *Hymnus* születésének kétszáz éves ünnepe, bónuszként közlünk egy Kölcseyről szóló vígjátékot a neves Kölcsey-szakértő, Onder Csaba tollából.

Mindezeket abban a reményben bocsátjuk a nyilvánosság elé, hogy a reménybeli olvasó velünk tart a kissé talán szokatlan irodalomtörténeti bolyongásunkon, amelynek a végére érve talán még módosulhat is az érdeklődők Petőfi-képe.

A szerkesztőség nevében a vendégszerkesztő:
Milbacher Róbert

Javított Petőfi

*Felhozható-e mentségemre
Hogy akkor még fiatal voltam
Igaz
Már akkor is idősebb
Mint Petőfi a halálakor
És részeg is voltam
Mint Petőfi állítólag soha:
Záróra
Tehát bőven éjjel után lehetett kisvárosunk sétálóutcájában
Amikor Lestyán Csaba grafikus barátom vállán állva
Kikorrektúráztam egy piros markerrel
A Petőfi-emléktáblát:
„Ezen a helyen állt
az a ház, amelyben
PETŐFI SÁNDOR
1849. június 23-án megszállt.
Állíttatták” stb.
Gyakorlatilag nem volt olyan szó
Ami ne lett volna hibásan írva a márványtáblán
Ki is cserélték gyorsan a hivatalosságok
Maradhatott volna hibásan is persze
Nem sokkal azelőtt jött divatba a történelem vége
Ha vége a történelemnek
Tökmindegy hogy hány helyesírási hiba van egy emléktáblán
Úgy látszik
Grafikus barátommal már akkor megsejtettünk valamit
Vajon hány Petőfis/Bem após emléktábla lehet
Szerte a Kárpát-medencében
Vizaknától egy köpésre
Kelneken például van
Helyesírási hiba nélkül
Azért tudom ezt ennyire biztosan
Mert végiglátogattuk a családdal
Az UNESCO világörökségi listáján szereplő erdélyi erődtplomokat
„Négy nap dörgött az ágyú
Vizakna s Déva közt...” –
Tudósított az utókornak Petőfi
Kétszázhetvenhetedik napja dörög az ágyú „Etelközben”*

Nem
Nem ősmagyarkodásról hanem irodalmi idézetről van szó
Molnár Vilmos kollégám írta egyik vicces kis írásában
Hogy a mi kisvárosunkhoz
Légvonalban
Közelebb van Etelköz mint Budapest
Nagyon Keleten lakunk tehát
Nem csoda ha ideges vagyok egy kicsit
Ezért jutott eszembe az ágyú és Vízakna és Petőfi
Ma már nem bánom
Hogy kicorrektúráztuk azt az emléktáblát kisvárosunk sétalóutcájában
Ha már ennyire javíthatatlanok vagyunk
Legalább az emléktábla legyen kifogástalan
A Petőfi utca 15. szám alatt álló ház falán
Legalább addig
Amíg áll még az a ház.

2022. november 27-én

Petőfi rajza Bem tábornokról

Petőfi kardja

„Barátosi Lénárth a legnagyobb felfedezést 1909 nyarán tette, miután a Bajkál-tó vidékén megismerkedett egy rettegetes öreg, Dragomanov nevű emberrel. Együtt utaztak el az 1849-es magyar hadifoglyok által alapított Kerezs nevű faluba, ahol a temetőben egy ortodox-szláv stílusú kőtáblán a következő feliratot olvasta: »Alexander Stjepanovics Petrovic, honveg ernagi, halva itt, 1857. május 18. Ő csinálta falut: Körözsöt.« Azonnal tudta, hogy Petőfi Sándor nyughelye előtt áll, s az akkor tizenhét éves fiú zokogva imádkozott a sírhantra borulva. Később a kísérője bevalotta neki, hogy ő már bizony több mint százévestendős, az igazi neve Dragomán Sándor, és hosszú éveken át a költő strázsamestere volt.»

Barátosi Lénárth zokogva borult Petőfi sírjára, egyre csak olvasta és olvasta a cirill betűket, Alexander Petrovic, ez bizony csak ő lehet, neki kell lennie, megvan, itt nyugszik. A következő gondolata az volt, hogy haza kell vinnie a testét, a drága csontoknak az otthoni anyaföldben van a helyük. Dragomán Sándor, aki a sírhoz vezette, mintha csak kitalálta volna a gondolatait, úgy szólalt meg.

Elmondta neki, hogy mostanig őrizte a titkot, de most már el kell mondani az igazságot, mielőtt eltűnik ő is az élők sorából. El kell mondani, hogy a sír üres, senki se fekszik benne, ő a saját szemével bizonyosodott meg arról, hogy üres koporsót temettek el. Amikor Petőfi meghalt, olyan fagyott volt a föld, hogy három napig kellett várni, hogy felengedjen és megáshassák a sírt, és aztán, amikor a többi honvéddal együtt fel akarták emelni az egyszerű fakéregből készült koporsót, hát uramfia! a koporsó olyan könnyű volt, mintha senki se lenne benne.

Lassan leengedték akkor a földre a koporsót, mind az érintetlen gyantás háncsköteleket nézték, a köteleken a csomókat, senki se mert megmozdulni se, és akkor ő, Dragomán Sándor, elővette a vadászését, és egymás után levágta a koporsóról a háncsköteleket, és felemelte a koporsó fedelét, és akkor mind közelebb léptek a többiek is, és látták, hogy a koporsó valóban üres, nem volt benne más, csak Petőfi rozsdás pengéjű törött kardja, és a szürkére kopott foszladozó katonaköpeny, amit szemfedőnek terítettek a drága halott testére.

Az egyik honvéd akkor mintha maga sem hinné, hogy mit lát, kiemelte a koporsóból a köpenyt, hosszú percekken át forgatta ide-oda a szakadozott, szürke anyagot, mintha keresne benne valakit, aztán felsóhajtott, és egy tanácstalan mozdulattal a földre ejtette.

Senki sem értette, hogy mi történhetett, egyedül ő, Dragomán Sándor tudta rögtön, hogy Petőfi beváltotta saját jóvendölését, és még egyszer utoljára elindult hazafelé, amíg a többiek az üres sír és az üres koporsó körül térdelve hányták

magukra a keresztet, addig ő felállt, nyugat felé fordulva integetett mindnyájuk szeretett parancsnoka, Petőfi Sándor honvéd őrnagy után, és tiszta szívből azt kívánta, teljesüljön a jövendölés, jusson az őrnagy úr végre haza. Aztán, ahogy a többiekkel együtt elföldelték az üres koporsót, és elkezdték reáhányini a földet, és dobogni kezdtek a rögök a háncson, hát egyszerre elsötétült az ég, olyan hatalmas szél támadt, hogy körös-körül felzúgtak a fenyvesek, a szél lecsapott, éppen oda, ahova a szakadt katonai köpenyt dobták, és felkapta és elragadta, és nemcsak a köpeny tűnt el akkor, hanem a rozsdás kardcsonknak is nyoma veszett.

Dragomán akkor csúztól és vénségtől göcsörtös ujjával megragadta a Barátosi karját, magához húzta, és azt mondta neki, hogy az életére esküszik, egészen tisztán látta az őrnagy alakját szállni a fák fölött, mintha a szélre támaszkodva az irdatlan fenyők fölött repült volna kitárt köpennyel, mint valami nagy, fekete madár.

Dragomán Sándor egy pillanatra elhallgatott, aztán mérhetetlen szomorúsággal a hangjában azt mondta Barátosi Lénárthnak, abból, hogy ő ideérkezett ezzel az expedícióval és Petőfi Sándor sírját keresi, már tudja, hogy az őrnagy úr mégse jutott sohase haza, tehát igaz, amit itt mindenféle mesélnek, hogy viharos éjszakákön látják fel-felbukkanni az alakját a fenyők között, néha vadászatokon is ott látják rohanni az űzött vadakkal, a tapasztalt vadászok olyankor nem is tüzelnek, mert tudják, hogy úgyse érne se húst, se csontot a golyó.

Bizony, sokan mondják, hogy itt kószál ezen a tájon. Egyetlenegyszer ő maga is találkozott vele, egy messzi faluba kellett orvosságért átgyalogolnia, és ahogy ment és ment, egyszer csak irányt vesztett valahol az ösvényen, hosszú percekig vagy talán órákig bolyongott a holdfényben a fák között, aztán egyszerre egy árnyékot pillantott meg, először persze a legrosszabbra gondolt, hogy egy éhes medvét sikerült véletlenül felriasztania, annyira megijedt, hogy szinte mozdulni se tudott, de akkor az árny feléje intett és sebesen elindult a fák között, és akkor ő a nyomába eredt és követni kezdte, és ez az alak árkon-bokron át vezette, ő pedig ment utána, mert hirtelen azt érezte, hogy mindenáron utol kell érnie, és többször majdnem el is érte, szinte karnyújtásnyira volt már csak a lobogó köpenytől, egyszer-egyszer ki is nyúlt, hogy megfogja, de hiába érezte már szinte az ujjai begyén a ruha tapintását, mégsem érte el.

Hosszú időn át mentek, neki már úgy égett a két combja, mint a tűz, de csak nem állt meg, és amikor váratlanul újra az ösvényen találta magát, az alak egy pillanatra megtorpant és hátranézett, és ő akkor mintha felismerte volna Petőfi haragtól lángoló tekintetét, de aztán az árnyék futni kezdett, és ő minden erejét összeszedve utánarohant, a nevét kiáltotta, de hirtelen megbotlott és akkorát esett, mint még soha életében, nagyobb, mint amikor egyszer gyerekkorában ledobta a ló, azt hitte, minden csontja összetört, de végül mégis fel bírt tápaszkodni, és akkor megnézte, hogy mibe botlott bele, először azt hitte, csak egy nagy kőbe vagy gyökérbe, de ahogy jobban megnézte, látta, hogy egy kard markolata áll ki a földből az ösvény közepén, és ahogy megfogta és kihúzta, látta, hogy a penge törött, és persze ezer közül is felismerte volna, ez bizony Petőfi törött kardja, éppen csak nem volt rozsdás a penge, hanem olyan fényesen csil-

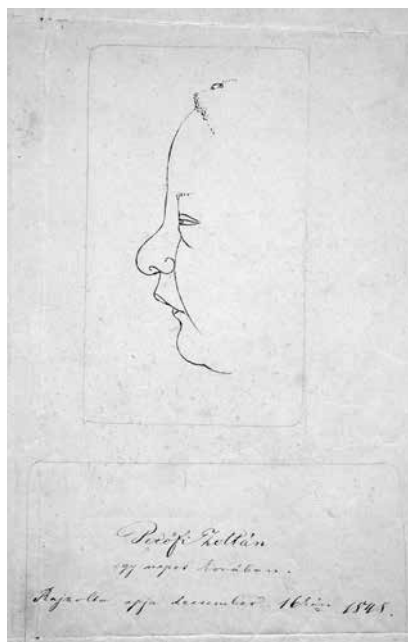
lantotta a szemébe a holdfényt, hogy szinte belevakult, mert egy makulányi rozsdá, annyi se volt rajta.

Azt persze mondani se kell, hogy pontosan az úti céljához vezette őt a fák között, már csak pár száz métert kellett megtennie az orvos házáig, az meg mintha pont órá várt volna, már elő is készítette a megfelelő gyógyszert.

Ahogy ezt elmondta, Dragomán Sándor elhallgatott, és az oldalzsákjában koto-rászva egy rongycsomót vett elő, és a rongyok közül egy törött kardot húzott elő, és megmutatta Barátosinak. A penge olyan fényesen csillogott, mintha éppen abban a pillanatban fenték és fényesítették volna.

Dragomán Sándor akkor azt mondta, ez a makulátlan penge a bizonyíték arra, hogy Petőfi él, ő az évek során soha meg nem tisztította, mégse tapadt meg rajta egy fíkaranyi rozsdá se, ezért ő a maga részéről a szívében érzi, hogy a törött penge valahogyan összeforrt Petőfi sorsával, és mindaddig nem rozsdázhat be, amíg jogos tulajdonosa nem hagyta egészen maga mögött ezt az árnyékvilágot.

Dragomán ezzel Lénárth felé kínálta a kard markolatát, az ifjú egy tétova mozdulattal mert csak odanyúlni, de a kard mintha vonzotta volna a kezét, az ujjai rászorultak a markolatra, és akkor, mintha az egész testét sűrű villanyáram járta volna át, érezte, hogy messziről, a fák közül nézi őket valaki, és egész lényével biztos volt már benne, hogy az öreg Dragomán igazat beszél: Petőfi valóban nem halt meg, és nem is fog meghalni soha.

Petőfi rajza fiáról, Petőfi Zoltánról

Vissza a Nepean-szigetre!

Levél Jókai Mórhoz 1883-ból. Irodalomtörténeti vízió

„Ti leányok, ne tegyétek!”
Arany János

Drága öreg Barátom, Móric,

ifjúkorom pajkos cimborája (hogy a hivatalos címzéstől: „nagyságos írófejedelem” most eltekintsek), fogadd üdvözetemet!

Ahogy illik: *Scriptori salutem plurimam!*

Amint jó pár év előtt, midőn Tompa Miska, halála előtt búcsúzván a világtól, így szólt: a Tízek Társasága, íme, ismét eggyel fogyatkozott, úgy szólok én most, mikor már csak hárman élünk a tízből (s az agg Degré Lojzi már csak visszaemlékezget); hisz tavalyra meghalt Arany Jancsi is, aki, ha kicsit visszafogottan is, de mégiscsak a miénk volt (már annyira, amennyire). Hozzád fordulok hát, egyedül maradt hajdani beszélgető- s vitapartneremhez, mert itt az alkalom, 1883. január elsője, azaz egykori vezéregyéniségünk, kománk, elvtársunk, szeretett bajkeverőnk, kiállhatatlan, de elengedhetetlen s feledhetetlen Petőfink hatvanadik születésnapja, hogy feltegyük (s együtt tegyük fel) a kérdést: a tavaly felállított Sándor-szobor látványa s visszfénye hasonlít-e arra a figurára, akit igazából mi ismertünk a legjobban, s arra a költészeti törekvésre, amelynek tanúi, résztvevői s (ki milyen mértékben) teremtői voltunk.

Talán emlékszel még több mint harminc év előtt megjelent, „egy földön futó” írásait tartalmazó könyvecskémre (mely épp aktuális földönfutásom okán, nevem nélkül volt kénytelen megjelenni): most is mint földönfutó jelentkezem Nálad; bár életem épp rendben lévőnek látszik lenni, az irodalomban helyemet nem találván, s az irodalomnak mai helyeit (templomait és kocsmáit, valamint üzleteit) magaménak nem érezhetvén, mint a pályán kívül futó szólok Hozzád, keblemnek s szellememnek fájdalmait, sérelmeit és hiányérzeteit kimondandó. S

E fiktív levél természetesen fantáziának s önkénynek szülötte; de az említett irodalmi szereplők, művek, továbbá a benne foglalt irodalmi utalások, idézetek között semmi kontrafaktuális nincsen. A kitalált levél írója, Pálffy Albert, Petőfinek és Jókainak benső barátja, a Tízek Társaságának tagja, regényíró, újságszerkesztő volt, aki 1848-ban a szélsőbaloldali *Március Tizenötödike* című újságot szerkesztette (a lap mottója volt: „nem kell többé táblabíró-politika!”); az ötvenes években pár évig bujdosott, majd Csehországba internálták. Az ötvenes évek közepétől itthon élt, több (meglehetősen rossz) regényt írt, újságíróként hol ellenzéki, hol kormánypárti lapokban működött – tehát történetileg nem tekinthető, mint a levélben írja, irodalmi földönfutónak. Levelét csak az legitímálhatja, hogy a század utolsó harmadára valóban egyedül maradt Jókai mellett, aki a negyvenes évek lázadó, romantikus irodalmiságát soha nem feledte el, s sohasem tagadta meg.

nem személyes keserveimnek adok hangot: de ifjúkoromnak irodalmi törekvéseiről, közös ifjúkorunknak ideáljairól, s azoknak elkallódásáról, elváltozásairól s elhallgattatásairól panaszolkodnék, tudván tudva, így jár minden az ég alatt – de mégis felkiáltván: így kellett-é történnie mindennek? vagy pontosabban szólván: úgy történt-é valójában literatúránk mára bétetőződött kibontakozása, amint ma a hivatalosság és a közbeszéd nagy meglegéssel meséli?

Nem a történelem viszontagságairól és igazságtalanságairól szólnék (ebben mindig forgandó a szerencse, s amint a szólás tartja: hol kerék, hol talp), nem a politika ármányairól s az általa gerjesztett folyamatos félelemről, hanem arról, hogy az irodalom élt, él (s bizonyára élni is fog) – de mindig másként mutatja magát, s kiváltképpen: mindig másképpen beszélnek róla; s e másság nemcsak a születendő művek ízlését, minőségét etc. (azaz kritikai megítélhetését) illeti, hanem mára a hajdan folyt irodalmi mozgásoknak is más-más színezetet ad, sokat felejt, sokat kiegészít – s oly folyamatok megszületését sugallja, melyek, meglehet, ott szunnyadtak valahol egy-egy alkotásnak vagy műcsoportnak, hogy úgy mondjam, méhében, de amelyek, más szemmel (az én szememmel, sőt, feltételezésem szerint: a Te szemeddal is nézvén) más lehetőségeknek kivirágzását is megelőlegezték volt, melyeknek idő előtt elhervadását vagy barbár kertészeti lenyését bizonylat csak szánni lehet.

Azért írok Neked, mert Te, minden elismertséged mellett is, erősen kívül hagyattál a ma uralkodónak tekintett elismertségi hierarchia (alias *kánon*) legmagasabb és legszűkebb keretein, s Téged a Hivatal nagytekintetű professorai, a derék, nagy tudású, de fűrészporszagú, növényevő Toldy, meg a szeretetreméltó, de száraz és szenvedélytelen (bár igencsak ingerlékeny) Gyulai Palkó, meg neki hű, kimívelt famulusa, a rettenetesen észelvű ifjú Péterfy Jenő, se lenyelni, se kiköpni nem tudnak (bár inkább a kiköpés felé hajlanak), s úgy látom, Te maradtál egyedül, aki Petőfinek poétikai (nemegyszer szemtelen) korlátlanágát nemcsak hogy komolyan vetted, hanem máig képviseled is (ha nem is mindig mondd ezt nyíltan ki), s – minden sikert hozó kilengésed mellett is – olyan műveket (is) írsz, amelyekkel mind Sándor, mind én, mind hajdani ifjonti éned is boldogan elégedettek lennének (haj, mily kiválóak azok a regényeid, amelyeket persze a mai kritika jóformán észre sem vesz: ki írna ma – vagy bármikor – jobbat, mint a szédületes *Janicsárok végnapjai*, a gáncstalan *Szegény gazdagok*, vagy – hogy erős példát mondjak, a szivárványosan bölcs és gonosz *Egy hírhedt kalandor...?*). (Hogy mit is csináljunk Sándor lázadó és forradalmár természetével, s politikai gesztusaival, azt persze nem akarnám tudni vagy minősíteni, de azt azért – mivel valóban azt gondolom, hogy Te vagy Petőfi irodalmi folytatója – a szemedbe mondom: Sándorunk politikai átértelmezésénél mintha kissé elvetted volna a súlykot, hogy ő elismerné ezt a hajdanában akasztani kívánt királyt? Ezt azért egyikünk se hinné el, holott mára, isten nagyobb dicsőségére, mindannyian kiegyeztünk a kiegyeznivalókkal...)

Nehéz persze az irodalomtörténeti emlékezőnek szerepe – hiszen mára már a múlt (is) kodifikálva lett: központi intézmények szónoklata zeng arról, mi történt volt, s mit hogyan kell értelmezni. Ma már nem magánemberek emlékeznek és vélekednek, hanem institúciók: az Akadémia messzehangzó szava dönt, a Kisfaludy-Társaság (volt és mai barátaink köre) is ítéleteket mond ki, nem véle-

ményeket – s ami a legfontosabb: a hivatalossá vált kritikai és történeti vélemény behatolt az iskolába, a gimnáziumokba, az egyetemre – amit az irodalomról gondolni lehet, az már nem olvasói tapasztalat és vélemény, hanem tananyag, amit tudni muszáj, nem pedig érezni illenék: fatökű tanárok oktatják, milyennek kell lennie a szerelmi költészetnek, s beszart filiszterek magyarázzák ismételve a walesi bárdok tanúságtételét – hiszen a köz már nem bízik saját érzeményében, hanem átadja ítéletét a hitelesített szóvivőknek. Haj, a hatalom az irodalomban nagy úr ám! (bizton tapasztaltad Te is); s mily erősen bír hatni! Szegény Kazinczy, hajdan, igencsak szerette volna maga képére formálni az irodalmi életet és működést, de neki, archaikus akarnoknak, csak tekintélye volt, de nem hatalma – s intézményekről még álmodnia sem adatott meg neki. Bezzeg ma, Toldynak, Gyulainak (velük a hótt konzervatív Salamon Ferencnek, mögöttük az okos és ravasz Csengery Tóninak) kiterjedt intézkedési hálózata másként szerepel – nemcsak szeretnék, hogy általuk érvényesüljön a *Roma locuta* döntvénye, hanem tesznek is róla (drága naiv Arany Jancsi főtitkár úr pedig hogy bujdoskolt az ő hálójuk körül, mögött...): lásd csak a tankönyvek irányt mutató leegyszerűsítéseit és sokszor hamis sugalmazásait. Mi más lenne a helyzet, hogyha már intézmény nélkül nem boldogul a mai világ, akkor legalább oly érzékeny, fogékony, romantikus alak lett volna az Akadémia befolyásos ura, mint Erdélyi Jancsi, aki, remélhetőleg, nem csak a maga (egyébként igencsak nyitott) ízléspreferenciái szolgálatába állította volna e hatalmi gépezetet. De félre a tréfával és a hatalommal! – hogy a költővel szóljak: *paulo maiora canamus!*

Midőn a negyvenes évek közepére összeállott a fiatal íróknak igencsak izmos kis csoportja, Sándorunk, tízünknek a tizedese, azt a nevet találta ki, mindnyájunknak egyetértésével: mi lennénk a *romantikus iskola*. Hogy mi a romantika (*als solche*), most nem vizsgálнам theoretice – de hogy mi mit akartunk, nem csekély közönségnek öröme, azt egy-két vonással felrajzolнам. Idősebb barátunk, Kazinczy Gábor egykor (haj, be régen: 1837-ben!) így szólt: „Romantikuskak mondatnak azok, kik a literatúrában valami mást akarnak, mint a fennálló” – s mi megpróbáltuk ezt a mást; tisztelven és kicsit lenézven az előttünk járókat, valaminőképpen *újítók* akartunk lenni. Ifjabb barátunk, a korán elhunyt Sükei Károly pedig így szólt: „Igen! mi nem akarjuk a szenvedélyt, mint valamely rakoncátlan ebet, pórásra fűzni – hogy elvégre is, teljesen szellemi rugalmatlansággyáva bilincseiben élő halottak legyünk –, sőt inkább szabadon eresztve, megszeliđítjük a szépnek dicső harmóniája által; s erkölcsi fönségünk érzetében, fölülemelkedve a pusztá törvény vakondtúrásán, nem akarunk azon egykori quakerhez hasonlítani, ki a legszebb fügeleveltelen, hitregei festményeket összevásárolván – azokat csupa szűzies érzésből, elégette. ... Szeretjük pedig a jelenkort rontva teremtő irányú romantikájával; szeretjük szabadszellemitűségét, mely megdönti azon általánosságokat, melyek a természetet és életet anticipáló szemlélődés útján lőnek ténylegesítve...” – s mintha mindannyiunk szájával szólt volna; szenvedélyes irodalmat akartunk, szélsőséges irodalmat akartunk, amely nem ijed meg az illedelem dekórumának parancsaitól, vállaltuk a bűn jelenlétét az irodalomban, s nem óhajtottuk magunkévá tenni a költői igazságszolgáltatás oly nagy sikert befutó kiegyenlíto teóriájának dominanciáját (amit később nemcsak az unalomig egyengető Gyulai, de a zord irodalomtól mégsem idegenkedő

Erdélyi is fennen hirdetett – vajh lehet-e mosoly nélkül olvasni az ily intelmeket: „ama sötétkedő állapot ... tapodtassék el, mint a sárkány Szent György által, hogy megjelenhessék a győző feje körül a glória!?”); a szaggatott, nem pedig óvatos és jámbor lelkek irodalmát preferáltuk (mint Sándor ezt meg is írta a kéziratban maradt önvallomásos *Előszóiban*), s hajlamosak voltunk mindent (na jó, megengedem: sok mindent) az irónia és paródia fénytörésében is láttatni (nemhiába volt barátunk az éles nyelvű *Kaján Ábel*). Ami pedig aesthetice a legfontosabb lehetett: a szépséget sem kizárólag a nagybetűvel írott Harmóniával azonosítottuk, hanem úgy vélekedtünk, mint elődünk (s tartózkodó támogatónk), a hol túl érzelmes, hol túl bölcselkedő Eötvös báró (fiatalkorában): a szép, a természetben is, az emberi lélekben és szenvedélyben is, bizony sokszor lehet *Szörnyen szép* – s e „szörnyen szép” szemlélet eredményezte műveinket, melyeknek szimbolikus jelszava legtalálébb módon alighanem a Te akkori kötetednek címe lehetne: *Vadon virágai*.

No, az ily típusú romantikának, hogyúgymondjam, kiküszöbölése folyik napról napra – s nem kizárólag a mi nemzedékünk kapcsán. Erős elődeink közül Vajda Péter szenved meg leginkább: őt elkönyvelték orientális álmodozónak (őt, akinél keményebb gondolkodót nemigen képzelhetni!), de a nagytekintetű öreg Vörösmarty sem úszta meg. A nemzet nagy megtestesítőjétől nem vették jó néven, hogy dicsőséges honfoglalási eposzába elégiát és tündérezést is belékevert, legpompásabb epikai művét, a rémes sorozatgyilkosságot bemutató *A két szomszédvárt* (melyen egy értő kritika szerint csak „csigavérű moralista vagy divatos műveltségű, süttött fejű arszlán” borzadhat el), melléktermékként kezelik; *A vén cigány* legvadabb sorát a józan Csengery átiratta, s az egész verset Gyulai egyszerűen aggkori (alkoholos?) fantazmagóriaként minősítette. Holott miért vetne a *Szózat* patriotizmusára rossz fényt, ha elismernők, hogy Vörösmarty mindvégig küzdött örök zsidóknak kísérteteivel, eljátszott tündérvölgyekkel, délszigetekkel – hogy tágkeblű perspektívát nyisson az univerzumra; s miért kellene takargatnia, hogy sokáig szégyenletesen elhallgatott nagy költeményében, a *Csongor és Tündében*, szerelmi extázisra vágyván megengedte a tündéréknek enyelgő misztifikációját is? (S a tündérékkel különben is mindig baj van – még a népmeseként tolerált *János vitéz* tündérországa sem kapta meg igazságos interpretációját; s ha megérjük – én biztosan nem, de Te még megérheted –, megszületik majd a *János vitéznek* oly felfogása is, amely Tündérország helyett hazarendeli Jancsiék a megbízható, derekas magyar faluba...)

Holott az ötvenes években még mennyi félbetört kísérlet történt a szaggatottságnak, a szélsőségeknek a tovább vitelére – mily szédületes rémtörténet Arany-nak *Katalinja* –, de a folytatás már elmaradt! Kemény is megpróbálkozott a *Ködképekben* a minden dekórumot felrúgó szélsőséges kalandok felelevenítésével: elpackázott nászéjszaka tréfás kis mulatt örökössel (Jósika regényéből, *A könyvnyelvművekből* koppintva), szadista foghúzásos filantróp felvilágosító – micsoda kavalkád volt ez (meg is kapta a magáét, lásd Gyulai korholását: „meg-megáradt pessimismusa, bár ritkán, érinté az iszonyatos határait is, s majdnem a groteszkbe tévedt” – hah! hiszen a groteszk maga a vétek!); de aztán visszafogta magát: az *Özvegy és leányában* a lányrablás büntette, ha nem is nyeri igazolását, de úgy lesz bemutatva, mintha mindez csupán decens társasági játéknak lenne része...

Arany is mennyi mindenbe fogott bele, amibe beletörött a bicskája (vagy beletörték!): a végtelenül gazdag és színes, igencsak radikális *Bolond Istók* olyan nyomorú visszhangtalanságba fulladt, hogy belefájdul az ember szíve (s e belefulladás miatt nem is tudhatjuk, milyen is akart volna lenni derék Istókunk...), *A nagyidai cigányok* fergeteges, minimum duplafenekű karneválja azonnyomban durva, de tökéletes számkivettetésre ítéltetett (aztán Jancsi, belátván a belátandókat, megpróbálta tréfáját beilleszteni a Nagy Nemzeti Narratívába, s megmagyarázta tévedését – de azt, hogy miként is kellene pozitívnak érteni a nemzeti fájdalomból keletkezett gúnyiratnak negativitását és *groteszkjét*, persze nem árulta el...); a *Toldi estéjébe* is egyenesen beleírta a póruljárt pucér vitéz pajzán kalandját, s aztán (Kemény intésére) illedelmesre csiszolta, s csak csúfolódó hamis pletykaként közvetítette, majd még azt is megtette, hogy olyan erotikus jelenetet koholt, amelynek a korban sehol párja nincsen (a lengyel király buja kurvája Toldinak szeme elé tárja, hogy férfiasan szóljak, a lábaközét – szegény Miklósunk meg is rémül tőle), de aztán szorgalmasan ki is húzta e vesszakokat, s eldugta jó mélyre, bár becsületére váljék, hogy nem semmisítette meg őket! Óh, a megszelídítés minden szinten! Gondolj csak jó Tompa Miskára: a mi időnkben még jóízű bursikóz tréfákra is vetemedett (*Szuhay Mátyás* etc.), hogy aztán tíz év múlva szépen belesétáljon a *Virágregék* nem kis sikert hozó csapdájába: szende lánykák kékszemű ábrándozásait írta át nemesen tisztalelkű didaxisba, szépen megmutatva az ábrándozásnak hihetetlen veszélyeit és erkölcsi fertőjét. *Absit!* Mintha mindenki elfelejtette volna a bölcs intést (vajon honnan ismerős?): „szeresd a romantikát, de ne faragd le erejét, formáját, durva kérégt róla: mert mi haszna símább, ha jól megfaragják, nehezebb eltörni a faragatlan fát” – persze csak akkor, ha nem eleve eltörni akarják...

Lám, még a minden szempontból csodálatos Arany Jancsinál is hogyan érvényesült lépésről lépésre a megszelídítés ingere – miközben mindvégig ott él benne és műveiben a szélsőségek iránti megtagadhatatlan vonzalom: mily csinosra finomította például Etele alakját és történetét a *Buda halálában* – holott mégiscsak egy szörnyű, véreskezű gyilkosnak apológiájáról beszél; mily csendesre vette lírájának folyását, miközben balladáiban szabadjára engedte korlátlan fantáziáját, s oly tébolyító eseteket ír meg tébolyító szaggatottságban, hogy nem is érti a szegény olvasó, hogyan lehet ezeket besorolni bármily nép-nemzeti vagy nemzeti klasszicitásba (hisz e balladáknak sokszor már cselekménymagvuk is oly bonyolult, hogy *népi egyszerűséggel* semmit nem fogsz meg bennük). Haj, a *Tetemrehívás*, *Tengeri-hántás*, *Vörös Rébék* – no, nesze neked népiesség, nesze neked klasszikus „csendes nagyság és nemes egyszerűség”. De persze megszületik ezeknek a megfoghatatlan műveknek is a kanonikus leírása (*ad usum delphini*) attól a tökfey *aesthetices professor* Gregusztól, aki hajdanában már Petőfit is ki akarta túrni az emelkedett irodalomból: íme, a ballada nem más, mint „tragédia dalban elbeszélve”! Ki hallott már ily szolid számárságot! Talán inkább katasztrófa hisztérikus rapszódiában elkiáltva! De Aranyt (is) iskolai tananyagká kell passzírozni – s szélsőséges kilengéseit, ha már (még) megvannak, s eltekinteni tőlük nem lehet, valahogy domesztikálni kell.

Et nunc venio ad fortissimum! Bizony, a legnehezebb, és persze a legfontosabb: mi történt Sándorral – mit csináltak belőle vezető literátoraink? Feljogosítva ér-

zem magam, hogy felszólaljak, hiszen még Gyulai Palkó is elismerte illetékességemet, írván: „Pálffy Albert, kire hallgatott, s ki elsőbb éveiben nagy befolyással volt reá, sokszor szigorral mondá szemébe véleményét.” Tudom, nekik, a kezdeti kanonizátoroknak ugyan nem volt nehéz dolguk, hiszen már akkor megalkották a Pantheon számára a kellő figurát, amikor Petőfi műveinek jó harmada nem volt könyvformában kiadva, tehát az életmű csak korlátozott ismertséggel bírt – így inkább a rég, még a pályakezdet során beidegzett (elő)-ítéletek éltek. S mily szerencséje volt a Petőfi-rajzolóknak, hogy Sándor valóban színes egyéniség, csavargó, színész, kalandor, költői iparlovag (s amellet, ha nem is volt szabad említeni, közszereplő, sőt, horribile dictu: foradalmár politikus) is volt. Az élet színessége fontosabbnak tűnhetett a költészet korlátlanágánál és sokszínűségénél, s mikor már lehetett beszélni 1848-49-ről, akkor lett belőle lángoszlop és mitikus szabadsághős-áldozat, aki hőiesen küzd a hazáért (s küzdelme mellett verseket is ír). Mi lett így belőle? Egyrészt népies költő, mondhatnám, A NÉPIES KÖLTŐ, aki víg kedéllyel, nyájasan enyelg a dús kalászu rónaságon, s eleven kedéllyel üdvezli téli esték szép, jómódú középparaszti világát. Másrészt pedig HARC VÁTESZ, aki még a segesvári csatatéren haldokolva is igéket ró az anyaföldre, s ez ige természetesen: HAZÁM (ennek a szent mítosznak kultusza nemcsak hogy nevetséges, de gyomorforgató is, akkor is, ha ennek a váteszi imago-nak megvan aztán az ellenzéke is: konzervatív barátaink e gesztusrendszert és költészetet csak távolságtartással tudják, ha nem ellenszenvvel, szemlélni és kezelni, hiszen ebben, úgymond, „a vér naturalismusa” nyilvánul meg, nyilvánvalóan, kárhazatosan). Van e két típus felvázolásának létjogosultsága, hogyne lenne? hiszen Sándor volt népies is, akart volna lángoszlop is lenni, de mégis, mi van az életmű további kétharmadával, amely sem nem népies, sem nem hősie? Csak példaként: ki méltatta Sándornak fergeteges humorát, s ki említette bármikor is, egyszerűen vizsgálándóként, *A helység kalapácsát*? Továbbá: Terajta kívül nincsen egy akadémikus, aki ki merné mondani, hogy Petőfi szerelmes versei elsőrangúak (ahogy a *Cipruslombok* kapcsán írtad: „én itt találom Petőfi költészetét legmagasabbnak. Szerelmes versei mindent fölülmúlnak érzés és gyöngéd szenvedély dolgában, ami e nemben nyelvünkön olvasható”) – mások még az oly különleges versekre sem figyelnek, mint a *Szeptember végén* (és még sok ehhez hasonló). Petőfinek ritka merész intim poézise volt – se recepció, se folytatás... Petőfinek azon versei, amelyek nem simíthatók bele e sémákba (holott mily érdekesek még azok is, amelyek, valljuk meg, gyarlóak), egyszerűen kiesnek az interpretációs mezőkből, s súlyos lenézésnek vannak kitéve – mintha egy népies költőhöz nem illenék olyasmi, hogy időnként eszébe is jut valami, gondolkodni kezd, s esetleg rossz kedvében, netalán világfájdalmában szólal meg. Ilyet egy rendes költő, aki „mintha csak azért nyerte volna a költészet égi adományát, hogy honszeremről énekeljen”, nem lenne szabad, hogy csináljon, hisz mindez nemcsak természetellenes, hanem egészségtelen is („Az embergyűlölet és világfájdalom, mi nála némi vad nyersséggel párosult, nem volt meg költészete alaphangjában. Innenonnan ragadt reá, egészségtelen rész volt, miből nemcsak hogy nem tudott valami kitűnőt alkotni, de ritkán tudta költőisíteni is. Oda dobta mint keserű epét és könnyült általa”); s az ily típusú költészetről, higiénikus okokból, eleve le kellett volna mondania (hiszen „legveszettebb kedvében is írt, mikor jobb lett volna

kisétálnia vagy kialudnia magát”) – amint Gyulai doktor úr írja. Meg kell valla-
nom, attól sem lesz jobb kedvem, ha az a kiváló kolozsvári szász, professor
Meltzl, akinek szövegeit, mikor Gyulai népiesség-koncepcióját ostorozza, öröm-
mel olvasom, Petőfinek „jelszavát” (oh, vajon mi is lenne az a *Votum Petőfianum?!),*
azaz *Szabadság, szerelem* című nem rokonszenvetlen szösszenetét shakespeare-i
mélységekig magasztosítja, s a *Felhők* világnézetét a német *Universalphilosophie*
magasságáig emelné – hiába, még ha szeretjük is, nagyotmondásokkal közelebb
nem jutunk a megértéshez. Egy sokféleségében dúskáló költészetet nem lenne
szabad homogenizálni sem erre, sem arra: hiszen éppen a kiszámíthatatlan és
megfoghatatlan variabilitás jelenti minden költészetnek (a Sándorénak kivált)
értékét és csillámlását.

S akkor még nem is beszéltem a legnagyobb hiányról, az igazi fantomfájda-
lomról: Sándor életművéről le van amputálva *Az apostol*, a kései főmű. Nem mon-
dom azt, hogy hibátlan remekmű (nem az), nem mondom azt, hogy betetőzi élet-
művét (nincs tető!) – csak azt mondom, hogy *Az apostol* nélkül minden összegző-
en áttekintő interpretáció nemhogy hiányos, hanem egyszerűen hamis. Oh, vajha
megadta volna a sors, hogy 1848 őszén, amikor még volt könyvkiadás, megjelent
volna ez a mű – ma minden másként nézne ki: s nem csak a benne foglalt ideákat
illetően – Sándor e művében oly radikális és páratlan poétikai újsággal és más-
sággal operált, aminek erjesztő hatása bizonyára megváltoztathatta volna a kés-
őbbi évek epikai költészetformálását (s a verses epika nem Szász Károlyokba,
vagy még rosszabbakba torkollott volna). De hajh! huszonöt évvel születése után
látott napvilágot – egy teljes nemzedék nőtt fel úgy, hogy nem is tudta, mit nem
ismer –, s mikor megismerhette, már muzeális régiségként tekinthetett reá! Aki
pedig aztán, későn, nyilatkozott róla, vagy pironkodva, vagy nem, egyszerűen
kitudta e művét Sándor „igazi” életművéből, s idegen (hogyan értsem ezt???) al-
kotásként mellőzte (s hányan!: Gyulaitól kezdve, Meltzlen át, Péterfyig: „Petőfi
Apostolában mindenütt teljesen idegen eszmék képviselője. Itt megszűnik a ma-
gyar néppel érezni, elfeledi igazi hősét, *János vitézt*, s egy rongyokban született, a
zsarnokság és királyság ellen mennydörgő gamint szerepeltet a nép képviselője
gyanánt” – jaj, micsoda érvelés!); Te legalább, tartózkodásod mellett is, hozzátet-
ted: „de mint költemény, méltó a szerzőjéhez” (kár, hogy nem fejtetted ki részle-
tesebben, bár e cikked utolsó mondatával mindenki csak egyetérthet: „hogy mit
írhatott volna még ezen *túl* Petőfi? azt nem bírom képzelettel utolérni” – én sem
tudnám). Nem felmagasztosítani kívánám *Az apostolt*, hiszen igen sok sebből vér-
zik, csak azt rögzíteném, ha *elve* benne lett volna a magunkévá teendő Petőfi-
corpusban, jóval nehezebb lett volna róla annyit hazudni.

S mindehhez csak ennyit tennék hozzá: mindez nem magyarázható a politi-
kai változással és a cenzúrával (én aztán tudom, milyen a cenzúra – az én lapo-
mat maga Kossuth Lajos akarta volt betiltani) – az irodalom korlátlanágát nem
a hivatal tiltása fogja, fogta vissza, hanem alkotóinak s kritikusaik mérsékelt,
fontolva haladása és titkolt vagy nem titkolt, szándékolt visszatartása.

De nem mulaszthatom el, hogy a Te életművedről is szót ejtsek, hisz a te re-
gényírói pályádat ma már olyan másodosztályú vérdilettánsok övezik, mint
Abonyi Lajos (óh, a társadalmi regények mestere!) vagy P. Szathmáry Károly (óh,
a történelmi regényírás tudora!), hogy az úri világ után sóvárgó Bajza Lenkének

(keménylelkű Jóska bátyánk kicsit lágylelkű leányának) szerelmi-házassági siránkozásairól ne is szóljak. Te az ötvenes években kitaláltad a mitikus történet-szemlélet és a nemzeti irányregény akkor szerencsésnek tűnő ötvözetét, s nem kevés alkalommal remekül teljesítettél – hiszen mindezt a szélsőséges kalandregények színes és töredékes, elliptikus poétikájával párosítottad: pompás sikereket is arattál, az *Egy magyar nábob* vagy a *Politikai divatok* derekas teljesítménye csak dicsérhető (bár az olyan nettó giccsregényt, mint a *Kárpáthy Zoltán*, talán kár volt megírnod, akármennyi hasznod is lett belőle – hiszen ott elhagytad a *Nábobnak* mind nyereségét, mind humorát – s rosszhiszemű olvasóidat, akik azért mégiscsak reménykedtek a Szentirmay-Fanny házasságtörés esélyében, a nemes erkölcsiség nevében még ki is ábrándítottad; s azt sem hallgatom el, engedelmeddel, hogy jó pár esetben rosszkedvedben? vagy siettedben? vagy a napenkénti újságrírás slendriánjában? összecsaptad a készülő művedet, s kiadtad az „ahogy esik, úgy puffan” jegyében). De minden nemzeti irányzatosságod mellett is megtartottad történelemszemléletednek keserű szubverzitását (hisz képviselhetsz a nyilvánosságban bármily politikai loyaltást és konformizmust is, regényeidben mindig megmaradsz megvesztegethetetlen felforgatónak), s mivel megtartottad korlátlan fantáziádnak minden irányban nyitott szabadságát, olyan szélsőséges figurákat tudsz teremteni és mozgatni, akik már pusztán létükben, no meg akcióikban is, képviselik még a hajdanvolt elképzeléseink utópiáját; s hát ez az, amit kedves ellenfeleid, a „realitás” és a „lélektani hitelesség” nevében nem bírnak elfogadni: hogy esetleg mégis lehetségesek olyan férfiak, akik nem elégszenek meg a „fennállóval”, s lehetségesek olyan nők, akik életükben az áldozatokat nem azért hozzák, hogy lemondhassanak a boldogság ígértéről (nemhiába tiltaná el Gyulai Palkó a nőolvasókat a Te regényeidnek forgatásától...), s lehetséges olyan világ, ha csak egy szigeten vagy a Jövőben is, ahol az egykori ideálok kézzelfoghatósága nem pusztán lélektani fantazmagóriának minősül. Mert a Te számodra a „lehetséges” még mindig többet ér, mint a „valósággal létező”. S ami legalább ennyire fontos: megőrizted s továbbadod áldott humorodat (ami belopódzik minden véresen vagy szentül fontos történetedbe is) – emelem előtted kalapomat, hogy akadémiai székfoglalódat, szerintem provokációként, a magyar néphumorról tartottad, a szabad humor szubverzivitásával szembesítvén az akadémikus vaskalaposokat.

A Te hőseid, férfiak és nők egyaránt, az akarat, a szabad akarat jegyében élnek és hatnak (vagy éppen szenvednek) a nyers szükségszerűségnek ellenében – s ebben is híven követed Sándort, aki szerint *csak* az akarat számít, s aki utópikus jövőképét is az akarat jegyében képzelte el (amint *Az apostol* befejezése sugallja: „Uj nemzedék jött, mely apáit / Arcpirulással említé s azoknál / Jobb akart lenni és az is lett, / Mert csak akarni kell!...”), s híven követed nemzedékünk célkitűzését, amit Sükei oly szép patetikusan fogalmazott meg: „Kezdetben vala az ige, mondja az evangélista; kezdetben vala a szerelem, mondja korunk legnagyobb lángelméje; kezdetben vala az akarat, vagy ha magatoknak jobban tetszik – a tetterő, hirdetjük mi...”

Mert úgy vélem, most is, életem vége felé, amikor a közbeszédben a romantika már szinte szitokszóvá vált, hogy érdemes szertekiáltani: *magnum et voluisse sat!*

S ennek jegyében buzdítlak Téged, s buzdítanám a fiatalságot: hagyjon fel a realizmus zord követelményeivel és csalfa csábításaival, s térjen vissza a romantika gyökereihez, az ifjú Petőfi korlátlanságához és szabálytalanságához, meg az ifjú Jókai Mór határtalan fantázia-világához – menjünk vissza a *Nepean-szigetre* (hol a paradicsom és a pokol minden javai összegyűjtvék), s kezdjük újra az elmúlt félszázad irodalomírását!

Barátom! Nyílt beszédemnek időnkénti szabadosságát, bízom benne, tágkeblű nagyvonalúságod elnézi nékem; s bízom benne, hogy mind történeti leírásom, mind kritikai hozzáállásom találkozni fog ismeretes jó indulatoddal. Fogadd hát Sándor születésnapján köszöntésemet, s tartsd meg jó emlékezetedben

hívedet s régi barátodat, Pálffy Bercit

Budapest, 1883. január 1.

PS. Kérlek, ha találkoznál Arany Lászlóval, a Jancsi fiával, add át néki szeretetteljes üdvözetemet: ő, a fiatalok között talán egyedülként, még tudja, mi is az a *délibáb* – s ennek tudatában kineveti az álszent jófiúkat. *Vale!*

Petőfi rajza Arany Jánosról

Az utolsó levél Nagyszalontáról

Szalonta Júli 30. 1849.

Édes jó barátném!

Igéretemet be váltva írok hozzád, míg irhatok. A leg kritikusab állapotban vagyok. Harmadnapja, hogy ama szokot jelek mutatkoznak, ha nem is állandóan de mindenórában eccer, erőssen görcsösen. Olyankor térdre esek a konyha kövön, igen szenvedek négyöt perceket, aztán fölkeczmergek és dolgom után látok mellyek akadnak számosan.

Drága barátném én téged a keresztanyaság mijat akarlak meg kérni. Ha leány lesz Mária lesz édes anyám után, kinél jobbat soha nem teremtet az isten, kit én ugy szerettem, mint soha anyát nem szeretet senki. 26dik esztendőmre sem atyám, sem anyám nincs többé, nem is lesz. E két csapás oly fris még az ideji tavaszról hogyha csupán leányuk volnék s nem feleség s jövendő anya, ezek a csapások meg semisitenének.

Ha fiu Zoltánnak fogom hívni. Elsőb Miklóst kivántam a Toldi mijat, mit az én szivemnek oly nagy gyönyörűségére olvastam, mi Jankó iránt leg előb felgyujtota lelkemet. De az uram azt mongya nem való az ijen önteccelgés, már én rólam így is azt beszélük az iteni rosz nyelvek hogy milyen aszony az ijen, hásztartása csak az ura, első kicsije még útba, kertje csak tenyérnyi, majorsága öthat csirke lévén, üres órájiban regényt olvas s egyedül danolgat. Dejszen ha tudnák hogy notákhöz költők verseket! Le se irom csak magamba citálom mikor teszem el a beföteket.

Körülményeinkel nemigen vagyunk meg elégedve, a mai háborus világ magunk fajta szegény embernek se kényelmes, a leg szükségesebeket se lehet be szerezni, ez alat értem az élelmi czikeket, és holmi házhoz valókat. Az uram hivatal mijat Pesten jártában volt kéntelen kelengyét s más egyéb szükségeseket be vásárolni. Szörnyü idő, szörnyü idő! S a szörnyüség mindegyre nő.

Szomszédunkban kézellábal dolgozik a halál, döl belé az ember mint a bögőbe a huszas. Nehéz nyukton ülve el nézni, gyöngö nő létemre én is fel csapnék katonának mint István öcsém. Ha születésem napján a 1823dik év január ljén fiunak születék s szüléim Sándornak keresztelnek mint akarák elsőszülötjüket most fel csapnék Bem táborába és ki vont kardal rikoltanám a többinek ki a házból ki a sikra emberek. De leánynak teremtet az a magaságos s a hőzöngő aszony a csodás természet méla tévedése, épen ojan mint a férfi ki tút fog vagy guzsalyát őrzi, tükörét bámulja és magát kendőzi, ahogy arany Jankóm állítja.

Meg elégedésemre szolgáljon hogy jó feleség vagyok és jó anya leendek. Nem mentegetni való, hogy midőn husz esztendeje te veled drága barátném a Félegyházi elemi iskola padgyába be ültünk, nem arra fekteték a fősújt, (elég

hibásson), hogy a leány szépen és helyesen írjon és a tudományokból minél többet tudjon, hanem a női élethez tartozó, a kézi s házi munkának minél több ágát, és abból minél többet, alaposan meg tanulyon asztán haza takarodgyon. Nem kel hát pironkodnom hogy mit az én édes atyám a mézszárszék bérletéből össze kuporgatot aszt iskoláimra pazarlá s én szégyen szemre mégis el szegőttem a teátristákhoz. Engemet anyira meg kísértet Sakspere.

De szüléim még láták nagyobik gyermekük esztét meg jóni. Még aszt is megérték hogy a tékozló leány egy joravaló szegény ördögél a házasság révébe be evezze. Elejénte magam sem tudtam, hogy mihez kezdünk mi a megkeseredet özvegy ember kitől a kolera egész családgyát ragadá el s Tália lógo orral haza sompojgot pap nője, hiszen mikor az ember uj életet kezd és uj családot alapít egy kisé nehéz fel adat. Két esztendeje hogy együt vagyunk mint férj s nő, istenek hála már meglehetősen öszenőve, s eből az időből nem sok volt béke idő. A revolutio mijat még igen kevés háznál athatánk látogatást, ijen ingatag időkbe nem várják tőlünk hogy ösmerősöknél tisztelkegyünk. Mire vége leszen enek a fenforgásnak már csak a jegyzőné ösmerik és tán még Músa voltomra is adnak, nem hinéd az én arany uramat Pesten mily sokra becsúlik. Magam is el felejttem hogy egy koron csak te barátém és még pár jó lélek fogadátok údvözlésemet. De lelki ösméretem tiszta volt, szivem erős maratt. Mert kit az isten el hagyott, aszt az ördög se menti meg.

De már itt az újab próba, az utósó nagy próba. Jön az orosz, itt is van már valóba. Eljött tehát az utósó itélet, de én attól nem magamér, hanem a kicsi miat félek. Ugyan meik perczben tartom majd kezemben kis gyermekemet s meik perczben fogjuk menekülőre s ugrunk mind pusztá pójával s bugyoral a szekérré. Az uram vigyáz reám, ámbár amilyen ügyefogyot legény, sokszor inkább én nekem kell rája vigyáznom. Az emberek itt most a vészben egy sziv egy lélek, egy pár házal igen jó viszonyba vagyunk, Janim is jól találja magát, derék literátus emberek is a kikel többnyire együtvan.

Node majd sokat is fecsegek már Szalontáról, hát Félegyházán mit csinálnak? Hogy vannak? Különösen kedves szülőid, testvéreid? Írj gyakran kedves felejcse el hirtelen tyranus természetemet mit jó férjem is panaszol elékszer, e nehéz időkben ne tartogasd magadba haragod, bocsás meg bármit követem el elened. Minden jó barátomat, ösmerősömet, rokonómat, tisztelek csókolok. Jó szülőidet tisztelve, férjemel együt kezeiket csókolva, testvérjeidet údvözlöm. Téged pedig számtalanszor csókol lelkéből szerető

Petrovics Mariskád ugyismint Aranyné.

PS. Júli. 31.

Eljöt a percz! Nincs már időm hogy a végső kimenetelt tudasam, mivel Janim a leveleket postára bizva egy útal a bábáért is megyen. Ha én ágyban, párnák köszt halnék meg, légy kegyes kis gyermekemhez, segícsed árvaságában, ne tagad meg eszt az ígéréstet egy vajudó aszonytól. Írj minél eléb, még pedig sokat, öszevisza mindet ami felétek történik, minyábotokat számtalanszor csókollak

Arany Jánosné Mari

Naplólapok Petőfi sírjára

Csapó Etelke: Én meghalok

*Tekinteted áthat,
legmélyemig láthat,
mindenem fellobog,
te mégsem fogadod
égőáldozatod.*

Én meghalok.

*Midőn elmegy tőlem,
ködbe tűnsz előlem,
mindig rád gondolok,
szemedről álmodok,
végleg tiéd vagyok.*

Én meghalok.

*Kis leánynak hiszel,
kinek csak buba kell,
de ettől megfagyok,
szememben könny ragyog,
egész testem sajog.*

Én meghalok.

*Megkötzlek téged,
úgy várom a véget:
holtommal bájolok,
túlról áthajolok,
csózkodra szomjazok.*

Én meghalok.

*Mindentől elvonulj,
síromra úgy borulj,
mintha testem lenne,*

*úgy ragadj a mennybe!
Ölelj végtelenbe!*

Ha meghalok.

*Én nem vagyok gyerek!
Holtan veled leszek,
élnem csak kárhozat,
hűlt tetem: áldozat –
szabad leszek, szabad!*

Ha meghalok.

*Ha vagyok, nem vagyok,
de nevem felragyog
örökké élni fog!
Kap majd, aki adott.
Elveszni hát van ok.*

Élek: ha meghalok.

Pila Anikó két nótája

1.

*Nincs szebb lány a cigánylánynál,
ölel lámpa világánál,
olyan forró, mint a kályha,
ha a legényt megkívánja.*

*Maga mondja a legénynek:
válassza ki szerelmének,
szöktesse meg, vigye messze,
maga mellől ne eressze.*

*Választottam szeretőmet!
Szikrázik a szemem tőled.
Így kell pont a lánnyal bánni,
megtörténhet köztünk bármi.*

*Ki se bújunk mi egymásból,
elegünk van minden másból,
fekszünk ketten, padlón, ágyban,
élünk csak a tüzes mában.*

*Gyere gyorsan az ölembe,
veled estem szerelembe,
mikor magamba öllek,
tapadsz, mint a kicsi gyermek,
ihajja!*

*Úgy ringatlak, úgy szeretlek,
mikor az ölembe veszek,
mintha tőlem lettél volna,
mintha tested testem volna,
ihajja!*

*Nekem teremtettek, lelkeim,
örökké csak ölelj engem,
leszek cinkos, leszek testvér,
bármi, csak hogy te szeressél,
ihajja!*

Lendvayné: Színpad

*Szemed szól hozzám, szebben, mint magad,
színészként színről színre láttalak:
tudom, mi veszi férfinép eszét,
de téged más bűvölt: a szép beszéd.*

*Az asszony, aki tudja, mit akar,
kinek nem kell a cím és hivatal,
csak kötelesség: élethivatás,
és szív is: szent hév és sodortatás,*

*az tudja, ez a nézés mit üzen:
mit szemed ölel, az a szellemem,
hogy álorcán és álszavakon át
a közös fény megmutatja magát.*

De Caux Mimi: Nadrágszerep-ária

*Voltam már férfi,
láttam már égni
szerelmes asszony
tekintetét.
Hatalmam édes,*

*élek és érzek,
nekem a vágyak
heve elég.*

*Kezemet fogtad,
szöveged mondtad,
mint ki a lázba
beletanult,
kezedet fogtam,
szövegem mondtam,
szerelmes voltam:
szívem kigyúlt.*

*Tükörbe néztem,
tükörbe néztél,
félttem és féltél:
mit lenni ott.
Tanultál tőlem,
tanultam tőled,
legyen a többi
örök titok.*

Prielle Kornélia: Titok

*Mohó és forró minden ölelésed,
halálvággyal rokon,
tépniél, de inkább vársz, és kérve kéred,
én édes dalnokom.*

*A kerti pad, hol nyögdelvén az estben
vágyódón átfonom
nagy lelkedet e sovány fiú testben,
én édes dalnokom,*

*még őrzi kettős súlyunk, s ráborulva
feléledek veled,
képzelt lényeddel csókban újra s újra-
élem szerelmedet,*

*csókoltál éhen, hajszolt-izgatottan,
vágyón, ügyetlenül,
és megtartalak, ahogy akkor fogtam –
a zseni úgy hevül,*

*mint senki más itt lenn a földi honban,
csókjaid halmozom,
veled, veled csak, a paradicsomban!
Én édes dalnokom.*

Kertbeny Károly: A könny

*Mézes kínja szerelmemnek
meddig gyötör, facsar?
Édes írja heves szemnek:
fáradt, forró, fanyar.*

*Oh, meddig még, hogy látásodra
a titkos láz emészt?
Hogy érzemények hálás sodra
kísér, ha jössz, ha mész?*

*Elérhetetlen mindörökre!
De elég egy szavad:
emelsz vagy lelöksz, le a rögre.
Szabad vagy. Nem szabad.*

*Te sas vagy, én csak szürke szolgál:
serénykedő veréb...
Te szállhatsz, s engem hagysz a porba!
Eleg ebből, elég...*

Kertbeny Károly: Tartózkodó félelem

*Barátom! Hogyha látom
lángzó szép arcodat,
és hallom – édes álom! –
exaltált hangodat,*

*hevesen boldogságom
felbuggyan és buzog,
és kelnek vágyó számon
titokban himnuszok.*

*Te megemésztő kínom
nem sejtheted soha,
én hallgatok, és bírom,
s van ennek jó oka:*

*haragod, szenvedélyed
egyaránt oly heves,
hogy veszteni személyed
ezért: nem érdemes.*

*A felajzott idegnek
cél adni: céltalan,
így közönyös-hidegnek
teszem inkább magam,*

*s hogy barátságod bírjam,
kemény, komoly vagyok,
s bár arcomon lázpir van:
határokat szabok.*

*Te hű vagy enhitedhez,
és hű hitemhez én,
s ha sosem említesz meg,
én ezt is érteném,*

*a genie fénykörébe
nem emelkedhetem:
a múzsa szent ölébe
nem férhatom fejem.*

Szendrey Júlia: Amit a lánynak mondanak

*Amit a lánynak mondanak,
mind elfelejti perc alatt,
ha kedvesére ráborúl,
és ölel-csókol szótlanul.*

*A madár tárja szárnyait:
a vágy egészen mást tanít,
mint mások erről tartanak,
mert elveszni: egy pillanat.*

*Magány sötétje felderül,
ha két szerelmes egyesül,
egymásba mélyre úgy merül:
a fulladásuk fényes úr.*

*Ha ketten várják ugyanazt,
a csókban meglelt ósvigaszt,
a kettő végül egy leszen:
megtettesül a szerelem.*

FÁTÓL FÁIG

Változatok szerelem és önazonosság témájára Petőfi Sándor költészetében

A szerelmi líra csoportosításának bevett módja, hogy az ihletadó címzettek (többnyire női) nevével címkézi fel az irodalomtörténet a versek meghatározott halmazát. Így jönnek létre a Léda, Lilla, Júlia, Flóra és egyéb névvel ellátott szövegcsoportok, melyek praktikus módon segítik a költői életművekben való navigálást, rámutatnak egy korszakra, sok esetben a szerelmi líra adott típusára és az adott csoportra jellemző beszédmódra, esetleg verstípusra (például udvarló költemény vagy hitvesi líra stb.). A „múzsák” keresztnevével való felcímkézés mögött – a praktikus beazonosító, rámutató gesztuson túl – legalább két előfeltevés húzódik. Egyrészt feltételezi a szerzői életrajz, a személyes életút eseményei és a költői életmű közti szoros egységet, kölcsönös megfeleltethetőséget; ehhez hasonlóan pedig feltételezi a konkrét szerelmi érzés és annak poétikai formája közti feltétlen és közvetlen kapcsolatot. Így lesznek a Léda-versek zaklatottabbak, mint a szelíd Csinszka-versek, és így lesznek a Júlia-versek hitvesiek. A költő (feltételezett, elképzelt vagy rekonstruált) szerelmi érzésének jellemzése és a szerelmi viszony típusa sok esetben a női névvel ellátott szövegcsoportok poétikai leírásaiba is beszűrődik, és azzal az ígérettel kecsegtet, hogy az érzelmek egyedi megélését, átélését teszi lehetővé a versek olvasója számára is, hiszen a szövegeken át hozzáférhetünk a költő Júlia, Lilla, Flóra, Laura stb. iránt érzett szenvedélyéhez. A női nevek mentén létrehozott szövegcsoportok praktikus nyelvi tömörítő szerkezetei az irodalomtörténetnek, sokkal egyszerűbbé és átláthatóbbá teszik az irodalomtörténet szakmai nyelvét, mintha mondjuk évszámokkal vagy címfelsorolásokkal utalnánk ezekre a szöveghalmazokra. Ugyanakkor a címkek homogenizálják a szövegeket, és kitakarják az egyes ciklusok belső feszültségeit, ellentmondásait, továbbá elfedik azokat a hosszanti poétikatörténeti folyamatokat, amelyek egy-egy múzsa-cikluson átívelően jobban értelmezhetőek lennének.

Ilyen korszakokon (vagy legalábbis női neveken) átívelő poétikai forma Petőfinél a metaforaváltásra építő verstípus, melynek legszebb – de mindenesetre legismertebb – darabja a *Fa leszek, ha...* kezdetű költemény 1845-ből. A metaforaváltó versek megjelenését és az életművön belüli előfordulásait a Petőfi-kritikai kiadás jegyzeteiben Martinkó András gondosan rögzítette. A Petőfi-szakirodalom ismeretében egyáltalán nem meglepő módon a verstípus forrása és mintája (mint számos más esetben is) Vörösmarty Mihálytól származik, ezúttal az *Ábránd* tekinthető a szövegek közvetlen előzményének.¹ Vörösmartynál szintén a szerelmi lírában jelenik meg a metaforaváltó forma: az *Ábránd* című költemény annak felsorolása, hogy a versbeli beszélő mi mindenné változna át azért, hogy elnyerje a címzett szerelmét. Az *Ábránd* második strófájának kezdő képe szó szerint is megidéződik majd a *Fa leszek, ha...* első sorában (Vörösmarty: „Szerelmedért / Fa lennék bérc fején”). Vagyis ezekre a szövegekre is igaz, hogy Petőfi mesterével versengve dolgozta ki a maga költői megoldásait. A metaforaváltásra és metaforasorozatra építő versek első példája Petőfinél a *Megúnt rabság*, amelyet viszonylag sűrűn követ négy

¹ Martinkó András: Váltás a stafétában: Vörösmarty és Petőfi. In: Tamás Anna, Wéber Antal (szerk.): *Petőfi tüze. Tanulmányok Petőfi Sándorról*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1972, 37–72.

további, ugyanezre a poétikai szerkezetre épülő szerelmes vers a következő másfél év során. A sorozatot ebben az időszakban a *Fa leszek, ha...* zárja. Később, immár a Júlia-szerelmem időszakában, még kétszer tér vissza Petőfi ehhez a verstípushoz: a *Lennék én folyóvíz...* és a *Mi volt nekem a szerelem?* című versek szövegét újra a metaforaváltások sorozata szervezi.

A Petőfi-versek „természetessége”, törőlmetszett eredeti népiessége olyan erőteljes szövegértelmező gesztusok, melyek a korai Petőfi-recepció óta szervezik a versek értelmezését és befogadását. Erdélyi János vagy Gyulai Pál méltatásai nyomán a mesterkéletlenség, a népies egyszerűség és természetesség megkerülhetetlen irányai lettek a Petőfi-szakirodalomnak és -olvasásnak – még akkor is, ha az utóbbi években sokkal inkább arról olvashatunk, hogy Petőfi úgynevezett természetessége nagyon is tudatos volt, hogy az egyszerűség látszata a költői mesterség és a nyelvi kimunkálás eredménye, és hogy a népiesség sokkal inkább megcsinált és tudatosan használt eszköze költészetének, mint természet adta (avagy naiv) sajátossága.² A metaforaváltásra építő versek alábbi összehasonlító vizsgálata szoros szövegértelmezéseken keresztül támasztja alá az újabb Petőfi-szakirodalom állításait, hiszen egy adott poétikai formával való munka egyes fázisain keresztül követhetjük nyomon azt a nagyon is tudatos szövegformáló munkát, amely variációk során át végeredményként jut el a legtermészetesebbnek ható és népdalszerűen egyszerű természeti képekkel operáló *Fa leszek, ha...* kezdetű versig.

A metaforaváltó versek mindegyike a szerelem és az egyén önazonosságának (már Vörösmartynál is megjelenő) témáját járja körül. Az 1843 végén született *Megúnt rabság* vershelyzete nemcsak megidézi az *Ábrándot*, de hangsúlyosan szembe is helyezkedik vele. Vörösmartynál az átváltozásokat a másik szerelmének elnyerése motiválja („Szerelmedért / Fa lennék” „Szerelmedért / Lennék bérc-nyomta kő”). A *Megúnt rabság*ban a másik szerelmének elnyeréséért való átváltozások múlt időbe kerülnek („lettem szelíd láng” „lettem méla csermely” stb.), a vers jelene pedig az átváltozásokkal, a másikkal való megfelelések sorozatával való végleges szakítást deklarálja („Nem, tovább nem úzöm!”). A vers zárata a szabadsághoz, a beszélő eredeti autonómiájához való visszatérést ünnepli: „Most hát lelkem repdess / Régi szárnyadon, / Merre a szabadság / Végtelenje von!” A *Megúnt rabság* szövegében a szerelmi érzés olyan kényszerítő erőként jelenik meg, amely megszelídíti és domesztikálja az eredetileg vad és szilaj beszélőt. A szerelem itt olyan fenyegető erő, amely megfosztja az egyént szabadságától és önazonosságától, és az elnyerni kívánt másikkal teszi hasonlóná, vagyis átformálja a beszélőt, aki így megszűnik, feloldódik a másikkal való hasonulásban. A vers lezárása az önazonossághoz való visszatérést szabadságként értelmezi, míg a szerelem az egyén számára az önazonosság elvesztésével fenyegető rabság.

A téma és a versszerkezet következő darabja a *Volnék bár...* című vers 1844-ből. A *Volnék bár...* szintén képek sorozata, de múlt idő (lettem) helyett itt jelen idejű feltételes mód (volnék) vezet be az átváltozások sorozatát. A vers annak felsorolása, hogy a beszélő mi minden lenne inkább, csak ne ismerné a megszólított címzettet; a vers első négy versszakában ugyanaz a keret ismétlődik („Volnék bár [...] / Csak tégedet ne ismernék.”), hiszen a másik ismerete olyan kínokat okoz a beszélőnek, hogy annál már igazán minden jobb lenne. Az utolsó versszak fordulata azonban visszavonja a kívánságsorozatát, mivel a vers csattanójában kiderül, hogy épp a másik iránt érzett szerelem az, ami a beszélő önazonosságát adja:

² Milbacher Róbert: Petőfi és a naivítás visszanyerésének ábrándja. 2000, 2018/2, 68–78., illetve S. Varga Pál: Petőfi szerepei: dilemma vagy metamorfózis? *Alföld*, 2013/6, 71–80. Különösen: 74–76.

*S mégis, mégis... nem volna életem,
Az örök üdvösségnek
Magas helye sem tetszenék nekem,
Ha tégedet nem ismernének.*

A metaforaváltásokban artikulálódó átváltozások sorozatát itt is a másik iránt érzett szerelem és az önazonosság szervezik, de míg a *Megúnt rabság*ban a szerelem okozta átváltozások az önazonosság fenyegetettségét eredményezték, addig itt a szerelem és az önazonosság témája épp ellenkező viszonyban áll: épp hogy a másik ismerete, a másik iránt érzett szenvedély az, ami a beszélő életének konkrét valóságot, értelmet ad, vagyis ami végső soron önmagává teszi.

A variációsorozat következő darabja, *Az én szerelmem...* ugyanebben az időszakban íródott. *Az én szerelmem...*-ben az eddigi példáktól eltérően a metaforaváltások nem a versbeszélő alakváltozatait sorolják elő, hanem a beszélő szerelmi érzését írják körül: jellemzik és meghatározzák ennek a szerelemnek a típusát. Az első három versszak tagadó szerkezetben sorjázó képeiből értesülünk arról, hogy mi minden *nem* a beszélő szerelme („Az én szerelmem nem csalogány”, „Az én szerelmem nem kies liget”, „Az én szerelmem nem nyugalmas ház”), míg az utolsó versszak immár állító képsorai a negatív festésű versszakok után szembesítenek a beszélő szerelmének valódi jellegével. *Az én szerelmem...* látszólag eltér az eddigi metaforaváltó versektől, hiszen itt nem a beszélő alakváltásai szervezik a verset, ugyanakkor a tagadó és az állító képek jellege nagyon is ismerős a *Megúnt rabság*ból. *Az én szerelmem...* arról a szerelemkoncepcióról szól, amely nem számolja fel a beszélő önazonosságát, hanem amelyben kiteljesedhet a maga vad, szilaj, szabad én-je. A *Megúnt rabság*ban a beszélő a képsorokban egyfajta nőiesedéssel ment keresztül, az átváltozások során felszámolódott eredeti vad, férfias ereje, hogy megfeleljen egy domesztikáltabb, szelídebb másiknak (szilaj tűzből → szelíd láng; zuhatag → méla csermely; zordon szikla → völgyi berek). *Az én szerelmem...*-ben olyan szerelemkoncepció körvonalazódik, ahol a szerelem nem jár együtt az eredeti vad erők megszelídítésével vagy kordában tartásával. Önazonosság és szerelem témáját járja körül ez a vers is, de nem az én idomul a másikhöz (mint a *Megúnt rabság*ban), nem is a másik biztosítja az önazonosságát (mint a *Volnék bár...*-ban), hanem a szerelmi érzés jellege az, ami megőrzi sajátosságait, a másiktól függetlenül is. *Az én szerelmem...*-ben ugyanis nem jelenik meg semmiféle másik vagy megszólított, itt a vers témáját adó szerelem tárgy nélküli, önmagában hordja értékét.

Az 1845-ös *Száz alakba...* legnagyobb újdonsága, hogy a metamorfózis-sorozat ebben a szövegben kölcsönössé válik. Vagyis immár nemcsak a beszélő (vagy a beszélő szerelmi érzése) az, ami metaforaváltások során el-elváltozik, hanem a megszólított, a másik is folyton alakot vált, és a megszólított másik alakváltásai motiválják a beszélő szerelmének elváltozásait is („Majd sziget vagy, s vívó szenvedélyem / Mint szilaj folyam fut körüléd”, „Néha gazdag útas vagy, s szerelmem / Mint az útonálló megrohan”, „Majd a Kárpát vagy, s én ott a felhő” stb.). Az eddigi versekben a másik vagy meg sem jelent, vagy a mozdulatlan állandóságot jelentette, amihez a beszélő vagy idomult, vagy sem. A *Száz alakba...* dinamizmust visz a metamorfózisok sorába. Az eddigi állóképsorozatok helyett itt a metaforák kölcsönösségre épülnek: amilyen képzellek téged, ahhoz idomul szerelmem is. Vagyis a beszélő szerelmi érzésének típusa az, ami idomul, változását pedig a másikhöz való kapcsolódás vágya motiválja. A szerelem jellegének leírására a *Száz alakba...* című versben szerepelnek szelíd, biedermeieres képek (csalogány, repkény) csakúgy, mint *Az én szerelmem...*-ben meghirdetett vadromantikus képek (szikla, folyam, útonálló, mennydörgés). A két szerelemkoncepció ellentmondásai az eddigi metaforaváltó verseknek is alaptémáját és belső feszültségét adták. A *Megúnt rabság*ban a beszélő és érzései

kényszerűen szelídültek, domesztikálódtak (vagy másként: biedermeieresedtek) a másik kedvéért. *Az én szerelmem...* kifejezetten a szentimentális, rokokós-biedermeieres szerelemkoncepció tagadásából vezeti le a maga vadromantikus szerelemkoncepcióját. A *Száz alakba...* képsoraiban biedermeieres és vadromantikus képek egyaránt találhatóak, és ezek a képek nem oltják ki egymást, megmaradnak a maguk feszültségében. Az utolsó versszak szentenciaszerű lezárása szintézisbe vonja össze a belső feszültséget teremtő képeket és szerelemkoncepciókat:

*Im szerelmem ekképp változik, de
Soha meg nem szűnik, mindig él,
S nem gyengül, ha néha szelidebb is...
Gyakran csendes a folyó, de mély!*

A *Száz alakba...* utolsó versszaka változásaiban is önazonosként mutatja fel a beszélő szerelmét. Önmagát és saját szerelmét olyan erősnek, változásaiban is állandónak tételezi, amelyet már nem fenyeget az én-vesztés veszélye.

Így érkezünk el a *Fa leszek, ha...* szövegéhez. Az átváltozásokat az eddigi igealakokhoz képest a lehető legegyszerűbb létige jelenti be: a „lettem”, a „volnék” vagy a „képzelem” után egyszerűen csak „leszek”. Eltűnnek a domesztikált, megszelídített szerelem képei: nincs több csalogány, berek, csermely vagy repkény; és eltűnnek a vadromantikus képzetek is: sehol egy rabló, villám, mennydörgés, szikla vagy tűzvész. Az eddigi metaforaváltó versek önismétlő és kettős szerelemkoncepciót hordozó képi világa után a lehető legegyszerűbb természeti képek sorakoznak: fa, virág, harmat, napsugár. Ha a metaforaváltó versek képi világára tekintünk, akkor azt találjuk, hogy a *Fa leszek, ha...* szinte lecsupaszított egyszerűsége lemond a költőinek ható, választékos regiszterből származó szavakról. A nagy érzelmi töltetű kifejezések helyét itt a leghétköznapibb szóhasználat veszi át.

Az alakváltás kölcsönös dinamizmusa, amely már a *Száz alakba...* szövegében is megjelent, a *Fa leszek...*-nek alapstruktúrája. A beszélő átváltozásai rendre a megszólított másik alakváltásait követik. A *Fa leszek, ha...* nagy újdonsága az eddigiekhez képest, hogy ezek az átváltozások egymásba kapcsolódnak, láncolatot alkotnak. Az átváltozások, a metaforikus képek az összes korábbi metaforaváltó költeményben egymás mellett, egymás után álltak, mint a gyöngysor egymástól független elemei. Az eddigi költeményeket ki lehetne egészíteni újabb képekkel vagy akár el is lehetne venni egy-egy képet: a struktúra változatlan maradna. A korábbi versek képei a halmozás révén ugyan fokozták egymást, de kapcsolatuk szervesen maradt, a metaforák felcserélhetők lennének, sorrendjük esetleges. A *Fa leszek...* metaforasorozatában a képek lényegi struktúrája, a kapcsolódás logikája változik meg. A metaforák nem gyöngyökként sorakoznak egymás mellett, hanem egymásba kapcsolódó láncszemekként fonódnak egymásba. A megszólított másik nem egyszerűen ez lesz, majd az lesz (mint például a *Száz alakba...* szövegében sziget, tempom, utas, majd hegy). A *Fa leszek, ha...* átváltozásainak sora érintkezésen alapuló logikát követ, az egyes képek közötti metonimikus kapcsolat pedig narratívát hoz létre:

*Fa leszek, ha fának vagy virága.
Ha harmat vagy: én virág leszek.
Harmat leszek, ha te napsugár vagy...
Csak hogy lényeink egyesüljenek.*

A fa-virág-harmat-napsugár metonimikus láncolata olyan narratív logikát követ, ahol az átváltozások sorrendje és iránya is kötött, motivált. A narratív láncolat hozza létre azt a dinamikus mozgást, amely a beszélő és a megszólított alakváltásait lendületben tartja és

az elmozdulásokat egy dinamikus ív egységébe vonja. A képek egymásba láncolódása olyan spirálszerű mozgást eredményez, amelyben a másik mindig tovább rebben, alakváltása mindig egy lépéssel a beszélő előtt jár. Amint a beszélő utolérné a „leánykát”, ő tovább lebben, tovább változik. Ha úgy vesszük, mozgásukban – akár a táncban – a lépések harmonikusan következnek egymásra. Ugyanakkor ez a mozgás nemcsak a táncot idézheti fel, hanem az üldöző és a menekülő mozgásának mintázatát is.

Az *Ábrándban* és a *Megúnt rabságban* az átváltozásokat a másik szerelmének elnyerése motiválta. A *Fa leszek, ha...* átváltozásainak mozgatórugója az alig rejtetten nyers testi egyesülés vágya.³ Nem a másik szerelmének elnyerése vagy kiérdeklése a cél, hanem a konkrét érintkezésen alapuló egyesülés. A szerelem fenyegető erőként jelent meg a *Megúnt rabságban*, ahol az el-elváltató szerelme fenyegette azzal, hogy eredeti lényének vad, szilaj önazonossága felszámolódik a másikkal való hasonulásban, szelídülésben. Egészen más típusú fenyegetést jelent a szerelem *Az én szerelmem...* képi világában, ahol a szerelem inkább a másik számára fenyegető:

*Az én szerelmem rengeteg vadon;
A féltés benne mint haramja áll,
Kezében tőr; kétségbe'esés vagyom,
Minden döfése százszoros halál.*

A *Száz alakba...* harmadik versszakában a fenti példához hasonlóan egészen nyílt támadásként jelenik meg a szerelem:

*Néha gazdag útas vagy, s szerelmem
Mint útonálló megrohan*

A szerelem fenyegető vagy agresszív oldala mindvégig jelen van a metaforaváltó költeményekben. Míg a versbeli beszélő férfias szólama számára a szerelem sokszor én-vesztéssel fenyeget, addig a megszólított másik (a nő) számára a nyers erőszak fenyegetését hordozza.

Petőfi szerelmi költészetében máshol is találkozhatunk a szerelem „sötét oldalával”. T. Szabó Levente finom elemzése nemcsak a hitves (a megszólított másik) női szólamának teljes elnémitását követi végig a *Szeptember végén* szövegében, de az intimitás átfordulását féltékenységbe, gyanúsításba, majd fenyegetésbe és zsarolásba.⁴ Margócsy István a *Ha férfi vagy, légy férfi* etikai parancssorozatában ismeri fel a nőt az emberi szubjektum fogalmából kizáró, nőellenes férfi-szólamot.⁵

A *Fa leszek, ha...* dinamizmusa, a tovarebbenő nőalak, és az őt követő, üldöző szerelmes mozgássora és metamorfózissorozata – bármennyire is egyszerűnek vagy más szóval népiesen eredetinek tűnik is – valójában a metaforaváltó-alakváltó verstípus architektusát, Ovidius *Átváltozásait* idézi.⁶ Ha Ovidius kontextusában vesszük szemügyre a *Fa leszek, ha...* szövegét, akkor a vers képi világa nem feltétlenül természetesnek vagy eredetinek hat, hanem inkább nagyon is hagyományosnak, az európai kultúrtörténet évezredek hagyományából származónak. A biedermeier szerelmi idill képsorai és a vadromantikus

³ Vö. Margócsy István: A szerelem országa. Petőfi Sándor szerelmi költészetéről. In: Szilágyi Márton (szerk.): *Ki vagyok én? Nem mondom meg... Tanulmányok Petőfiről*, Petőfi Irodalmi Múzeum, 2014, 279–300. Erről: 287.

⁴ T. Szabó Levente: Az intimitás poétikája és környezetei a *Szeptember végén*ben. In: Uő.: *A tér képei: tér, irodalom, társadalom*. Komp-Press Korunk, Kolozsvár, 2008, 339–374.

⁵ Margócsy, i. m., 296.

⁶ Vö.: Kovács Sándor Iván: *A lírikus Zrínyi*, Szépirodalmi, Budapest, 1985, 196.

képek helyett itt egy jóval korábbi irodalomtörténeti hagyományokat mozgató képi világ működik. Az antik mitológia átváltozásaiban az egyik leggyakoribb metamorfózis a fává való átváltozás. A legismertebb – és a 19. században minden művelt olvasó számára közhelynek számító – két fás átváltozástörténet a *Philemon és Baucis*, valamint az *Apollón és Daphné* történet. A két történet a szerelem két lényegileg különböző változatát beszéli el. Philemon és Baucis kölcsönös szerelemben öregedtek meg. Békés, boldog és szeretetteljes hitvesi életük az istenek jóvoltából azzal érhet véget, hogy haláluk pillanatában egyszerre változhatnak fává (Ovidius: *Átváltozások*, VIII. könyv). Apollón és Daphné története épp ellenkezőleg, az egyoldalú és fenyegető erőként működő szerelem története: az Apollón elől menekülő Daphné az istenek kegyelméből az utolsó pillanatban fává változhat, épp mielőtt Apollón elérné őt, így megmenekül az erőszaktól (Ovidius: *Átváltozások*, I. könyv). Az *Átváltozásokban* vagy az változik át, akit az istenek megbüntetnek, vagy az, akin az istenek megkönyörülnek. A *Fa leszek, ha...* mintha a Daphné-történet folytatása lenne, de itt az átváltozás nem nyújt menedéket. A versbéli beszélő szerelmével és átváltozásaival követi a másikat. A megszólított másik számára nincs menekvés: a túlvilág (akár a menny, akár a pokol) sem tud menedéket nyújtani számára:

*Ha, leányka, te vagy a mennyország:
Akkor én csillaggá változom.
Ha, leányka, te vagy a pokol: (hogyan
Egyesüljünk) én elkárhozom.*

A romantikus szerelem Petőfi költészetében sokszor képes legyőzni a halált és valódi teremtető erővé válik (mint mondjuk a *János vitéz*ben) – máshol azonban ez az erő olyan fenyegető és nyers, amelytől a halál vagy az átváltozás sem tud védelmet adni. A *Fa leszek, ha...* olvasható az önként választott önfeladás szerelmi vallomásaként; de olvasható az erőszaktevő fenyegetéseként is. A *Fa leszek, ha...* szövegében a szerelem nemcsak a beszélő önzonosságát kezdi ki, hanem egyúttal a megszólított másik integritását és határait is megsérti.

A metaforaváltó szövegek egymás után helyezése és összehasonlító elemzése világossá teszi, hogy Petőfinél a természetesség mennyire tudatos munka eredménye volt, vagyis éppen a mesterség tudatos gyakorlása (a szó szoros értelmében vett mesterkéltség) juttatta el a formát a leginkább naivnak ható versig. A szerelem és az önzonosság ellentmondásait körüljáró metaforaváltó versek látni engedik a Petőfi-költészetben jelen lévő eltérő szerelem-koncepciók feszültségeit. A poétikai formára fókuszáló elemzés nem ad választ a Petőfi magánéletét firtató kérdésekre, nem tudjuk meg, hogy valamely korszakában melyik nő érdekelte, és azt a nőt hogyan szerette vagy nem szerette. Ugyanakkor az elemzés láthatóvá teszi azt, hogy költői életművében hogyan küzdött ha nem is aktuális szerelmi életével, de poétikai formákkal és irodalomtörténeti hagyományokkal. A Petőfi-versekben megjelenő szerelmek nyelvi megalkotottsága egyaránt merít a szentimentális szerelem költésztörténeti hagyományából, Vörösmarty képi világából, a (vad)romantikus szerelem koncepciójának versnyelvi artikulációjából és az ovidiusi átváltozástörténetek európai hagyományából. A *Fa leszek, ha...* a Petőfi-életműben egy időre le is zárja a verstípussal való munkát. Vajon azért, mert ezt a verset a poétikai probléma megoldásának érezte; vagy azért, mert épp más formai, versnyelvi megoldások felé fordult – nem tudjuk. Ami biztos, hogy Petőfi ez után egészen 1847-ig nem írt erre a poétikai formára verset.

PETŐFI SÁNDOR ÉS „A FÉRFIAS NŐK”

A Szécsi Mária irodalomtörténeti kontextusáról

Petőfi Sándor 1847 nyarán keletkezett epikus műve, a *Szécsi Mária* az életmű kevésbé kanonikus darabja. Tárgyalására a szakirodalomban többnyire csak a teljes Petőfi-életművet áttekintő vizsgálódásokban került sor (Horváth János¹ és Kerényi Ferenc² munkáiban), vagy tematikus alapon, a magyar irodalom más, szintén Széchy Mária alakját középpontba állító szövegeivel összevetésben.³ De ki is volt Széchy Mária, és miért válhatott a magyar irodalom népszerű alakjává, főképp a 19. században? Milyen funkciót tölt be Petőfi *Szécsi Máriája* az életműben, és hogyan kapcsolódik össze a történet Szendrey Júlia alakjával? Tanulmányomban ezekre a kérdésekre keresek választ.

A Kisfaludy Társaság pályázata

„Készíttessék költői beszély, melynek tárgya Szécsi Mária. Beküldés határnapja nov. 20. 1847. Jutalma tizenkét darab arany Marczibányi-Motesiczky Vincenzia assz. alapításából.”⁴ Így szólt a Kisfaludy Társaság 1847. február 6-ai pályázati kiírása, amely Petőfi Sándor, Arany János és Tompa Mihály érdeklődését egyaránt felkeltette. A Széchy Máriáról szóló írásukat mindhárman el is készítették, az irodalomtörténeti kutatásokból azonban már régóta tudjuk, hogy a pályázatra végül a triász egyik tagja sem nyújtott be pályaművet, a jutalmat pedig az ekkor mindössze tizennyolc éves Szász Károly nyerte el.⁵

Széchy Mária, a 17. századi főúri asszony (1610–1679) már jóval a Kisfaludy Társaság pályázati kiírása előtt irodalmi hőssé vált: Gyöngyösi István 1664-ben *Márssal társolkodó Murányi Vénus* című verses epikai munkájában örökítette meg a későbbi nádorral, Wesselényi Ferencsel kötött házasságának történetét. A téma egyrészt (Gyöngyösinél is hangsúlyosan) szerelmi jellegű, másfelől azonban politikai téttel is rendelkezett, a házassággal együtt ugyanis a Habsburg-párti Wesselényi Ferenc birtokába került a Széchyek vára, Murány, amely addig az erdélyi fejedelem pártján állt. A várfoglalással egybekötött házassági történetnek a Gyöngyösi népszerű művétől a Kisfaludy Társaság pályázatáig eltelt időben is több irodalmi vagy épp színpadi feldolgozása született: drámaként már az

¹ Horváth János: *Petőfi Sándor*, Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1922.

² Kerényi Ferenc: *Petőfi Sándor élete és költészete. Kritikai életrajz*, Budapest, Osiris, 2008.

³ Például: Kárpáti Károly: *A Murányi Vénus a magyar költészetben (Irodalmi kísérlet)*, Sopron, A szerző sajtója, 1880; Jeszenszky István: *Széchy Mária a magyar irodalomban*, Budapest, Petőfi Könyvnyomda-Vállalat, 1896; Ruttkay Veronika: Gyöngyösi „Murányi Vénus”-ának nyomai Arany, Petőfi és Tompa elbeszélő költeményében, *Irodalomismeret*, 1999/1–2, 110–121.; Kovács Györgyi: A Murányi Vénusz a 19. században, in: *Esztétika – etika – politika*, Budapest, Eötvös Collegium, Magyar Műhely, 2013, 53–66.

⁴ A Kisfaludy-Társaság (Magyar Szépirodalmi Intézet) által 1847. febr. 6-kán kihirdetett jutalomtélék, *Magyar Szépirodalmi Szemle*, 1847. február 7., 98.

⁵ *A százéves Kisfaludy-Társaság (1836–1936)*, szerk. és a társaság történetét írta Kéky Lajos, Bp., Franklin-társulat, 1936, 97.

1790-es években alapanyagul szolgált a formálódó magyar színjátszásnak (Verseghy Ferenc és Vitkovics Mihály átdolgozásaiban), Mednyánszky Alajos elbeszélésként írta újra a történetet német nyelven *Brautwerbung* címmel 1817-ben (ez 1832-ben magyarul is megjelent *Mátkásításként*), Kisfaludy Károly 1820-ban keletkezett színdarabját, a *Szécsi Mária, vagy Murányvár ostromlását* pedig sikerrel játszották a magyar színpadokon. A Kisfaludy Társaság pályázata 1847-ben tehát egy már létező irodalmi hagyományra támaszkodhatott – úgy is mondhatnánk, hogy egy létező irodalmi hagyomány újragondolására, módosítására ösztönzött.

Noha joggal merülhetne fel az erre vonatkozó gyanú, az Arany, Petőfi és Tompa közti levelezés tanúsága szerint nincs szó arról, hogy a triász közösen döntötte volna el, egyikőjük sem adja be a művet a kiírt pályázatra. Arany el sem hiszi Tompának, amikor az megírja neki, hogy nem pályázik; amint Petőfinek fogalmaz: „Tomba ugyan azt írja, hogy ő sem pályáz, de kutyát tegye bolonddá.”⁶ Petőfi is egyéni döntésként számol be Aranyról arról, hogy ő sem méretteti meg magát: „Én megírtam Szécsi Máriát, el ne ájulj ijedtedben, nem pályázok vele, az Életképekbe vagy a Szépek könyvébe adom.”⁷ Alighanem Arany volt az, aki a legkomolyabban fontolgatta a pályázást, ő viszont nem készült el a határidőre. „Megl lehet, én nem leszek kész Szécsi M.-val, mert még hozzá sem fogtam, pedig belé akarok tenyerelni” – írja Petőfinek 1847. szeptember 7-én, panaszkodva arra, hogy nem tud hozzájutni Gyöngyösi *Murányi Vénusához*, márpedig mindenképp szüksége lenne rá a „historiai mellékszemélyek” miatt, mert Mednyánszky alapján egyelőre csak „a fő cselekvénnyel” tudott elkészülni.⁸

Széchy Mária alakja és a női nem határai

Az egyik legfontosabb eltérés Gyöngyösi *Murányi Vénusa* és a történetet a 19. században feldolgozó szerzők művei között Széchy Mária alakjában és szerepében mutatkozik meg. Míg Gyöngyösinél Wesselényi Ferenc és Széchy Mária egyenrangú hősök, akiknek közös szövetségese nyomán jön létre a házasság és a várfoglalás, addig a 19. században, Mednyánszky Alajos elbeszélése nyomán a Murány-történetek központi alakjává egyértelműen Széchy Mária válik, aki a női nem határait áthágó, férfiruhát viselő várparancsnokként jelenik meg. A 19. századi átdolgozások többsége, így Arany és Petőfi munkái is azt a folyamatot ábrázolják, amelynek során Széchy Mária a férfiaszkodó szerepet elhagyva végül visszatér nőiségének körébe, úgynevezett „természetes hivatásához”.

Arany és Petőfi, mint leveleikből kiderül, mindketten rácsodálkoztak arra, hogy a tárgy kapcsán egymástól függetlenül jutottak ugyanarra a felfogásra – aminek oka Petőfi szerint a kettejük közti lélekrokonság volt, Arany szerint pedig az, hogy mindketten megtalálták „az egyetlen arkhimédészi pontot, melyből Szécsi Máriát művésziileg felfogni lehet és kell”.⁹ Arany mondatát Barta János 1984-es tanulmányában Voinovich Géza nyomán a következőképp magyarázza: „A maga igazi hivatására a szerelemben ráébredő nő – ez volna [...] az a bizonyos »archimédészi pont«.”¹⁰

A tárgy azonos felfogását az utólagos értelmező számára azonban nem a két költő közti lélekrokonság vagy az egyetlen művésziileg hiteles ábrázolásmód lehetősége magya-

⁶ *Petőfi Sándor összes művei VII. (Kritikai kiadás)*, s. a. r. Kiss József, V. Nyilassy Vilma, Budapest, Akadémiai, 1964, 91.

⁷ Uo., 93.

⁸ Uo., 95–96.

⁹ *Arany János összes művei, XV. kötet, Levelezés 1*, s. a. r. Sáfrán Gyöngyi, Bisztray Gyula, Sándor István, Budapest, Akadémiai, 1975, 172.

¹⁰ Barta János: Néhány észrevétel *Murány ostromáról, Irodalomtörténet*, 1984/2, 297–304., 298.

rázza a legmeggyőzőbben. Petőfire és Aranyra egyrészt hatással lehettek a korábbi feldolgozások (már Mednyánszky Alajos és Kisfaludy Károly szövegei is olyan férfias nőt ábrázolnak, aki a szerelem hatására változik vissza „igazi nővé”), másrészt pedig az egybevágó koncepció háttérében nem nehéz felfedezni a tárgyalt korszak sajtótermékeit, életvezetési-tanácsadó könyveit és irodalmi közegét egyaránt átható diskurzusát, amely szerint a két nem biológiai különbsége a társadalmi szerepüket is meghatározza; mindkét nemnek megvan a maga saját tevékenységi köre, az abból való kilépés pedig természetellenesnek minősül.¹¹ Számos egyéb szöveg mellett ez az elgondolás az alapja Gyulai Pál *Írónőink* című írásának is, amelyben a nőket kiutasítja az irodalmi nyilvánosságból. Gyulai Kisfaludy Sándor *Himfijének* részletét idézve így fogalmaz: „A nő körét és pályáját nem férfi önkény vagy pusztá conventio szabta meg, hanem a természet rendje és a társadalom szüksége. A nő physikai alkatánál fogva épen oly képtelen a férfiú pályájára, mint a férfi a nőére s Kisfaludy Sándor nem élczet, hanem igazságot mond, midőn így szól: Van határa a két nemnek, / S nem toldása az érdemnek, / Hanem hiba, / csorbaság, / Aki ezen általhág.”¹²

A női és férfi hatáskör elkülönítésének normája kapcsán magyarázó erővel bír Thomas Laqueur *A testet öltött nem* című könyvében kidolgozott elmélete is,¹³ amely szerint a 18. század végétől megváltozott a felfogás a két nem közti viszonyról: míg azt megelőzően úgy gondolták, a női test azonos lényegű a férfiével, csak épp alacsonyabb rendű hozzá képest (egy-nem modell), addig a 18. század végétől a női és a férfi testet lényegileg különbözőnek látják (két-nem modell). Ebből pedig az is következik, hogy a férfiruhát és férfi szerepet magára öltő nő más megítélés alá esik a 18. század végétől kezdve, mint korábban: Török Zsuzsa az átöltözés társadalomtörténetét vizsgáló tanulmányában Catherine Craft-Fairchild nyomán úgy fogalmaz, hogy míg a nők férfiruhába öltözése az egy-nem modell felfogásában „a létezés »magasabb fokába« való átmenetért tett erőfeszítés”, addig a két-nem modell koncepciója szerint „természetellenes és szubverzív jelenség”.¹⁴ Török a férfiruhás írónő, Vay Sarolta/Sándor alakja és megítélése kapcsán hasznosítja a két-nem modell felfogást, ugyanakkor az elmélet magyarázatot nyújt arra is, hogy a 19. század során miért tematizálódik olyan gyakran (negatív felhanggal) a „férfias nő” alakja, akár konkrét személyek megítélése, akár az irodalmi fikció terén. Széchy Mária 19. századi népszerűségéhez tehát hozzájárulhatott az is, hogy alakja a század elejétől kezdve a két nem határaitól szóló diskurzushoz kapcsolódott.

„Mert csak szerep s nem más az asszonyvitéség”

Petőfi *Szécsi Mária*jában más 19. századi feldolgozásokhoz képest is különösen markánsan jelenik meg a férfi és a női hatáskör szükségszerű különbözősége: feltűnő lehet ez amiatt

¹¹ Erről lásd például: Vaderna Gábor: Gyulai Pál, Arany János és a nők. A női írás a 19. század második felében Magyarországon, *Irodalomtörténet*, 2015/2, 146–175., főként 157.; Török Zsuzsa: „Ügyhöz nem illő öblös rikoltozás”. A nőírók körüli pánik a 19. század közepén, in: *Angyal vagy démon. Tanulmányok Gyulai Pál Írónőink című írásáról*, szerk. Török Zsuzsa, Budapest, Reciti, 2016, 65–96., főként: 66; Kucserka Zsófia: Lehet-e a nőknek humora? *Verso irodalomtörténeti folyóirat*, 2022/2, 9–24, főként: 20–23.

¹² Gyulai Pál: *Írónőink*, in: *Uő.: Kritikai dolgozatok 1854–1861*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1908, 272–307., 274.

¹³ Thomas Laqueur: *A testet öltött nem. Test és nemiség a görögöktől Freudig*, ford. Sándor Bea, Budapest, Új Mandátum, 2002.

¹⁴ Török Zsuzsa: A férfiruhás írónő. Vay Sarolta/Sándor és az átöltözés társadalomtörténete, *Irodalomtörténet*, 2014/4, 466–484., 473.

is, hogy a szöveg legfőképp a két főhősre koncentrál, a történeti háttér vagy a mellékszereplők pedig csak jelzésszerűen kapnak helyet a szövegben (Arannyal ellentétben, aki a korábban idézett levélhez híven a történeti és egyéb részletekre is nagy hangsúlyt fektetett). Petőfi művéből számos olyan szakaszt idézhetünk, amely a két nem lényegi mását teszi tárgyává. Például amikor Wesselényi megkapja a hírt, hogy Murány várát asszony védi, már előre azon zsörtölődik, hogy így nem lesz egyenrangú a harc, illetve le-szögezi, hogy Széchy Mária kezében kard helyett főzőkanalat látna szívesebben:

*Ördög és boszorkány, még csak ez volt hátra,
Hogy fejkötő ellen szögezzem ágyumat;
Rá találok lépni, jó asszony, pártádra,
S majd pártáddal együtt fejed is leszakad.
Tán üres a konyhád, nincs mit kotyvasztanod,
Hogy főzőkanál helytt most a kardot fogod.¹⁵*

A szöveg egyik hangsúlyos pontja annak leírása, ahogyan Széchy Mária a szerelem hatására „visszaváltozik nővé”. Wesselényi szerelmes levelének elolvasása után a szobájába tér, ahol szó szerint is levetkőzi a férfiszerepet, a páncélt és a kardot sutba vágva:

*Alig várta, alig várta, hogy benn legyen,
És midőn beére, páncélát ledobta,
Hogy könnyebb, szabadabb lélekzetet vegyen,
S zajló szíve meg ne repedjen alatta.
Sisakja sem kellett, messze félreveté ...
Elég súly most szíve; mért terhelje fejét?*

*És ha már nincs páncél sem sisak fölötte,
Mit csináljon a kard egyedül oldalán?
A kardot is többi fegyveréhez tette,
S olly kimélve, mintha félne tőle talán.
Igen, mellyet eddig kivonva forgatott,
Mostan félt a karától, bár hüvelyében volt.*

*Marsból Venus termett. Így változik által
A haragos vihar bágyadt fúvalommá,
Igy változik át, melly gyújtott sugarával,
A tüzes nap, enyhe szelíd alkonyattá.
És a szem, melly elébb villámot lövelt szét,
Arca két rózsáját harmattal fűröszte.¹⁶*

A legdirektebb álláspont a férfi és a női nem át nem léphető határaitól a mű végén hangzik el, s az üzenetet tovább erősíti, hogy maga Széchy Mária fogalmazza meg, saját korábbi viselkedését elítélő kritikaként. A főhősnő utolsó megszólalása hosszú monológ arról, hogy férfinak és nőnek is megvan a maga hivatása, a kijelölt életpályáról letérni pedig fatális hiba. Széchy Mária végső tanulságként a szerelmet jelöli ki a nő életcéljául:

¹⁵ Petőfi Sándor: Széchy Mária, in: *Petőfi Sándor összes művei 5. kötet, Petőfi Sándor összes költeményei (1847), Kritikai kiadás*, s. a. r. Kerényi Ferenc, Budapest, Akadémiai, 2008, 142–153., 143.

¹⁶ Uo., 147–148.

Mert csak szerep s nem más az asszonyvitéség,
Elhagyom a csata térért, a színpadot;
A kardot, a páncélt nem nekünk készíték,
Szégyenlem, hogy vele kezem kontárkodott.
Fölveszlek, szerelem eldobott rózsája,
Asszonyok fegyvere, királyi pálcája!¹⁷

Szendrey Júlia mint Széchy Mária

Petőfi *Szécsi Máriáját* különösen érdekessé teszi, hogy művének értelmezéstörténete szorosan összefonódik saját, Szendrey Júliával kötött házasságával. Erdélyi Károly vetette fel először 1884-es tanulmányában, hogy Wesselényi Ferenc alakjában Petőfi voltaképpen saját magát ábrázolja, Széchy Máriaként pedig a szerelmes Szendrey Júliát örökíti meg: „Juliskája rajongó szerelme minden nőben csak ezen érzelmet kerestette akkor vele; s Juliskájára tekintve, mintegy kiengesztelődött Széchy Mária szerelmének győzedelme iránt.”¹⁸ Később, 1922-ben megjelent Petőfi-könyvében ezt a meglátást formálta azóta is érvényben lévő irodalomtörténeti konszenzussá Horváth János, aki a művet „a Júlia-korszak személyessé fejlődött líraiságának [...] epikai kiképződése”-ként értelmezi, s úgy ír a Kisfaludy Társaság által felvetett témáról, mint amelyben Petőfi „fogódzóra [talált] akkori lírai szűkségele számára is. A férfihivatást vállaló Szécsi Mária esete tapintatos leckéül szolgálhatott a szintén nyilvános szereplésre vágyó Júliának, a költőnek pedig alkalmul arra, hogy a női hivatásról való gondolkozását az anekdota felfogásában tárgyi kifejezésre juttassa.”¹⁹ Kerényi Ferenc 2008-as monográfiájában egyetértőleg idézi Horváth szavait; összefoglalóan pedig így ír: „a *Szécsi Mária* a két szuverén személyiségű jegyesnek és a korban újszerű, kiküzdött házassági kapcsolatuknak történelmi példázata.”²⁰ A „Mert csak szerep, s nem más az asszonyvitéség...” kezdetű, általunk is idézett szövegrész Kerényi értelmezésében Szendrey Júliának szánt figyelmeztetés, hogy le ne térjen a „női hivatás” útjáról.

Az életmű ekkortájt keletkezett részén belül (1847 nyara) mind Horváth, mind Kerényi talál olyan verseket, amelyek felfogásukban kapcsolódnak a *Szécsi Máriához*. Horváth a művet a *Válasz, kedvesem levelére* című verssel rokonítja, amelynek beszélője egy nagyszabású szerelmi vallomást követően arra inti kedvesét, ne vágyjon a nyilvánosságra, elégedjen meg a háttérben való meghúzódással. Horváth a versből a következő sorokat idézi: „Maradj, maradj el a csaták teréről; / Nem lész kevésbé kedves én előttem... / Sőt kedvesebbé tészem a tudat, / Hogy aki mély és nagy tenger lehetnél, / Csak mint kicsiny harmatcsepp ragyogsz / A szerénységnek rózsalevelén.”²¹

A szövegpárhuzamot Kerényi Ferenc további, szintén 1847 nyarán írt Petőfi-versekkel egészíti ki, a *Szép levél*, a *Megbántott a rózsám* és a *Valahogy* címűekkel. Ezek közül a *Valahogy*-ból a következő részt idézi: „Menyasszonyom akaratos kisleány, / Én sem hajtok fejet minden szó után, / Tüzes patak a mi vérünk, / Hanem azért csak megférünk / Valahogy.” Kerényi értelmezésében ez a szöveg a következőképp kapcsolódik a *Szécsi Máriához* (és az abban megjelenő, Szendrey Júliának szánt figyelmeztetéshez): „Petőfi már július-augusztusban tisztában volt azzal, hogy azok az apróbb személyiségvonások (konokság az alapkérdésekben, szeszélyesség az apróbb ügyekben), amelyek eddig Júlia részéről szerelmi szabadságharcuk sikerét hozták, a továbbiakban házassági konfliktusok forrásai

¹⁷ Uo., 153.

¹⁸ Erdélyi Károly: Murány a magyar költészetben, in: *Figyelő XVII*, 1884, 161–172.; 168–169.

¹⁹ Horváth, i. m., 413.

²⁰ Kerényi, i. m., 328.

²¹ Horváth, i. m., 413–414.

lehetnek”.²² Fontos azonban látni, hogy a Kerényi által említett három vers voltaképpen már nem kapcsolódik a két nem határának diskurzusához, hanem általánosságban, ráadásul régi irodalmi toposzokat is felhasználva szólnak egy szerelmi viszonyban megjelenő ellentmondásos érzésekről (szerelem által okozott seb, amelyet a szerelemnek kell gyógyítania is; megbántottság és kiengesztelődés; két ember összecsiszolódásának nehézségei). Kerényi tehát jócskán kitágítja a *Szécsi Mária* értelmezési kontextusát: a Szendrey Júliához szóló versek közül mindazokkal kapcsolatot lát, amelyekben a szerelmi viszony nem tiszta idillként jelenik meg.

A jelenleg érvényben lévő irodalomtörténeti értelmezés szerint tehát a *Szécsi Mária*, karöltve Petőfi más verseivel, egyfajta lecke Szendrey Júliának: viselkedjen kevésbé öntörvényűen, engedelmes feleséghez méltóan, valamint ne akarjon irodalmi babérokra törni, ne vágyjon a nyilvános szereplésre, hiszen az a férfiak területe. De hogyan és miért lett Széchy Máriából ennyire egyértelműen Szendrey Júlia? Milyen előfeltevések munkálhatnak ennek az értelmezési hagyománynak a hátterében?

Szendrey Júlia, a normaszegő nő

Az utóbbi években Gyimesi Emese kutatásai alapján kaphattunk képet arról, milyen képzetek kapcsolódtak Szendrey Júlia alakjához a 19. és 20. század kulturális emlékezetében. Amint Gyimesi megfogalmazza, a 19. századi, kortársi visszaemlékezések kifejezetten férfias attribútumok hangsúlyozásával rajzolták meg Szendrey Júlia alakját.²³ Azok a Szendrey Júliáról szóló 19. századi jellemzések, amelyekkel Gyimesi könyvében hosszabban foglalkozik, *különlegesen*, akár *furcsának* láttatják ugyan Szendrey alakját, ám nem radikális nemiszerep-áthágóként jelenítik meg, s nem is ítélikzeznek felette. Ilyenek például Jókai Mór vagy Jámbor Pál visszaemlékezései. Jókai Szendrey férfias arcvonásait emeli ki, s leginkább meghökkentő jelenségként jellemezte Szendrey Júliát 1886-os írásában:

Én megvallom, hogy nem találtam olyan szépnek, mint a minőnek Sándor versei megörökíték: alacsony termete volt, egészséges arcszíne, de férfias metszésű szája; [...] a mellett rövidre nyírott haját viselt; s épen úgy tudott ember nem viselte divatokat kitalálni, mint Sándor. Egyszer főköttő helyett egy nemzeti színű csigaalakú phrygiai sipkát csinált magának, abban ment színházba; Sándor el volt ragadtatva tőle; nekem pedig torkomon akadt a szó, mikor azt kérdezte tőlem a főköttőrül: hát hogy tetszik?²⁴

Jámbor Pál pedig főként intellektuális tekintetben hangsúlyozza Szendrey Júlia „férfiaságát” 1880-as leírásában:

Szendrey Júliában volt valami férfias, ami az embert nem érzelmre, hanem eszmékre ébreszté [...]. Alig volt tárgy, miben otthon nem volt. Férje tisztelettel hallgatta őt mindig, és csak néha szólt bele a vitába, de korántsem, hogy ellentmondjon, hanem hogy neje állításait megerősítse.²⁵

²² Kerényi, i. m., 329.

²³ Gyimesi Emese: *Szendrey Júlia irodalmi pályafutása. Társadalomtörténeti kontextusok*, Budapest, Ráció, 2021, 42.

²⁴ Jókai Mór: Az én kortársaim, in: Uő.: *Életemből. Igaz történetek. Humor. Örök emlékek. Útleírás*, Budapest, Ráth Mór, 1886, 202–243., 230. Idézi: Gyimesi, i. m., 42.

²⁵ *Jámbor Pál emlékalbum*, szerk. Beregnyei Miklós, Paks, Jámbor Pál Társaság, 2007, 59. Idézi Gyimesi, i. m., 43.

A kortársi visszaemlékezéseknek azonban van egy másféle, a fent idézettektől eltérő csoportja is. Ezekben a (jellemzően nők által írott) szövegekben Szendrey Júliának leginkább a külsőségekben: a társasági viselkedésben, az öltözködésben vagy a szivarozásban megjelenő „férfiassága” egyértelműen nemiszerep-áthágásként értelmeződik, emellett pedig hangsúlyos bennük az elhatárolódás, néhol kifejezetten a negatív megítélés gesztusa.

Kánya Emília, a Monarchia első női lapszerkesztője *Réges-régi időről* című emlékiratában például a következőképp mutatja be a társaságbeli Szendrey Júliát:

Az előszobába nyitottunk, amelyben hangos beszédet és nevetést hallottam. Kocogásunkat a zajos beszéd miatt senki se hallotta és így léptünk hát be: egy füsttenger fogadott. A szobában 6-8 férfiú volt, a háziúr elénkbe jött egypár lépéssel, a fekete borpamlagról, mely a két ablak közt állt, felemelkedett egy női alak, aki ott feküdt. Ez volt a híres szép Júlia, a feleségek felesége, akinek feje fölött ott ragyogott a halhatatlanság fényes koronája! Nyájasan üdvözölt, kezét fogtunk, aztán elvezetett a szomszéd szobába, az urak csak mulassanak egyedül, nekünk jobb lesz a másik szobában, mondá, és itt hagyta szivarját is, amely ajkai közt füstölt. [...] Mert megvallva az igazat, tartózkodással viseltem mindig a fesztelenül viselkedő nők iránt, és Júlia olyan rövid, pajtáskodó hangon szólt egypárszor át az urakhoz, ami előttem egészen új volt és megdöbbsentett.²⁶

Amint látszik, a szövegrészben megjelenő szivarozás és a férfiakkal való fesztelen társasági viselkedés határozottan megdöbbsentik az elbeszélőt. Bozsoki Petra értelmezése szerint Kánya Emília ezen a szöveghelyen „a felsőbb társadalmi státuszú nők számára előírt társasági normákat áthágó magatartás”-ként érzékeli Szendrey Júlia viselkedését.²⁷

Vachottné Csapó Mária szintén emlékiratában idézi fel Szendrey Júlia alakját.²⁸ Vachottné iskolatársnője volt Szendrey Júliának, s a legfőbb tulajdonság, amelyet kiemel mind diákkori, mind fiatalasszonykori jelleméből, a rendkívüli dicsvágy, a kiemelkedésre törekvés – az emlékirat leírása szerint ez egyúttal a Szendreyt övező általános iskolatársi ellenszenvnek is oka volt:

A dicsvágy, Petőfiné kedélyének már az intézetben is jellemzője volt, hol mint kor- és tanuló társnék, együtt voltunk. – Kétségkívül a legkiválóbb tanulók közé tartozék, de ő legkitűnőbb óhajtott volna lenni. Bántá őt, szemlátomást elkedvetleníté, ha más leányka is kitűnt, s dolgozatait a világ minden kincséért sem mutatta volna meg előre egyik tanuló társnőjének sem, nehogy talán valamelyik átvegyen tőle valamit, vagy éppen meghaladja, – sem útba nem igazítá, ha valamelyik elfelejtett valamit, – úgy hogy míg engem például, ki vele ellenkező kedélyű s természetű valék, s a legszívesebben segítettem, ha lehetett, a gyöngébbeknek, – valamennyien szerettek, őt kivülem, egyetlen egy sem tűrheté.²⁹

Vachottné Szendrey külsejét tekintve is a feltűnésre való törekvést hangsúlyozza, s a Szendrey megítélésében gyakran felbukkanó George Sand-analógiára is utal: „Petőfiné

²⁶ Kánya Emília: *Réges-régi időről. Egy 19. századi írónő emlékiratai*, Budapest, Kortárs, 1998, 87–88. Idézi Bozsoki Petra: *A honleányság mint női emancipáció. Kánya Emília alakja és munkássága*, Doktori értekezés, Pécs, 2020, 154.

²⁷ Uo., 154.

²⁸ Vachott Sándorné: *Rajzok a multból. Emlékiratok (Szemelvények)*, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1935. (Magyar irodalmi ritkaságok 33.) (Az emlékirat először folytatásos formában jelent meg, 1886 és 1889 között adta ki a *Figyelő* irodalomtörténeti közlöny.)

²⁹ Vachott Sándorné, i. m., 75–76.

szerette öltözeteiben is a feltűnőt, s eszményképe a nők között Sand György lévén, a nagy francia író mintája szerint, első teendője volt férjhez menetele után, szép gazdag barna haját köröskörül levágnatni”.³⁰ Egy későbbi, már Petőfi eltűnését és Júlia második férjhezmenetelét követő találkozára pedig így emlékszik vissza Vachottné, hangsúlyozva Júlia excentrikusságát, sajátos öltözetét és a cigarettázást, egyúttal a George Sand-motívumot sem felejtve ki:

Kényelmes kereveten pihent Petőfi Sándor álmainak képe, úgy elmélyedve Sand egyik regénye olvasásába, hogy pillanatokig észre sem vette közelítésemet. – Öltözete, mint később szemügyre vettem, fekete selyem szoknyához, mintegy térdig érő sajtáságos szabású kaftán volt, tarka virágokkal elhintett foulardból, nyitott, bő ujjakkal s meglehetősen pongyola derékkal; – fején, rövidre vágott körhajához kis piros szerb sapkát viselt, hosszú sötét kék bojtjal, – míg szájában cigaretta füstölgött, kedves, gyöngyvirág illattal töltve be a szobát. De korántsem az ő excentrikus lénye döböntött meg úgy, hogy valóban mindenem remegett, – hiszen azt jól tudtam, hogy szereti a feltűnőt, azt, mi nem hasonlít máséhoz –, hanem a kép a kerevet felett, mely Petőfit ábrázolta olajfestményben.³¹

A dohányzásra és a sapkára a kettejük között zajló párbeszéd is reflektál az emlékiratban. A Vachottné által rekonstruált dialógusban Szendrey maga szabadkozik miattuk: „Ma azonban, mikor téged oly óhajtván vártalak, ha nem önkéntelenül történik, semmi esetre elő nem veszem sem e sapkát, sem a szivart, – mert tudom, hogy te az éfele kedvteléseket nem igen helyesled asszonyoknál.”³² A szivarozás és a különc öltözködés tehát itt is a női nem határait átlépő motívumként jelenik meg; Vachottné saját szólama ellenben azt is rögzíti, melyek a szokványos, a normát jelentő viselkedésbeli és megjelenésbeli elvárások – ezeket az emlékiratban természetesen mindig ő maga képviseli.

Különösen érdekes Szendrey Júlia 19. századi férfias megítélésének szempontjából Dékániné Vadadi Berta visszaemlékezése, amely először a *Petőfiána* című, Kolozsváron kiadott évkönyvben látott napvilágot 1889-ben, majd a *Fővárosi Lapok* külön is közreadta ugyanezen év októberében.³³ Vadadi Berta *Visszaemlékezés Petőfi nejeire* című írásában azt az időszakot örökíti meg, amikor Szendrey Júlia és fia 1849 nyarán néhány hetet az Erdélybe betörő oroszok elől menekülve a családjuknál töltött, Kolozsváron. Vadadi leírásában a férfias öltözködés és viselkedés egyértelműen vádakként jelennek meg: szövege ráadásul folyamatként ábrázolja, ahogyan a náluk töltött idő során Szendrey Julián egyre inkább eluralkodtak a férfias vonások, ebből következően pedig egyre jobban elzüllött.

Vadadi szövegének elején Szendrey külseje kapcsán szintén a feltűnőséget hangsúlyozza, s itt expliciten is megjelenik a „férfiruha” motívuma: „Öltözetében szerette a feltűnőt, kihajtott, széles fehér inggallért viselt, széles nemzeti vagy piros színű szalagcsokrokkal. Ruhái hasonlítottak a férfiruhákhoz s magyaros zsinórzatot hordott rajtuk.”³⁴ Később azonban már nem csak *hasonlít* a férfiruhához Szendrey öltözete: „A különcködés iránti hajlama mind fokozódott. Így készítettett magának férfiruhát, okul azt hozva fel, hogy így könnyebben mehett férfiak társaságába. Mintha most is látnám; igen kis fiúnak látszott, lehajtott inggalléréval és pörge kalapjával.”³⁵

³⁰ Uo., 77.

³¹ Uo., 94.

³² Uo., 96.

³³ „Petőfiána”. Dékániné Vadadi Berta: *Visszaemlékezés Petőfi nejeire, Fővárosi Lapok*, 1889. október 23., 291. szám, 2155–2156.

³⁴ Uo., 2155.

³⁵ Uo., 2156.

Az excentrikusság vádja szintén egyre súlyosbodik, ahogyan haladunk előre a szövegben. Kezdetben: „Excentrikus természete lassanként társaságot vont maga köré. Látogatták: Lendvai Márton, Balázs Sándor és a Stelfi fiuk, ez utóbbiak ritkábban. Idejüket fölolvassal, költemények szavalásával s a szomorú események megbeszélésével töltötték el, vagy néha sétálni mentek.”³⁶ Később pedig: „Mind vadabb és excentrikusabb mulatozások rendezett s ha jó anyám intette, hogy tettei nem illők sem neméhez, sem pedig nagynevű férje nejéhez s hogy a politikai viszonyok következtében bajt szerezhet magának is, szüleimnek is, ilyenkor kitört egész szenvedéllyel. Ő tetteiért csak férjének felelős s ő mint Petőfiné, fölül áll minden bírálaton.”³⁷

A férfitársaságban és férfiként való mulatás, az italozás persze megtette a hatását, s Vadadi visszaemlékezése szerint egy idő után szükségszerűen bekövetkezett a „nőiesség” minden erényének levetkőzése is: „Így Julia, ki oly magasan állónak hitte magát, mindinkább elveszte a nőiség nimbusát. Saját szobájában is gyakoriabbak lettek a mulatozások, mire mindig kimerültség és nagy levertség következett. Többi között elment egy mulatóságba, melyre kizárólagosan csak férfiak szoktak járni, s onnan szaladva jött haza lakására, mert ráismervén a férfiruhába öltözött nőre, kísérelt tőle elszakították és őt kapunkig üldözték. Szüleim intették, szüntesse meg életmódját, mert különben nem tűrhetik házuknál ilyen magaviselettel, de ő korlátozást nem akart tűrni, felköltözött a ház második emeletébe, hol aztán kitört féktelen szenvedélye. Kisfiát elhanyagolta és egész orgiákat rendezett.”³⁸

Vadadi a visszaemlékező cikk végén megbocsátóbb és részvételibb hangnemet üt meg; úgy látja, Szendrey Júlia jellemében az angyal és az ördög vonásai keveredtek egymással. Diagnózisa szerint Szendrey romlását lényegében az okozta, hogy férje nélkül kibillent a normális kerékvágásból, utat hagyva az „ördög” felülkerekedésének: „Benne két nő lakott: az egyik méltó a nagy költőhöz, eszes és férjéért rajongó; a másik ennek ellentéte és elnyomója. Lelke elveszté az egyensúlyt s a meredek lejtőn alászállt. Petőfivel meghalt az ő Juliskája is. Az a Julia, ki túlélte a nagy költőt, már nem az ő Júliája!”³⁹

*

Vadadi Berta írása azért tölt be különösen érdekes szerepet a Szendrey Júlia-émlékezetben, mert cikkének imént idézett tanulsága szinte egy az egyben került át a 19. század végi irodalomtörténet-írás elemzései közé. Gyimesi Emese hívta fel rá a figyelmet, hogy Ferenczi Zoltán irodalomtörténész 1896-ban megjelent háromkötetes Petőfi-életrajzában szemmel láthatóan ezt a Vadadi Berta-féle narratívát hagyományozza tovább, egyes helyeken szó szerinti egyezések formájában: „a férfias hajlamú és férfi mulatságokra, cselekvésre, függetlenségre törekvő nőt a forradalmi események árja és zavarai [...] mindinkább kihozták szelid nőiességéből és a lejtő felé sodorták. Ezek későbbi fejlemények; de csíráik már most fejlődésükben voltak a nő lelkében s midőn a költő elesett, vele meghalt az ő Juliskája is.”⁴⁰

Szendrey Júlia mint férfias, külön, a nemi szerephatárokat áthágó nőalak tehát a korárs, főként társaságbeli benyomásokat megörökítő (és természetesen egymásra is ható, egyre inkább közhelyesülő elemeket tartalmazó) szubjektív emlékezetben született meg. Ferenczi Zoltán Petőfi-monográfiájában azonban ez a Szendrey-kép irodalomtörténeti

³⁶ Uo.

³⁷ Uo.

³⁸ Uo.

³⁹ Uo., 2156.

⁴⁰ Ferenczi Zoltán: *Petőfi életrajza*, III. kötet, Budapest, Franklin-Társulat, 1896, 294–295. Idézi Gyimesi, i. m., 38.

ténnyé rögzült. Így nyerhet magyarázatot az, hogy Horváth János és nyomában Kerényi Ferenc miért látják olyannyira hasonlóknak Szendrey Júlia és Széchy Mária alakját. Szendrey Júlia ugyanis a kulturális emlékezetben és az irodalomtörténet-írásban ugyanazokkal a meghatározó tulajdonságokkal rendelkezik, amelyek Széchy Mária 19. századi, fiktív alakját is jellemzik: normaszegés, férfias külsőségek, a nemi határok átlépése. Horváth és Kerényi, amikor a *Szécsi Mária* példája alapján Szendrey Júliát öntörvényű, zabolázásra szoruló, a kelletnél autonómabb személyiségként láttatják, azokra az előfeltevésekre támaszkodnak, amelyek Szendrey Júlia alakját a 19. századi hagyományban meghatározták. A határátlépő, férfias nő alakja nagyhatású 19. századi toposz volt, fiktív és valós nőalakok leírására egyaránt kiválóan megfelelt. A különbség csak annyi, hogy míg Széchy Máriát a sisak, a kard és a páncél, addig Szendrey Júliát a rövid haj, a furcsa fejedők és a szivar tették férfias, normaszegő nőalakká.

Petőfi rajza

PETŐFI ELMARADT PERE

„Csak maradjon kegyelmed állva, úgyis egy kis barátságos
törvényszéket kívánunk kegyelmed fölött tartani.”

(Jókai Mór)

1.

Írásom címét a múlt század egyik neves Petőfi-kutatójától, Fekete Sándortól kölcsönöztem. 1987-ben ő készített *Petőfi elmaradt pere* címmel szatirikus hangú fiktív vádiratot, mely tizenöt évnyi szabadságvesztéssel és 7400 forintos pénzbüntetéssel sújtotta (volna) a forradalmár költőt *A királyokhoz* című röpiratverse miatt.¹ A továbbiakban e képzeletbeli per ötletét gondolom tovább, a kérdésfelvetésben mindjobban kitérítve a történeti fikció határait. Ahhoz az elvont gondolatjátékhoz csatlakozom, mely az 1860-as évek óta a Petőfi-emlékezések visszatérő toposza, s amelynek mindenekelőtt Jókai Mór volt kezdeményezője a szabadságharc küzdelmeit és a Bach-korszak megpróbáltatásait bemutató *Politikai divatok* (1863) című regényével. Tehát én is a forradalmár poéta szabadságharc utáni sorsát képzelem magam elé, ugyanakkor elődeimhez képest jóval földhözragadtabb és merevebb leszek. Nem egy újabb szellemesnek szánt „ha Petőfi élne”-szerű írással szeretném gyarapítani a hullámzó színvonalú Petőfi-ukróniák hosszú sorát; sokkal inkább ezeknek az (egyébként összegyűjtésre érdemes) alternatív Petőfi-vízóknak a „reális” történeti lehetőségeit gondolom át. Vagyis a legvalószínűbb valószerűtlenséget keresem. Azt próbálom megválaszolni, vajon milyen sors várt volna Magyarországon Petőfire, milyen büntetést kap(hat)ott volna, ha a fehéregyházi csatában nem veszik nyoma, és élve elfogják. Kivégezték volna? Megúsztta volna enyhébb retorzióval? *Ad absurdum* teljesen büntetlenül élhetett volna tovább?

2.

A kérdés körüli problémák megértéséhez érdemes futólag áttekinteni a költő forradalomban és szabadságharcban betöltött értelmiségi szerepvállalását, politikusi és katonai ténykedését, felelevenítve a költő (lehetséges) bűnlajstromát. Futólag, hiszen cselekedetei büntetőjogi súlyának körültekintő értékelése és a közöttük való gondos mérlegelés jócskán meghaladná kurta esszém teherbírását. Mentségemre szóljon, hogy a korabeli osztrák büntetőjog csak utalást tesz a szabadságharchoz kapcsolható bűncselekmények többségére (például pártütés, felségsértés, zendülés, lázadás), az egyes eseteket és fokozatokat nem részletezi.² Emellett, mint látni fogjuk, az 1849 januárjától induló megtorlások elve és gyakorlata folyamatosan változott az aktuális politikai viszonyok tükrében. Nem csoda, hogy a Petőfihez képest jóval mérsékeltbb Jókai Mór, Arany János vagy Vörösmarty Mihály is bujdosni kényszerült a szabadságharc bukása utáni napokban; ugyanis nem tudhatták, hogy a kiismerhetetlen megtorló gépezet vajon milyen horderejű vétkekig ér majd el.

¹ Fekete Sándor: *Petőfi elmaradt pere*, *Új Tükör*, 1987. április 5., 23.

² Vö. Csatskó Imre: *Büntetőjog elemei, vezérfonal a legfelsőbb pótló ideiglenes rendeletek alkalmazásánál*, Pest, Emich Gusztáv Kiadója, 1850, 29–34.

A költő március 15-én – az események vezéralakjaként – tagja lett a hangsúlyozottan békés és törvényes forradalmat ügyelő Közbátorsági Választmánynak, melynek egyik első feladata egy nemzetország fölállítása és a polgárország létszámának bővítése volt. A nagy nap után politikai pepecsmunkával töltötte idejét: ő szorgalmazta a forradalom színhelyeinek átnevezését – például a Hatvani utcából Szabadsajtó utca lett, az Egyetem teréből Március 15. tere. Március 21-én tagja lett a Pest vármezei Közbátorsági Választmánynak is, többek között Jókai, Vasvári Pál, Vörösmarty, Kemény Zsigmond, Eötvös József társaságában. A testületi munka során például az újonnan meghozott, ám túl szigorúnak vélt sajtótörvény-tervezet elégetését tanácsolta (ez meg is történt a városháza előtt); szenvedélyesen érvelt egy liberálisabb, azaz a nemzetiségi szempontokat s a nemesi előjogokat negligáló népképviselői törvény mellett; a vidéki főtanodákat a forradalmi zászló kitűzésére buzdította; továbbá az osztrák bírósági pecsétet – szimbolikus gesztusként – a Nemzeti Múzeumban helyeztette el. A növekvő forradalmi hevületet jelzi, hogy a költő fegyverkezésre szólította az egyre ingerültebb néptömeget egy március 27-re hirdetett, múzeumkerti népgyűlésen; majd négy napra rá megismételte szavait – fokozva a mérsékelt polgári közvélemény és a vidéki városok aggodalmát. Petőfi ezzel a szélesebb tömegbázissal nem rendelkezett, „körúti” álláspontjával egyre inkább elszigetelődött. Társaival ellentétben az új államapparátusban sem vállalt hivatalt; ugyanakkor jelen volt az 1847-ben alakult reformellenzéki párt, az Ellenzéki Kör (április 16-tól Radical Kör) reformnépszerűsítő altestületében. Itt alapították meg a Vas Gereben és Arany János szerkesztette a *Nép Barátja* című néplapot, melynek felügyeletét egy öttagú testület, köztük maga a költő végezte. A Radical Kör május 7-i tisztújító ülésén az első tíz között került be a választmányba, s tagja lett a szavazatszedő bizottságnak, illetve később a párt önkénteseket toborzó, negyven tagú testületének is. Egy május 12-i népgyűlésen Petőfi a kormányt tette felelőssé az utcai demonstrációk eszkalációjá, azaz a tüntetések („macskazenék”) el- leni, emberéletet követelő katonai túlkapások miatt: „én a minisztériumra nem a hazát, de egymagamat, sőt a kutyámat sem bízom”. A költő politikai cselekvési tere teljesen leszű- kült a nyári, csúfos szabadszállási választási kudarc után: ezt követően egy ideig távol is maradt az aktív politikizálástól, hiszen a törvényhozás munkáját és a parlament ellenőrzé- sét mindössze a július 2-án alapított, tiszavirág-életű Demokrata Clubb keretein belül, valamint a radikális ellenzékét összefogó Egyenlőségi Társulaton keresztül gyakorolhatta volna. Augusztusban tért vissza a politikába: ekkor „tépte le a babért” Vörösmartyról egy versében a hírhedt hadügyi vita kapcsán. A sajtóeszküdtszékbe is beválasztották, s az Egyenlőségi Társulatban is aktivizálódott. Tagja lett a társulat – a horvát támadás hírére megalakuló – készenléti bizottmányának. S ami ennél fontosabb: az ő neve alatt jelent meg a társulat szeptember 16–17-i proklamációja, mely fegyveres önvédelemre szólította a magyar lakosságot. Sőt, szeptember 24-én Kossuth támogatásával maga indult erdélyi toborzókörútra, mely során mindössze Szatmár és Kővárvidék térségéig jutott el, ott pe- dig általános népfelkelésre buzdította a helyi vezetést.³

Petőfi költői munkássága igencsak aggályos lehetett az osztrák hatóságok szemében. A március 13-án készült *Nemzeti dal* – vagy ahogy a korban emlegették: *Talpra magyar!* – forradalomban betöltött szimbolikus jelentősége széles körben ismert. A szabad sajtó első terméke volt a *12 pont* mellett, az ország valamennyi médiuma közölte, óriási példány- számban, röplapokon terjesztették, az összes politikai eseményen elhangzott, nagyon ha- mar számos átköltés, idegen nyelvű fordítás és megzenésítés készült belőle. Sokkal meg- osztóbb volt a két nappal korábban írott *Dicsőséges nagyurak... (A mágnásokhoz)* című vers, melynek radikalizmusát még a Pilvax-kör is túlzásnak találta. Barátai tanácsára Petőfi el is égette a kéziratot, azonban – mivel többen fejből lejegyezték – nem tudta megakadályozni

³ Kerényi Ferenc: *Petőfi Sándor élete és költészete. Kritikai életrajz*, Budapest, Osiris, 2008, 360–415.

terjedését. A vers hozzájárult egy mulatságos álhír elburjánzásához, miszerint Petőfi közel negyvenezer fölhergelt paraszt élén Rákos-mezőn véres megmozdulásra készül. Nemhogy megosztó, de kifejezetten népszerűtlen volt a március 29-i *A királyokhoz* című, nyíltan republikánus és felségellenes röpiratköltemény. Nem csoda, hogy Petőfi később magyarázkodni kényszerült a vers kapcsán, hiszen nemcsak felgyorsította politikai elmagányosodását és általános elutasíttóságát, de kis híján súlyos perbe is keveredett miatta. A költemény eljutott ugyanis V. Ferdinánd császár elé, aki természetesen eljárást kezdeményezett az ügyben 1848. május 5-én. Az 1848-as sajtótörvény hetedik paragrafusa szerint – háromezer forintos pénzbüntetés mellett – akár hatévi szabadságvesztéssel is büntethették volna a költőt.⁴ Szerencséje volt, hogy az ügyben illetékes, egyre népszerűtlenebbé váló, tétova István nádor kitért a döntéshozás elől, és az akkori igazságügyminiszternek, Deák Ferencnek dobta tovább a forró krumplit, aki végül bölcsőbbnek látta *ad acta* helyezni a kényes ügyet. (Kerényi Ferenc feltételezi, hogy a költő maga is érezte szorult helyzetét, amikor a megyei választmányban kikelt az említett, városháza előtt elégetett új sajtótörvény-tervezet ellen.) Egy képzeletbeli perben talán a vádpontok között szerepeltek volna – a teljesség igénye nélkül – a kendőzetlenül osztrákelenes *Mit nem beszél az a német* és a királyi trónt megcélzó, Táncsics lapjában közölt *Itt a nyilam! Mibe lőjem?* című versek is. S nem segítettek volna a költő ügyét az osztrák seregből hazaszökő huszárszázadot dicsőítő *Lenkey százada*, a magyar seregben több tízezres példányban kiosztott *Csatadal* és *A honvéd* című költemények, ahogy a napi politikát kommentáló, radikális hangvételű cikkei és a Bem mellett írt, *Közlönyben* publikált haditudósítások sem.⁵

Végezetül, vegyük át, mit tudunk a költő katonai pályafutásáról. 1848 márciusában vezető szerepet vitt a városi ideiglenes nemzetőrségben: például az ő hatására sikerült átformálni a zsidók nemzetőri szolgálatát elutasító közvéleményt. Az átmeneti testület tisztikarába is beválasztották, noha a júniusra megszervezett új nemzetőrségben már nem kapott vezető pozíciót. Szeptemberben a radikálisokat tömörítő Egyenlőségi Társulat állandó bizottsági tagjaként a (meg nem alakult) „egyenlőségi ezred” századosának választották. 1848 októberében jelentkezett szolgálatra Nyáry Pálnál, azaz az Országos Honvédelmi Bizottságnál, és nyerte el (először) a 80 pengőforintos fizetéssel járó, szűkösség megélhető biztosító honvédszázadosi rangját. Debrecenben a 28. zászlóalj parancsnokságán kezdte meg a szolgálatot. Ott kiképzőtiszti feladatokat látott el, azonban november 17-én, rövidesen megszülető gyermeke és házastársi kötelességei okán – engedély nélkül – elhagyta a sereget. E fegyelmi vétség miatt szólalkozott össze Vetter Antal helyettes hadügyminiszterrel, ami után Kossuth József Bem táborába vezényelte a költőt 1849. január 16-án. A tábornok mellett – századosi rangja ellenére – csupán segéd-tiszti feladatokat látott el; viszont élete első ütközetében, a február 4-i véres vízaknai csatában magasabb műveleti irányításban is segédkezhetett. Bátorsága mellett azonban túlzott hevessege, harcászati tapasztalatlansága és inkompetenciája is megmutatkozott, így a későbbiekben megmaradt az adminisztratív és parancsközvetítői teendőknél. Gyakran a hadifoglyok elhelyezésében és a honvédtisztek fegyverkezésében segédkezett; Bem igyekezett távol tartani a veszélyesebb ütközetektől. Ott volt például Szászsebesen és Szászvárosban, a sorsfordító piski csatában viszont már nem vehetett részt. Ugyanis 1849. február 8-án egy – különben igen veszélyes – futári küldetés keretein belül Debrecenbe kellett utaznia; ekkor veszett össze Mészáros Lázár hadügyminiszterrel hiányos öltözete miatt, mielőtt február 17-én sértetlen lemondott tiszti rangjáról. Innentől civilként, rendfokozat nélküli hivatalos futárként teljesített szolgálatot a kormánynak: 60 ezer forintot szállított az ideiglenes fővárosból Kolozsvárra.

⁴ 1848. évi XVIII. törvénycikk: sajtótörvény, in: Wolters Kluwer jogszabálygyűjtemény, *Ezer év törvényei*, elérhető: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=84800018.tv> (utolsó letöltés: 2023. június 19.)

⁵ Kerényi, i. m.

Március 2-án visszatért Bemhez; április 3-án foglalta el újra segédtiszti beosztását, s kapta vissza századosi rangját. Április 9-én harmadrendű érdemjellel tüntették ki. Ezekben a hetekben bizalmi feladatot látott el Bem mellett: ő fogalmazta a lengyel tábornok Kossuthhoz és az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz címzett iratait. Május 3-án őrnagyi előléptetésben részesítették, majd Kossuthhoz küldték az ideiglenes fővárosba, Debrecenbe. Petőfi ezúttal sem járta meg konfliktus nélkül a cívisvárost: Klapka Györggyel került súlyos összetűzésbe. A tábornok a költőt okolta, amiért a hadsereg belső feszültségei, pontosabban Bem és Vécsey Károly konfliktusa napvilágot látott a sajtóban. A perpatvar miatt, megromlott egészségére hivatkozva május 6-án (majd 28-án) Petőfi ismét lemondott őrnagyi rangjáról. Csak jóval később, július 25-én, az orosz intervenció hírére tért vissza Erdélybe szeretett tábornokához, akitől július 31-i eltűnése előtt még visszakapta (a még kormányzati megerősítésre váró) őrnagyi rangját (egyelőre konkrét beosztás nélkül). Ezek voltak az utolsó napjai: új uniformisát már nem is volt ideje beszerezni; mint köztudott, a segesvári-fehéregyházi ütközetben polgári ruhában, vitorlavászon kabátban tűnt el.⁶

3.

Hogy milyen büntetést érdemelt volna mindez? Indítsunk kissé távolabbról: a megtorlások – a jogi eljárás tekintetében – három módon zajlottak. Az ütközetek utáni *helyszíni kivégzések* általában a köztörvényesnek számító bűnelkövetőket, a honvédsereget támogató lakosságot, katonaszökevényeket, gerillákat érintették. A Győrben, Gyöngyösön, Kecskeméten, Nagykanizsán és Nagybecskereken székelő *rögtönítélő bíróságok* eljárásai szintén inkább a szabadságharcral tevőlegesen szimpatizáló helyi lakosság, a hírszerzők és az eredetileg külföldön szolgáló, elfogott disszidensek ügyében ítélték. Petőfi valószínűleg nem esett volna e két kategóriába, és ez nyilván jó hír, hiszen a rögtönítélő eljárások és a *haditörvényszéki perek* között lényeges különbségek voltak: például az utóbbi során a vádlott – bizonyos mértékig – védekezhetett, megpróbálhatta valamiképpen bizonyítani ártatlanságát. Megítélés szerint a letartóztatott Petőfi ügye is a Pesten, Aradon, Kassán, Kolozsvárt, Nagyváradon, Temesváron, Pécsen és Nagyszébenben föllállított hadbíróságok egyikéhez került volna. Noha a fehéregyházi csatában nem katonaként vett részt, mivel az erdélyi sereg tagja volt, feltehetően egy erdélyi haditörvényszék valamelyikén – ha Fehéregyháza környékén fogják el: Nagyszébenben – tárgyalják az ügyét. Ez is okot ad optimizmusra, hiszen a július 11-én kinevezett Ludwig von Wohlgemuth kormányzó irányította Erdélyben jóval enyhébb ítéletek születtek, mint a Julius Jacob von Haynau kezei alatt igazgatott Magyarországon.

Ami a hadbírószági büntetéseket illeti, a bresciai hiéna a következő büntetéseket helyezte kilátásba az ellenállókhöz szóló, 1849. július 1-i proklamációjában, mely nyilván Erdélyre is állt (volna): „Ezen haditörvényszékek ítélnék: a) Halálos büntetésre, kötél vagy lópor és golyó által, / b) Deportációra, / c) Fogsági büntetésekre, t. i. sáncz munkára nehéz vagy könnyű vasban, vár-, fogház- és porkoláb rabságra vasban vagy vas nélkül, / d) pénzbeli büntetésekre.”⁷ Ezek közül egyet kizárhatunk: a költőt biztosan nem deportálták volna, noha egy darabig erre is volt halovány esély. Alexander Bach belügyminiszter vetette fel a kamcsatkai vagy szibériai deportáció ötletét 1849 májusában, arra hivatkozva, hogy „a bűnösök nagy száma azok őrzését nehezé tenné”. A javaslat eljutott Ferenc József császárhoz, azonban nem valósult meg belőle semmi. Sőt, egy 1849. június 10-i orosz-osztrák egyezmény kikötötte, hogy a szövetséges hatalmaknak kölcsönösen ki kell adniuk

⁶ Kedves Gyula – Ratzky Rita: *Csataterek Petőfije*, Budapest, Timp Kiadó, 2009, 35–160.

⁷ Haynau *kiáltványa*, Győr, 1849. július 1., in: Katona Tamás (szerk.): *Az aradi vértanúk*, Budapest, Corvina Kiadó, 2001, 285–286.

a másik államához tartozó, foglyul ejtett lázadókat és hadiszökevényeket. Ehhez a felek következetesen tartották is magukat. A deportáció tehát végül nem lett bevett eljárás a megtorlások alatt, azonban a birodalmon belüli osztrák és cseh területekre internáltak bizonyos személyeket: például Görgey Artúrt, Pálffy Albertet vagy az egyház képviselőit (jellemzően püspököket). Emellett – mint látható lesz – a tisztek esetében rendkívül gyakoriak voltak a kényszersorozások is.⁸

Természetesen az a verzió is kizárható, hogy Petőfi büntetlenül szabadul, igazolni tudja magát egy purifikációs eljárás során, esetleg amnesztiát kap. Mint említettem, 1848. május 5-én már kis híján megégette magát a december 2-ig uralkodó V. Ferdinánd császárt sértő röpiratversével, s később is vissza-visszatért a neve a különböző feketelistákon és körözvényeken. Dessewffy Emil gróf 1848 novemberében írott, Felix zu Schwarzenberg miniszterelnökhöz (ahogy Széchenyi nevezte: a „halovány vámpír”-hoz) címzett memorandumában három csoportba sorolta a forradalom felelőseit: „1. A forradalom vezetői és kezdeményezői, 2. Főkolompokok, akik az izgatásokban nevezetes szerepet játszottak 3. Egyének, akik csupán velük tartottak.” Az első kategóriába Kossuth Lajos, Batthyány Lajos, Táncsics (Stancsics) Mihály és Pálffy Albert tartozott. Dessewffy úgy gondolta, őket „minden további nélkül fel kell akasztani”, ugyanis „a halottak nem térhetnek vissza, nem amnesztizálhatók, és nem emigrálhatnak külföldre”. A második csoportba került Petőfi Sándor – többek között Vasvári Pál, Szemere Bertalan, Irinyi József és Bajza József társaságában. A gróf úgy vélte, őket félrevezetettnek kell tekinteni, s elegendő büntetés lesz számukra az eljárás: „állítsák őket hadbíróság elé, hadd állják ki a halálfélelmet. Hozzák a közönség tudomására, hogy milyen nyomorultak, azután hagyják futni őket.” A harmadik csoportba tartozókat – Almásy Pált, Zichy Ottót és Ráday Gedeont – kezeség ellenében szintén futni hagyta volna. Hasonló sorsot vetít előre egy ismeretlen szerzőjű, Franz Kulmer báró által Windisch-Grätz elé terjesztett javaslat 1848 decemberéből. E névsor a forradalom előkészítőit és buzgó továbbvivőit különböztette meg a „csupán” cinkosoktól, akikre enyhébb büntetés vonatkozott. A két névsor sok tekintetben különbözik (például az ismeretlen szerző már Szemerék is halottan szerette volna látni, míg Pálffy Albertnek megkegyelmezett) – azonban egyik sem rótt halálbüntetést a költőre.⁹ Talán az előbbi névsorok is hatással lehettek az 1849 januárjában kiadott német, lengyel és román nyelvű körözvényekre, melyeken további tizenhat fő mellett Petőfi neve is visszatérően szerepelt. Ismeretes, hogy miként reagált a költő a hibáktól hemzsegő személyleírását olvasván: „Hogy tíz esztendővel öregebbnek tettek, hogy azt mondták »früher« Dichter s a többi hazugságok és ostobaságok nem bántottak, de azon az egyen szörnyen bosszankodtam, hogy engem a német divat szerint öltöztettek, engem, ki teljes világeletemben magyar ruhában jártam.”¹⁰ 1849 elején az eljárás is megindult Petőfi ellen: zár alá vették ingóságait a Zöldkert utcai lakásban, ahol a költő szegény édesanyja fogadta a rendőröket. Ugyanígy az 1849 májusában kiadott, szeptemberben megerősített körözvényeken is szerepelt a neve: felségárulás

⁸ A német nyelvű dokumentum magyarul: Dessewffy Emil: Rapszódikus részletek a Magyarországon megoldandó feladatokra vonatkozólag, Bécs, 1848. november, in: Andics Erzsébet (szerk.): *A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848–49-ben, 2, Iratok 1848. március 15 – 1949. március 4. (Magyarország újjabkkori történetének forrásai)*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1952, 210. A szabadságharc utáni megtorlásokkal az itt citált forrásokat is bevonva Hermann Róbert foglalkozott: Hermann Róbert: *Megtorlás: az 1848–49-es forradalom és szabadságharc után*, Budapest, Press Publica, 1999, 3–29.

⁹ Gróf Dessewffy Emil harmadik memorandumja Schwarzenberghez, in: Kiss József (szerk.): *Petőfi-adattár III.*, Budapest, Balassi Kiadó, 1992, 124–125; Hermann, i. m.

¹⁰ [Megjegyzés Petőfi német nyelvű leírásához], in: V. Nyilassy Vilma – Kiss József (szerk.): *Petőfi Sándor vegyes művei. Útirajzok, naplójegyzetek, hírlapi cikkek és egyéb prózai írások. Petőfi Sándor összes művei 5*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1956, 182–183.

és fegyveres lázadás vádjával. Még eltűnését követően is nyomoztak a költő után, mert a rengeteg álhr és legenda még a hadsereg-parancsnokság rendőri osztályát is megtévesztette, így csak 1854-ben zárták le aktáját.¹¹ Nem kérdéses tehát: a költőt súlyos retorziók érték volna – a dilemma inkább az, hogy vajon kivégezték volna-e.

4.

Nehéz eldönteni, hogy a költő forradalmi ténykedésének *pontosan* melyik mozzanata miatt körözték a hatóságok – bár úgy vélem, sokat nyom a latba a szeptemberi, fegyverkezésre buzdító proklamáció –, a képzelt perünk végkimeneteléről mégis lehetnek elképzeléseink. Tudható, hogy Haynau rendkívüli vérengzést kívánt tartani, s ezt a direktívát irányozta elő erdélyi kollégájának, Wohlgemuthnak is: például agyonlövette volna a korábban a császári seregben szolgáló összes tisztet. Ám a büntetőeljárás módszerét szerencsére Ferenc József 1849 augusztusában kelt utasításai határozták meg. A fiatal császár előírta, hogy „a halálbüntetést csak a legbűnösebb és legveszedelmesebb egyéneken hajtásák végre, és hogy ön a többiek esetében akként éljen az önre ruházott kegyelmezési joggal, hogy megfelelő szabadságvesztésbüntetéssel sújtsa őket”¹² – azonban szabad kezet adott Haynauknak, mivel császári jóváhagyás-kérelem helyett csak utólagos jelentéshez kötötte a kivégzéseket.

A hadbíróági ítéletek kiszabásakor két kulcsidőpont számított perdöntőnek. Egyrészt 1848. október 3-a, a királyi manifesztum kibocsátásának napja, mely feloszlatta a magyar országgyűlést, törvénytelennek minősítette Kossuthékat, és az országot Josip Jelačić bán uralma alá helyezte. Másrészt 1849. április 14-e, mely a magyar függetlenség kimondásának, azaz a Habsburg Lotharingiai-uralkodóház trónfosztásának időpontja volt.¹³ Mint látható, Petőfi politikai pályafutása érdemben nagyjából 1848 nyarán véget ért; s ugyan szeptemberben tevélegesen részt vett a népfelkelés szervezésében, az még október 3-a előtt történt, tehát a hadbíróság nem volt illetékes a megítélésében. E vádat tudomásom szerint csak Batthyány Lajos gróf abszurd ítéleténél vették számításba. Dessewffy ismertetett listájából is látható, hogy Petőfi 1849 elejére már valamennyi polgári (nem-katonai) vétségét elkövette, és azokért – ellentétben például Batthyánnyal – mégsem akarták kivégezni. És ami általában az értelmiséget illeti: őket nemigen fenyegették kivégzések, a megtorlás kifejezetten politikai és katonai természetű volt. Célcsoportját – miként Haynau szeptember 1-i, „A’ magyar forradalom bevégeződött” kezdetű *Hirdetménye* is híven tükrözi – a forradalom oldalára álló császári–királyi tisztek, a katonai és polgári hivatalnokok, a miniszterek, az „ugy nevezett honvédelmi bizottmány” tagjai, az országgyűlési képviselők, a kormánybiztosok, a vesztörvényszékek bírái és a főispánok képezték.¹⁴ Ugyanakkor rengeteg helyi kisembert (főleg lelkészt, jegyzőt) is kivégeztek, amiért lokális szinten népszerűsítették a szabadságharcot. Az értelmiségi elit köréből Sárosi Gyula, Pálffy Albert és Táncsics Mihály szerepelt Petőfi mellett előkelő helyen a körözési listákon, azonban mindhárman túléltek a megtorlásokat. Sárosit akasztásra, majd kegyelemmel várfogságra ítélték, Pálffyt a cseh

¹¹ Vö. Kiss Dezső: Petőfi Sándortól származó, rá vonatkozó, vagy vele kapcsolatos iratok és kéziratok a magyar levéltárakban, *Levéltári Szemle*, 1972/3, 65–111.

¹² Ferenc József legfelsőbb kézírata Haynauknak, Schönbrunn, 1849. augusztus 29., in: Katona, i. m., 338.

¹³ Hermann Róbert: Az 1849–1850. évi kivégzések, *Aetas* 15 (2020), 93–111.

¹⁴ Julius Jacob von Haynau: *Hirdetmény*, Pest, 1849. szeptember 1., in: *Gyűjteménye a’ Magyarországi számára kibocsátott Legfelsőbb Manifesztumok és Szózatoknak I–II.*, Buda, Egyetemi Nyomda, 1849, 143.

Budweisba internálták,¹⁵ Táncsics pedig az 1857-es császári amnesztiáig bujkált. Ugyan Táncsicsot és Sárosit a távollétükben szimbolikusan kivégezték a pesti Újépület mögött 1851. szeptember 21-én, de a kormányzat számára is túl radikális Táncsics nemcsak a *Munkások Újságát* szerkesztette, hanem országgyűlési képviselő is volt, a vadkossuthista *Arany Trombitás* pedig nemcsak propagandistaként, hanem kormánybiztosként is segítette a szabadságharcot. (Itt említhető a Brüsszelbe emigráló báró Jósika Miklós is, aki az Országos Honvédelmi Bizottmány mellett a forradalmi törvényszék munkájában is szerepet vállalt.) Ugyanakkor a megtorlások célja a különböző társadalmi csoportok elrettentése (is) volt, s ugyan Petőfi jelentősége jócskán csökkent a szabadságharc végére, nehéz felmérni szimbolikus horderejét, ami miatt talán alkalmas lett volna arra, hogy kivégzésével az osztrák megtorlás – szimbolikusan – a teljes forradalmi értelmiségen revansot vegyen.

Mégis úgy vélem, Petőfi valószínűleg katonaként állt legközelebb a megtorlások legszigorúbb formájához: az október 3-a utáni katonai ténykedése fegyveres lázadással, az április 4-e utáni felségárulással ért fel. Ráadásul a költő (századosi és őrnagyi) rangjában már végre is hajtottak kivégzéseket: Witalis Söllt, Hruby Gyulát, Mednyánszky Lászlót őrnagyi rangban; Karol Gustav d' Abancourt-t, Gruber Fülöpöt, Kazinczy Lajost, Kolossy Györgyöt és Sándor Lászlót századosi rangban végezték ki. Döntő különbség azonban, hogy a kivégzettek – a visszaeső bűnösek számító D' Abancourt és a 17 román fogoly kivégzésével vádolt Sándor László kivételével – korábban tisztként (Gruber Fülöpöt kivéve főtisztként) szolgáltak a császári–királyi seregben,¹⁶ vagy olyan irreguláris egységhez tartoztak, melyek tagjait az osztrák hatóságok nem tekintették hadifogolynak. Ezzel szemben a reguláris erdélyi hadtestnél harcoló Petőfi csupán „zöldhajtókás, sárgapitykés közlegény” volt a császári seregben 1839 szeptemberétől, majd pár hónap múlva egészségügyi állapota miatt alkalmatlannak nyilvánították, s elbocsátották. Összességében tehát valószínűbbnek látom, hogy a költő elkerülte volna a halálbüntetést, legalábbis annak végrehajtását. Ha esetleg halálra is ítélik, a büntetést kegyelem útján – akárcsak Sárosi és a döntő többség esetében – még mindig várfogságra, sánccfogságra, kényszersorozásra enyhíthették volna. A polgárháborút is elszenvető, jóval enyhébb büntetésben részesülő Erdélyben 72 halálraítélt honvédtisztból mindössze Sándor László és Tamás Andrásan hajtották végre az ítéletet.¹⁷

A halalos ítélet után a sánccfogság volt a legdrasztikusabb ítélet, mely alatt a rabok könnyű vagy nehéz vasbilincsből végeztek iszonyú erődítési munkát. Ezt az ítéletet ugyan csak az alhadnál (tehát Petőfi századosi–őrnagyi fokozatához képest) alacsonyabb rangú személyekre rótták ki, azonban a törvényszékek nem, vagy legfeljebb súlyosbító körülményként vették figyelembe a honvédseregben szerzett rendfokozatokat – s egyébként is bizonytalan lett volna a civilruhás költő kormányzati jóváhagyás előtt álló kinevezése. Enyhébb büntetést jelentett a várfogság, melynek pontos körülményei erősen függtek a várparancsok jóindulatától. A königgrätzi vár, ahol például Sárosi Gyula versírással, nyelvtanulással, fordítással is foglalkozhatott, egészen elviselhető volt a rabok számára.¹⁸ Míg Kufstein – ahogy Hermann Róbert minősítette *Az új földesúr* című Jókai-regényt idézve: – a „státusbörtönök akadémiája” volt. A megtorlások leggyakoribb büntetése a kényszersorozat volt: negyven-ötvenezzer honvédtiszt soroztak be tisztifokozat nélkül a császári seregbe. Nem elképzelhetetlen, hogy Petőfi is hamar barátja, Lisznyai Kál-

¹⁵ Vadnay Károly: Pálffy Albert emlékezete, in: Uő.: *Emlékbeszéddek*, Budapest, Franklin-Társulat, 1905; Bisztray Gyula: Bevezetés, in: *Sárosi Gyula Kisebb költeményei, prózai munkái és levelezése*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1954, 45–67.

¹⁶ A rendfokozatok említésekor a Császári és Királyi Hadsereg maitól értelemszerűen eltérő terminológiáját használom. Így például a főtiszt gyűjtőnév 1949 előtt nem az őrnagyokra, alezredekerekre, ezredekerekre vonatkozott, hanem a hadnagyokat, főhadnagyokat, századosokat jelölte.

¹⁷ Hermann: *Az 1849–1850. évi...*, i. m., 93–111.

¹⁸ Bisztray, i. m., 45–67.

mán mellett, az itáliai ezredek valamelyikében találta volna magát. Felmerül a kérdés, hogy a Bem mellett is állandóan betegeskedő költő gyenge szervezete elbirta volna-e a gyötrelmes büntetések bármelyikét is.¹⁹

A kivégzések 1849. október 26-i (ideiglenes) felfüggesztésével lassú politikai enyhülés kezdődött: 1850-ben, 1852-ben, 1853-ban, 1856-ban részleges, majd 1857-ben általános amnesztiarendelet jelezte a magyar–osztrák viszony enyhülését. S noha a teljes amnesztia csak 1867-ben valósult meg, a Bach-korszak végére valamennyi politikai fogoly szabadon bocsáttatott. Sőt, az amnesztiarendeletek értelmében az elítéltektől elkobzott vagyonok is visszakerülhettek eredeti tulajdonosaikhoz.²⁰

Úgy látom tehát, hogy ha Petőfi hadifogságba kerül, már komoly esélye van a túlélésre. S ezt csak fokozza, hogy az oroszok meglehetősen megengedően bántak a hadifoglyokkal, ami miatt – Haynau bosszankodására – tekintélyes számú rab szökött el a fogságból. Emellett sokan külföldre menekültek. Ami Erdélyt illeti: elhagyta az országot Bem tábornok, Czetz János, Kemény Farkas báró és Bethlen Gergely gróf, majd Gál Sándor és „a székelyek Kossuthja”, Berzenczey László is – ahogy a közkatonák közül is egy egész székely zászlóalj. Nem véletlen, hogy a költő barátja, Egressy Gábor és Szendrey Júlia is jó ideig ebben az eshetőségben reménykedtek. A sikeres hazai bujdosásra is akadt számos példa, ha csak a Petőfi mellett leginkább fenyegetett, már említett értelmiségieket nézzük: Pálffy egy partiumi faluban bujkált négy évig, Sárosi Gyöngyösön talált menedéket, és csak 1852 őszén tartóztatták le a hatóságok. A rekordot minden bizonnyal Táncsics Mihály állította fel, aki nyolc évig rejtőzködött egy pesti lakás alatt, ahonnan csak az általános amnesztia után bújít elő. A bujdosás azonban nem volt kockázat nélküli, hiszen még az 1850-es év második felében is lőtték agyon útonállóknak tekintett, szökésben lévő honvédeket.²¹

5.

Petőfi hipotetikus peréről, szabadságharc utáni lehetséges sorsáról valószínűleg komolyabb jogtörténeti és hadtörténeti kompetenciák birtokában pontosabb és megbízhatóbb képet lehetne nyújtani, azonban holtbiztos álláspont akkor sem létezne. Talán éppen e bizonytalanság serkentett eddig is sokakat (köztük most engem is) fantáziálásra. Jelen esszében megelégedtem a felvetés átfogó körülményével, a perdöntőbbnek vélt szempontok vázlatos bemutatásával. Említettem, hogy először Jókai festette meg egykori barátja szabadságharc utáni sorsát a *Politikai divatok*ban: érdekes módon ő sem ítélte halálra regényhősét (bár nyilván ebben művészi szempontok, illetve a korabeli sajtó- és kultúrpolitikai állapotok is közrejátszhattak). A beszédes nevű Pusztafi először Aradon, majd az aradi vár felrobbanása után Komáromban raboskodik, ahonnan kiábrándultan, alkoholista csavargóként szabadul a Bach-korszak utolsó éveiben, vélhetően az általános amnesztia kihirdetése után. Nos, a megtorlásokról szóló alapvető dokumentumok és szakirodalmak áttekintése, valamint néhány párhuzamos életrajz összevetése után úgy látom: ha eltekintünk a regényes és groteszk részletektől, Jókai korai Petőfi-ukróniája nem is tűnik teljesen légből kapott vízióknak.

¹⁹ Hermann: *Megtorlás: az 1848–49-es...*, i. m., 89–103.

²⁰ Ress Imre (összeáll.), Demeter Gábor (szerk.): *A neoabszolutizmus és a provizórium kronológiája a Magyar Korona országában 1849–1867*, Budapest – Szófia, Institut za Istoricheski Izsledvaniya – Balgarska Akademiya na Naukite Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, 2022.

²¹ Miskolczy Ambrus: Erdély a forradalomban és a szabadságharcban (1848–1849), in: Szász Zoltán (szerk.): *Erdély története*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986; Bona Gábor: *Az 1848/49-es szabadságharc tisztikara*, Budapest, Zrínyi Kiadó, 1983, elérhető: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/> (utolsó letöltés: 2023. július 19.)

A MEGLEPETÉS POÉTIKÁJA

Petőfi Sándor: Tigris és hiéna

Amikor egy nagy költő – s Petőfi Sándor talán az volt – egy olyan szöveget enged ki műhelyéből, mely sem a korabeli, sem az utókor befogadói elvárásaihoz nem igazodik, mely műfajában elüt a tőle megszokottól, mely tartalmában sem éppen hétköznapi, akkor több dolog is történhet. Lehet ez a mű egy megingás (bizonyítéka annak, hogy a zseni is csak ember olykor), egy magánéleti probléma, a körülmények szerencsétlen összejátszásának lenyomata, egy komolyabb művészi válság útkeresése. De gondolhatjuk azt is, hogy csak mi, esendő olvasók nem nőttünk fel a művészi nagysághoz, hogy valami megfjehtetlen titok lappang a művészet mélyén, melyet feladatunk, hovatovább kötelességünk felmutatni. Ilyenkor láthatjuk a korszak láthatatlan tendenciáját mégiscsak, egyedülként felfedező zsenit, de gondolhatjuk azt is, hogy az enigmatikus, rossznak látszó megoldások mögött ott rejlik a titkos intenció, a mesterterv, mellyel a művész – ismét csak zseniális módon – játssza ki elvárásainkat. Jól ismerjük ezeket az eljárásokat – és méltán gyanakszunk rájuk. S az irodalomtörténész gyanakodni kezd magára is, amikor valamiért, maga sem tudja, miért, de mégiscsak kedvel ilyen „rosszul zseniális” műveket. Vajon nem épp a nagy művész által keltett örvény szédítette meg az amúgy józannak elgondolt ítélőképességemet? Vajon túlintertálók? Vagy csak a valamilyen okból (mégiscsak Petőfi!) többször elolvasott szövegek értelem-összefüggései akkor is összeállhatnak egy mutatós (de nem feltétlenül meggyőző) elemzéssé, ha az egésznek nincs sok értelme? Hát, így vagyok én Petőfi egy szem regényével és egy szem drámájával. Most az utóbbiról fogok beszélni – majd hamut hintek fejemre.

A *Tigris és hiéna* című darab 1846 elején a szerző által vissza lett vonva, ebből botrány lett csinálva, mindenestre nem játszották, s illetéknéppen mégiscsak megbukott a szerző életében;¹ könyvként megjelent, de nem zavart sok vizet, mondhatjuk itt is: megbukott;² később hol valamiféle ellenkánon kitüntetett darabja lett (Szabó-Reznek Eszter írt egyszer erről egy kolozsvári bemutató kapcsán³), hol pedig királyellenes szatíra (Kazimir Károlynál), amely értelmezés nem győzött meg minden irodalomtörténészt (Martinkó András vitatta jogosságát, és keveredett sajtópolemiába a rendezővel az 1970-es években).⁴ Utóbbi kapcsán jegyzem meg, hogy a darab antiroyalista értelmezését Havas Adolf már 19. szá-

¹ A történetet legutóbb összefoglalta: Szilágyi Márton: Történetietlen vízió a történelemről. *Tigris és hiéna*. In: Uő.: *A magyar romantika ikercsillagai. Jókai Mór és Petőfi Sándor*, Budapest, Osiris, 2021, 110–126., 111–114.

² Petőfi Sándor: *Tigris és hiéna*, Pest, Emich Gusztáv sajátja, 1847.

³ Szabó-Reznek Eszter: Meltzl Hugó és a kolozsvári Petőfi-ellenkánon. Kísérlet a „nemzeti költő” regionális újraértelmezésére, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 2016/2, 215–224.

⁴ Az érvelések kifejtett formában: Kazimir Károly: Petőfi a Kőrszínházban, Budapest, Magvető, 1968. Martinkó András: *A Tigris és hiéna körbejárása, Irodalomtörténet*, 1975/1, 49–69. A vitáról lásd legutóbb Hojda Gergely: „A sors bábjai”. Közelítések Petőfi Sándor drámájához, *Irodalomismeret*, 2017/3, 18–36., 26–27.

zad végén felvetette,⁵ tehát nem kellett ehhez marxistának lenni, ám az értelmezési javaslat érvényét, magyarázó erejét például a 20. század elején Horváth János is joggal vitatta.⁶ Mindenesetre – e vitákon innen és túl – azóta is volt színházban műsoron, nemrégiben Sopronban (rendezte Katona Imre), Nyíregyházán (rendezte Koltai M. Gábor), tavaly pedig Kecskeméten (rendezte Pataki András). Ez nem is kevés, a rendezői színház lát fantáziát a darabban. Eközben az irodalomtörténész értelmezők a darab gyengeségeit hangsúlyozták. Gyulai Pál voltaképpen csak annyit mond róla, hogy „nyom nélkül enyészett el”,⁷ Horváth János pedig így vélekedik:

Egyébként csak ismételnünk kellene a lyrikus Petőfire vonatkozólag a *Hóhér kötele* alkalmából mondottakat, mert a darab egyik fő gyöngéje itt is az, hogy a jellemfejlődés és események hatása helyett ötlet-fordulatok, lyrai szeszélyek lökdösik előre a cselekvényt, s hogy az alakok mindegyike egy-egy lyrikus, ki indulatait, kifejezésre türelmetlenül, folyvást ajkán hordja, nem pedig cselekvő akaratába edzi át.⁸

Ennek az értelmezésnek aztán egészen sokak által és sokáig lett folytatása. Az irodalomtörténeti megközelítések nyilvánvalóan elváltak hát a rendezői elképzelésektől – hiszen, ha komolyan vesszük az idézett szaktudományos elemzést, akkor ezt a darabot színre vinni sem érdemes. Horváth még további dramaturgiai gyengeségeket is említ: a negyedik felvonásban a galíciai fejedelemmé száműzött Borics egyszer csak megjelenik a királyi udvarban szerzetesnek öltözve. Vajon mire gondolhatott? Hogy nem ismerik fel? Miért is engednek a király asztalához egy kóborló szerzetest? Mi ez az egész? Egy rendezői koncepció az efféle – mondjuk így – furcsaságoknak tud talán értelmet adni, míg a dráma olvasója aligha.

Horváth János megjegyzése utalt még arra is, hogy a *Tigris és hiéna* Petőfinek mely költői korszakában íródott. A *hóhér kötelére* hivatkozott, s később még a *Felhők* ciklusra, mondván, hogy „Felhőbbe illő gondolatot” is elhelyezett a darabban. Ebben a koncepcióban ezek a szövegek összekapcsolódnak egymással, s valamiféle „válságkorszak” tünetei lesznek. Közismert, hogy ennek a megközelítésnek nagy hagyománya van. Egyfelől ez az értelmezés lehetővé tette, hogy Petőfi pályájának zavaró sokféleségét egységes rendbe állítsuk, hogy helykeresését önmaga nagy feltalálása előtt megmutassuk. Merthogy – ezek szerint – a népies gyökerű költészet naivitása a professzionális irodalmi térbe lépve nemcsak az ártatlanságot veszíti el, hanem a népet egy program jegyében nemzetté is kell nemesíteni, s a szerves eredetből kell a magyar kultúra új kezdetét kibontakoztatni. Ami a reformkori politikában az érdekegyeztetés programja, itt a népi hagyományok és a nemzeti szép jövő egyeztetési kísérlete, s ilyen módon találja meg magát 1846 végére a nagy nemzeti költő, s ennek jegyében írja se szeri, se száma váteszköltői verseit. Persze ez a kerekre csiszolt elbeszélés, melynek Horváth János szerepjátszás-elmélete nem kezdete, hanem éppenséggel tetetözése volt, attól kerek, ha lecsiszoljuk éleit.⁹ Most nem fogom részletezni, de Petőfinek természetesen rengeteg önellentmondásos, sőt, ha tetszik, *homá-*

⁵ *Petőfi Sándor összes művei. IV. kötet. Vegyes művek I. Drámák*, szerk. Havas Adolf, Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1895.

⁶ Horváth János: *Petőfi Sándor*, Budapest, Pallas, 1922, 206.

⁷ Gyulai Pál: *Petőfi Sándor és lyrai költészetünk*, Új Magyar Múzeum, 1854/1, 24–43; 1854/2, 97–124., 97.

⁸ Horváth, i. m., 205–206.

⁹ Horváth koncepciójának értékeléséhez lásd Margócsy István: *Horváth János Petőfi-könyvének újraolvasása*. In: Uő.: *Petőfi-kísérletek. Tanulmányok Petőfi Sándor életművéről*, Pozsony, Kalligram, 2011, 365–375.

lyos megnyilatkozása ismert a későbbiekben is; a „költői szabadságharca” közel sem olyan egységes, mint amilyennek lennie kellene.

A *Tigris és hiéna* szinte mindig ilyen összefüggésben tárgyaltott. Ebből óvatosan Kerényi Ferenc néhány mondatos értelmezési javaslata mutatott kiutat, amikor melodráma-ként határozta meg a darab műfaját. Aztán azért persze Kerényi is előhozza a darab gyengéit. Itt például így ír (egy másik, Szigethy Gábortól eredő műfajt megjelölve):

és a francia tucatdrámák adta, kipróbált szerkezeti séma ellenére Petőfinek nem sikerült jelentős drámát alkotnia: ehhez szereplőit túlságosan is sugallt indulataik mozgatják, lélektani motiváció helyett. Hatásosat sem: ehhez dramaturgiai hibáit kellett volna kiküszöbölnie. Az eredmény egy *ironikus* romantikus *tragédia*[.]¹⁰

A nyíregyházi színrevitelt elemző Sándor L. Istvánt most nem számítva,¹¹ Hojdák Gergely volt az talán, aki először írt úgy a darabról (irodalomtörténeti szempontból), hogy gyengeségeit erényként értelmezte, s annak poétikai eljárásait „a romantikus színház találó paródiájaként és – egyszerűsmond – patológiájaként” értette.¹² Az persze már más kérdés, hogy a nehezen értelmezhető megszólalások, motiválatlan cselekményelemek (például Saul színeváltozásai), bizonyos szerepek drámai kidolgozásának megkezdése, majd elvetése (ilyen a bolond, Sülülű figurája) – ezt mind-mind paródiaként érdemes-e kezelni. Merthogy a világot átható irónia elég egyértelmű (Kerényi is erre utalt: „egy *ironikus* romantikus *tragédia*”), ennek műfajokra vonatkozó parodikus eljárásai is könnyen kimutathatók, de: vajon nem túlzás Hugo- vagy Dumas-paródiákat színre vinni ebben a fifikás formában? Azt gondolom, hogy a paródia akkor működik, ha felismerhetők az elemei, s ebből vezethető le önflexió (ebben az esetben műfaji önreflexivitás): ám ha az összes drámai műfajból csak egy-egy elemet szemezünk le, akkor az nem lesz egy korszak drámai vagy színházi kultúrájának önreflexiója (pláne nem lesz a patológiája), s főleg akkor nem, ha a parodizált műfaji rend tipológiája a kortársak számára nem volt ily szépen felismerhető, mint ahogy azt a színháztörténet mai tanulmányozója összeállíthatja. A műfaji rend patologikus olvasását, bár nem minden tanulság nélkül való, a magam részéről elvetném hát.

Tavaly Szilágyi Márton közölt egy gondolatgazdag tanulmányt a darabról, a fiatal Petőfit és Jókait egymás mellett tárgyaló kötetében. (A tisztesség kedvéért tegyük hozzá, hogy elemzésének első rövid változatát, már közösen írt tankönyvfejezetünkben közölte 2010-ben.¹³) Szilágyi számára a darab egy érdekes drámai kísérlet, mely azonban kidolgozatlan maradt, s mely eleve bukásra volt ítélve a korabeli színházban, s mely azóta sem találta meg helyét a magyar színház világában. Miben áll ez a kísérlet? Abban, hogy Petőfi olyan hősöket teremtett, akik nélkülöznek bármiféle tragikus perspektívát. Még az olykor – és mindannyiszor váratlanul – helyesen cselekvő Saul sem lesz tragikus hőssé, a többiekéről már nem is beszélve. Voltaképpen arról van szó, hogy a darab sem cselekménye során, sem önreflexív szólamaiban (melyet képviselhetne egy rezonőr, mondjuk az udvari bolond), sem szerepalkotásában nem hoz létre olyan morális kapaszkodókat, melyekbe a néző vagy olvasó akár csak véletlenül is beleakadhatna. Ilyeténképpen ez a darab a moralitás nélküli világ drámája, s éppen azért is nélkülözi a tragikum kibontakozásának

¹⁰ Kerényi Ferenc: *Petőfi Sándor élete és költészete. Kritikai életrajz*, Budapest, Osiris, 2008, 208.

¹¹ Sándor L. István: „Vérrel írt táncrenddel”. *Petőfi Sándor: Tigris és hiéna – Móricz Zsigmond Színház, Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*, 2013/3, 3–22.

¹² Hojdák, i. m.

¹³ Szilágyi Márton – Vaderna Gábor: A klasszikus magyar irodalom (kb. 1750-től kb. 1900-ig). In: *Magyar irodalom* (főszerk. Gintli Tibor), Budapest, Akadémiai, 2010, 312–637., 611–613.

lehetőségét, mert egy olyan világot alkot meg, ahol van haza, erő, halál, intrika, szerelem, de ahol minden csak hajóroncsból származó deszkapallóként sodródik a világ tengerén.¹⁴

Szilágyi Mártonnak nemcsak az elemzésére érdemes felhívni a figyelmet, hanem könyvének egész vállalkozására is. Az egymás után következő tanulmányokból az látszik ugyanis, hogy a fiatal Petőfinek és Jókainak vannak közös törekvéseik, méghozzá abban az irányban, hogy az európai romantika hagyományából meghonosítsanak bizonyos tradíciókat. A *hóhér kötelének* amorális narrátora, a *Felhők* töredékessége, abban az elme-él (a Witz) kultusza, a *Tigris és hiéna* párhuzamaként is érthető Jókai-darab, a *Zsidó fiú* vagy Jókai első regénye, a *Hétköznapiak*, melyben éppenséggel semmi sincs, ami hétköznapi volna, így már a címe is (hogy is mondjam?) átverés. Ezek kirajzolnak a magyar irodalomban egy alternatív romantikus tradíciót – a rettenet, a horror, a borzalom tradícióját.

Tulajdonképpen ez sem új a szakirodalomban. Horváth János elemzései is rámutatnak erre a hagyományra:

Ami talán lyrája tárgyalásában nem tűnt ki annyira szembeszökően, e prózai művek rövid felidézése nyilvánvalóvá tette, hogy 1845–46 évfordulata Petőfit teljesen a romantika bűvkörében találta, melyre különben kivált a harmincas évek közepe óta egész irodalmunk mind erősebben hajlott. [...] Úgy lévén teremtve, hogy minden költői anyagot magából merítsen, teljes, odaadó lyrasággal hozzáidomul a romantika mögött ott lappangó költő-ember ideálhoz, élményeitől is támogatva felzaklatja egész lelkivilágát, s e magára szuggerált dúltságban írja – neki szokatlan, új műfajokban – a romantika torz-szülöttét.¹⁵

Csak éppenséggel Horváth úgy gondolja, hogy Petőfi azért nagy költő, mert képes volt ezt a típusú romantikát, a nem is olyan rövid és egyszerű válság egy tünetét meghaladni. Tehát nála: Petőfi azért nagy költő, mert bizonyos romantikus törekvéseket képes volt magától eltávolítani (ehhez előbb ki kellett próbálnia őket, mert Horváth pszichologizáló megközelítésében Petőfi alkata volt olyan, hogy minden hatást magába szívott előbb). Szilágyi-nál pedig: Petőfi nagysága inkább abban állt, hogy nem kívánta magát a különböző lehetségeknel lehorgonyozni, hanem szertelen variabilitással próbált ki mindent. Így a *Tigris és hiéna*, *A hóhér kötele* vagy a *Felhők* egyáltalán nem kisiklás.

Szerintem sem. A magyar romantikának ugyanis valóban van egy másik hagyománya, melyről részletesebben is ír a művészettörténész Veszprémi Nóra *Fölfújít pipere és költői mámor* című 2015-ben megjelentetett disszertációjában. Veszprémi szerint az történt, hogy a rettenetes és a borzalmas dolgokat az utókor megszelídítette, s létrejött a nemzeti romantikának egy letisztultabb, inkább a harmonikus morális és esztétikai értékekre építő hagyománya, mely visszamenőleg is nemzetivé tisztította a rettegés kultúráját.¹⁶ Közhely, hogy esztétikai vonatkozásban a szép ábrázolásának zárt problémáját már a 18. század során két művészi tendencia is kikezdte. Egyfelől a *szép ábrázolása* mellett megjelent a *szépen való ábrázolás* lehetősége, s ez magában hordozta a rút, az alantas művészi reprezentációját is. Másfelől a fenséges ábrázolásának kérdése a szépre irányuló megismerési problémát az esztétikai gondolkodás etikai gyökerei felé vezette vissza. Edmund Burke 1757-es klasszikus értekezése alapján: a fenséges forrása a félelem, a döbbenet, a rettenet, „az az állapota

¹⁴ A borzasztó hasonlat tőlem származott, a kiváló gondolatmenet pedig innen: Szilágyi, i. m.

¹⁵ Horváth, i. m., 206–207.

¹⁶ Veszprémi Nóra: *Fölfújít pipere és költői mámor. Romantika és művészeti közízlés a reformkori Magyarországon*, Budapest, L'Harmattan – Könyvpont, 2015. A romantika „megszelídítéséhez” érdekes szempontokat kínál: Virgil Nemoianu: *The Taming of Romanticism. European Literature and the Age of the Biedermeier*, Cambridge, MA – London, Harvard UP, 1984. Megjegyzem, társadalomtörténeti szempontból a két romantika közötti váltás közel sem egyetlen történetként ragadható meg.

az elmének, amelyben bizonyos fokú elborzadás kíséretében minden mozgása felfüggesztődik”.¹⁷ A gondolkodás eme felfüggesztése, sőt a gondolkodás előtti érzület anticipációja természetesen nemcsak esztétikai kérdés, hanem bonyolult szociokulturális vonatkozásokat is érint – és így módon lehet hívogató vagy éppen veszedelmes a befogadóra. A retteneteshöz való vonzódás a populáris kultúra sajátjaként volt érzékelhető már a 19. század elején, s rendszerint abba a gyanúba keveredett, hogy a közönség kedvének kiszolgálása fölébe kerekedik az esztétikai értékeknek. Ezért van, hogy bár a fenséges eredeti diskurzusa nem az alantas problémája felé tájékozódott, a kritikai diskurzusokban ezek össze is keveredtek egymással, s olybá tűnhetett, hogy ami rettenetes, az alantas is egyúttal, s az alantasság egy idő után már önmagában is elrettentő hatásúnak mutatkozott. (Azért nem mindegy, hogy egy tisztas távolból szemlélt rettenetes vihar kerül elénk vagy pedig a bomló materialitás keltette undort érezzük rettentőnek).¹⁸

Miért volt fontos Petőfi kapcsán mindezt felemlíteni?

Mert ebben az összefüggésben is érdemes volna beszélni a *Tigris és hiénáról*. Tudjuk, hogy Petőfi népiessége is komoly kapcsolódási pontokat mutat a populáris (tehát: népszerű) kultúrával. Amikor Petőfi olyan művet hoz létre, melynek értékvilága a közönség számára egyszerűen borzasztó, akkor voltaképpen a korabeli irodalomnak olyan (nálunk jobbára ismeretlen, de másutt populáris) változata felé mozdul el, ahol a bizonytalanság, a rögzítetlenség és a teljes távlatlanság tesz szert esztétikai hatáspotenciálra. A borzasztó ugyanis úgy működik, hogy a befogadás során a műélvező (itt a néző vagy az olvasó) nem tudja teljes mértékben átfogni-átlátni az esztétikailag bemutatott-reprezentált világot, és tulajdonképpen az ismeretlentől való félelem okozza a rettenet gyönyörét. Ennek eszközei a homályosság, a véletlen és a váratlanság.

Ha innen nézzük, akkor a *Tigris és hiéna* ennek eminens darabja. Eszközei: homályosság, véletlen, váratlanság. A cselekmény szintjén ez mindenképpen így van. A darab azzal kezdődik, hogy Borics szó szerint belebotlik Saulba. Ez a két ember egy ikertestvérpár, de mi erről nem tudunk. Csak annyit látunk, hogy az egyik ember a „földnek fejedelme”-ként mutatkozik be, a másik erre felszólítja, hogy ne zavarja álmát, mire a fejedelem legazemberezi az ismeretlent, majd kardot rántanak. A jelenet akkor is meglepő, ha tudjuk, hogy kik ezek, s már itt értelmetlen volna a valószerűség alapján működő indokoltságot keresni. Az események egymásra sorakozása nagyon gyors és teljesen motiválatlan. Erre mondta már Horváth János, hogy ez mindössze lírai ötletek kusza egymásra halmozása. Pedig itt a meglepetés a lényeg, melyet az a várakozás csak fokoz, hogy a dolog mögött lappangó titkok leleplezését várjuk: kicsoda valójában Saul? miért kellett elhagynia hazáját?

A második jelenet aztán egész normálisan indul. Akár egy Kisfaludy Károly- vagy Vörösmarty-féle történeti színműben is lehetnének: a leskelődő szerelmes szolga, a gyermekien naiv és ártatlan Judit, az óvó anyaként szerető érzelmeit a menyére kiterjesztő Predszláva. (Persze aztán nem ilyen típusú drámaiság bontakozik ki, de ezt a néző-olvasó itt még nem tudja.) Még a szöveg metaforikus utalásai is egy történeti közegben kibontakozó szerelmi dráma irányába mutatnak ekkor: az élet értelméről elmélkedő Judit számára a vadászat lesz értelmezési keret, mintegy metaforikusan jelölve, hogy itt majdan egy szerelmi drámát fogunk látni. (Nem tudjuk ekkor, hogy nem fogunk.) Predszláva ekkor váratlanul bejelenti, hogy Juditot nem szereti a férje, ám még mindig hihetjük, hogy egy akármilyen normális darabot látunk, s úgy sejtjük, hogy Predszláva intrikus szereplő lesz valamiért. (Nem egészen így lesz, bár intrikálni fog valóban.) Ám ekkor érkezik a vadászatról Borics, s fojtott indulattal fenyegeti meg anyját, hogy visszaküldi a kolostorba.

¹⁷ Edmund Burke: *Filozófiai vizsgálódás a fenségesről és a szépről való ideáink eredetét illetően* (ford. Fogarasi György), Budapest, Magvető, 2008, 67.

¹⁸ Erről lásd Anne Williams: *Art of Darkness. A Poetics of Gothic*, Chicago – London, The University of Chicago Press, 1995, 27–37.

(Újabb titok. Miért volt ott? Miért hozta ki, ha ennyire utálja?) Borics talán egy Stibor vajda típusú akarnok? Nem tudjuk ekkor még. (Nem az.) Jön Saul, és Predszláva ölelgetni kezdi. Ez egy újabb titok vagy a réginek egy eleme?

Szó szót követ itt, Saul Predszláva egy szavára elmegy (miért is?), Borics ismét az anyját fenyegeti, Saul visszatér, s együtt összeesküvést szőnek a magyarok ellen (ehhez két mondat elegendő). Mindez még mindig nem feszíti szét egy történeti színmű kereteit – csak egyszerűen nem tudunk mindent. Borics egyedül marad, s legkésőbb itt, a kilencedik jelenetben válik világossá, hogy valami a morális értékekkel nem stimmel. Predszláva itt akarja megölni a fiát, a fiú az anyját, itt tigrisezik-hiénázzák le egymást (no, nem mintha a címet a darab egészére vonatkoztathatnánk). Párbeszédük morális tartalma a néző számára itt már egyértelműen borzasztó: két ember áll a színen, akiket legjobb esetben is csak megvetni lehet (s nyilván zavarunkat fokozza, hogy egyiküket pár perccel korábban még komolyan vettük). A jelenet tipikus *gothic* szcenírozás: ódon kastély a középkorban, vilámlámpény, gyilkos indulatok. S amikor elhinnénk, hogy íme, ezek szerint egy *gothic novel* sztorijában vagyunk, akkor egyszer csak belép Judit, és a két őrjöngő gyilkos lenyugszik.

Nem nézem-olvasom tovább, így megy ez a végéig. Újra meg újra ez történik: a szöveg felépít valamit, már kezdjük elhinni, hogy kiismertünk bizonyos szabályokat, s akkor hirtelen valami olyan történik, amire nem számítanánk. A következő felvonás elején Saul megtérése a hazája javára éppoly meglepő, mint ahogy korábban elárulta azt. Ő tűnik a legtisztább szereplőnek, aki egyedül képes egyáltalán arra, hogy morális döntést hozzon, amikor kilép e lehetetlen világból (úgy végez saját magával, hogy egy párbajban leereszti fegyverét). Ám döntése sem nem motivált, sem nem alátámasztott, s inkább ironikusnak hat. A darab egyetlen morálisan tökéletes szereplője II. Vak Béla, aki – mai fordulattal – egy rakás szerencsétlenség, tehetetlen báb, aki országát és családját is képtelen irányítani, s akinek döntései ugyanolyan katasztrófákhoz vezetnek, mint a gonoszok döntései. A királynő jó akar lenni, s amikor a király ezért megdicséri, azonnal a vérengzés és bosszú mellett dönt.

A darab párhuzamosságai is zavarba ejtők. Petőfi használja azt a szerkezetet, mely a darab fabulájában párhuzamokat, analógiákat rejt el. Csakhogy például itt Predszlávának törvénytelen gyermekei születtek, ám Ilona királynőnek esze ágában sincs megcsalni férjét, míg Milutin, a szolga egyetlen szavára Judit kiugrik az ablakon és elszökik. A párhuzam tehát csak felsejlik, ám voltaképpen ugyanannak a történetnek az alternatív kifutásait mutatják meg ezek az esetek. (Mondanom sem kell, egyik megoldás sem megnyugtató.)

Azt mutatja mindez, hogy nincs morális támpont a darabon belül – itt bármikor bármi megtörténhet. A moralitás a nézőnél van. A darab hatása tehát nem abban áll, hogy felépít valamit, s még csak nem is abban, hogy lebont egy drámai világot. Hanem abban, hogy itt nincs is egységes drámai világ. A rettenethez az kevés, hogy valaki gonosz. A rettenethez az is kevés, hogy sok gonosz van a színen, esetleg mindenki gonosz. A rettenethez az kell, hogy mindez bizonytalansággal társuljon.

Ebből következik a darab nagy dramaturgiai gyengesége: nem alkot egész drámai világot, s nem is alkothat jellegéből fakadóan. Hiszen épp az dramaturgiai alapfogása, hogy minden egyes jelenet, gesztus, megszólalás felülírhatja azt, amit elvárhatunk tőle. Ez kockázata is, erénye is: s amikor a darab végén tigris és hiéna gyilkos indulattal és kivont karddal maradnak a színen, akkor nem egy gyilkos világrend nyeri el hatalmát, hanem ekkorra már voltaképpen bármi megtörténhet – s ez oly mindegy is.

AZ APOSTOL ÉS A VERSES REGÉNY

Az *apostol* jó ideig nem jelentette integráns részét a Petőfi életművét magasztaló recepciónak. A korai időszakban azért, mert nem volt ismert a szöveg: az első teljes kiadás a kiengedezés után, az 1870-es években jelent meg. Később pedig, részben a 19. század második felében megszilárduló Petőfi-kánonnak megfelelően, értelmezői a mű ideológiai igényeit elismerve (ha azokkal nem is egyetértve) a megvalósítást tekintették felemásnak. Ellentétben a *János vitézzel*, amely a *Toldit* követően már az 1880-as években kötelező olvasmányává vált; igaz, ennek köszönhetően egyre inkább az ifjúsági irodalom kategóriájába került a kánonban. Hiába mond ennek ellent mind a korabeli elvárásai horizont és szerzői intenció, mind pedig az utóbbi évtizedek irodalomtörténeti recepciója, a korosztályi besorolás jelentősen korlátozta az értelmezés lehetőségeit. Az általános iskola 5. osztályában érthető módon nem illik hangsúlyozni, hogy a mű második részének cselekményét a halni vágyás motiválja, s bizony János vitéz öngyilkosságra készül Tündérországba bejutva; ahogy ebben a körben nem szerencsés felvillantani annak a lehetőségét sem, hogy a boldogság csak a túlvilágon elérhető (nem is beszélve az erotikának vagy a címszereplő helyenként megdöbbentő kegyetlenségének megemlézéséről). Az *apostol* esetében azonban feltűnő, hogy a korábbi megítéléssel szemben az irodalomtörténeti kánon centrumába az utóbbi évtizedekben kétszer is visszakapaszkodó mű (először a 20. század középső harmadában mint mozgalmi, majd az 1970-es évektől mint irodalmi mű) ugyanebben az időszakban egy másik, s az olvasottság szempontjából valószínűleg nagyobb hatású nyílt kánonban, a köznevelés kerettantervében egy évszázadnyit lépett vissza az időben.

Az *apostol* 21. századi népszerűségéhez ugyanis nem sokban járul hozzá az, ahogyan a vele való találkozásra a 2020-as Nemzeti Alaptanterv alapján készült 10. osztályos tankönyv kötelezi a gimnazistákat. Bár a tankönyvíró több ponton felhasználja *Az apostolt* jelentős műnek tartó, a közelmúltból származó értelmezéseket is, mondandójának konklúziója alapvetően elítélő: Szilveszter felelőtlenül cserbenhagyja családját (ez Horváth Jánosnál mint „erkölcsi bénaság” jelenik meg); kulturálisan az uralkodó osztályhoz áll közelebb, így minek ugrál; hamis illúziói vannak a néppel kapcsolatban, ám az ezzel való szembesülés helyett egy kétségbeesett (ráadásul sikertelen) merényletbe menekül.¹ E három állítás mindegyike mellett lehet érveket hozni (ez a tankönyvben elmaradt), s a kapcsolódó szöveggyűjteményben olvasható részletek (szólószem-hasonlat, a jegyzőség választása az iskola befejeztével, Szilveszter elfogatása, a mű zárata) alapján is nehezen igazolhatók a művet elítélő állítások (ahogyan az is kevésbé elképzelhető, hogy ilyen kontextusban a szemelvények képesek-e meghozni a 16 éves tanulók kedvét a teljes szöveg elolvasásához). Természetesen nem könnyű a 2020-as évek tankönyvírójának dolga, hiszen gúzsba kötve kellene táncolnia. Az *apostol* esetében azonban még az sem állítható, hogy egy 19. századi szempontok szerint kanonizált művet kellene befogadhatóvá, élvezhetővé tenni a már a 21. században született olvasók számára. Hiszen a szöveg korántsem került be a korabeli Petőfi-kánon központi fontosságú művei közé (aminek csak részben oka, hogy az első megbízható kiadása lekést a korabeli kritikai konszenzus kialakulását),

¹ *Irodalom 10.* Budapest, Oktatási Hivatal, 2021, 236.

ugyanakkor az utóbbi évtizedekben több jelentős olvasat gazdagította hagyománytörténetét.

Az utóbbi fél évszázadban *Az apostol* értelmezési kerete jelentősen kibővült.² A szöveget ideológiai okokból felértékelő értelmezéseken túl az 1970-es években Szegedy-Maszák Mihály és Zentai Mária tanulmányai nyomán megnyílt azoknak az interpretációknak a sora, amelyek az életrajzi-pszichologizáló és az ideologikus-affirmatív megközelítéseken túl figyelmet fordítottak a mű poétikai sajátosságaira. Ez a váltás vezetett el a korábban hibaként azonosított vagy egyszerűen figyelmen kívül hagyott kettősségek, „dilemmák”, ellentmondások játékba hozásához az olvasásban. Szegedy-Maszák először 1972-ben megjelent átfogó Petőfi-tanulmánya a „világkép és stílus” kapcsolatának kontextusában fogalmazza meg *Az apostol* tragikus iróniájának tézisé, (ön)ironikus távolságot látva („az elidegenedés költeménye”) az elbeszélő és Szilveszter között;³ Zentai 1977-es értelmezése pedig „a fény-árnyék szimbolika” kibontása révén írja le azt a tudatos „kontrasztosságot”, amelynek megfelelően a szöveg metaforarendszere építkezik.⁴ Ezek az értelmezések (kiegészülve aztán további elemzésekkel) rámutattak arra, hogy a poétikai megközelítéssel gazdagodott interpretációk képesek érvényteleníteni azokat az ideologikus, moralizáló kifogásokat, amelyeket irodalomtörténészek nemzedékeinek véleménye alapján a 21. századi tankönyv megfogalmazott.

Az apostol látszólagos ellentmondásainak értelmet adó irodalomtörténeti hagyomány az ezredfordulót követően állította szélesebb történeti kontextusba a szöveget. Szilágyi Márton mellett érvelt, hogy *Az apostol* a korábbi elemzésekhez képest sokkal szervezesebben illeszkedik az életmű egészéhez (a *János vitéz* vagy *A hóhér kötele* poétikájával és létértelmezésével vonva párhuzamot),⁵ míg Margócsy István szerint a szöveg „a népies imágó inverzeként vagy oppozíciójaként fogható fel” a „poétikai határátlépéseinek” köszönhetően, melyek (elmaradt) belátása révén „a XIX. század második felének teljes irodalmisága (vagy annak legalábbis legitimáló ideológiája) másként alakult volna”.⁶ Margócsy nagy ívű elképzelését már megalapozta az 1990-es évek végén megjelent Petőfi-monográfiájának az életmű romantikusságát és az ennek a kanonizációval párhuzamosan történt 19. századi „elmismáolását” leíró koncepciója.⁷ A még *Az apostol* ismeretének híján lévő, Gyulai Pál által megalapozott, a romantikában meghaladásra érdemes irodalomfelfogást látó kritikus konszenzus a 20. században is képes volt kizárni vagy lesajnálni az ebbe a körbe tartozó értelmezési lehetőségeket (legyen szó a nemzeti klasszicizmus vagy a marxizáló irodalomtörténet-írás fogalmairól). Így állt elő az a furcsa helyzet, hogy *Az apostol* romantikusságában szinte valamennyi értelmező egyetértett, ám ennek a romantikának szerepét, megítélését, forrásait, hatókörét tekintve a szélsőséges szubjektivitás megnyilvánulásától az eszmék szótárba szedésének feltételezésén vagy a politikai cselekvés propagálásán keresztül a meghasonulás ábrázolásáig és a pesszimizmus hirdetéséig seregnyi felfogás jött létre az elmúlt 150 évben.

Az apostol és a romantika közti kapcsolat sokszínű hagyománytörténetének egyik kérdése a szöveg műfajának (vagy egyáltalán: műfajba sorolhatóságának) kérdése.

² *Az apostol* hagyományozódásának történetét Margócsy István tanulmánya foglalta össze: *Az apostol sorsa*. In: Uő.: *Petőfi-kísérletek. Tanulmányok Petőfi Sándor életművéről*, Pozsony, Kalligram, 2011, 257–289.

³ Szegedy-Maszák Mihály: *Világkép és stílus* Petőfi költészetében. In: Uő.: *Világkép és stílus. Történeti-poétikai tanulmányok*, Budapest, Magvető, 1980, 221–250.

⁴ Zentai Mária: *Fény és árnyék szimbolikája Az apostol-ban*, *ItK*, 1977/1, 72–89.

⁵ Szilágyi Márton: *Zsarnokölés mint Isten elleni lázadás. Az apostol*. In: Uő.: *A magyar romantika ikerstillagjai. Jókai Mór és Petőfi Sándor*, Budapest, Osiris, 2021, 178–200.

⁶ Margócsy, i. m., 287–287.

⁷ Margócsy István: *Petőfi Sándor. Kísérlet*, Budapest, Korona, 1999.

Szegedy-Maszák Mihály említett Petőfi-tanulmánya ugyan nem használ meghatározott műfaji fogalmat, amikor rögzíti a beszédmód jellemzőit, azonban – hasonlóan Margócsy véleményéhez – egy meglehetősen nem-népies narratívát ír le: „a történethez itt már afféle második szólamként társul, s a szöveg egészét átszövi a megírás története. (...) Az epikumnak ez a szubjektívizálása pusztán egyik következménye annak, hogy Petőfi fejlődése a műfajok szintjén is a XIX. század közepén a verses formákon belül egyedül korszerű irányba, a didaxis és az epikum fokozatos háttérbe szorítása felé vezet.”⁸ Ha nevet keressünk annak a verses epikai műfajnak, amelyet még a 19. század közepére vonatkoztatva is korszerűnek tarthat a 20. század végi irodalomtörténész, s ahol az elbeszélés maga is az elbeszélés tárgya lesz a cselekményesség rovására, akkor ez nagy valószínűséggel a verses regény kategóriája. A műfajjal foglalkozó magyar monográfia, Imre László *A magyar verses regény* című, 1990-ben megjelent nagy hatású könyve a „byroni-puskinsi” hagyomány felől határozza meg a magyar verses regényt.⁹ Imre tudatában van annak, hogy a romantika esetében a túlzottan normatív műfaji meghatározás aláásná vállalkozását, így monográfiája alapvetően példákból építkezve, induktív módon közelít tárgyalt fogalmához. A verses regényt ugyanakkor olyan ismérvek együttes teljesülésének tekinti, amelyek a verses forma és a narrativitás mellett tematikailag (jelenkori vagy a közelmúltból vett tárgy) és az elbeszélés módján (ironikus, humoros, reflexív elbeszélő és az irodalmi reprezentációhoz való viszony az irodalmi hagyományt, a kifejezés eszközeit, irodalom és ideológia kölcsönhatását illetően) képesek körülhatárolni egy szöveggörpust a romantikában (s részben, időben, azon túl is).

Ebben a kontextusban kerül elő már a könyv bevezetésében Petőfi műve: „A verses regény terminust azonban tágabb értelemben is szokták használni. Neveztek verses regénynek a *Toldi szerelmét*, holott a mondai, történeti anyag kizárja a műfaj köréből. Valamivel több joggal vélték ide vonhatóknak Petőfi *Az apostolát*. Ebben az esetben viszont a játékoság, a humor, a könnyed hang hiánya teszi problematikussá a műfajhoz tartozást.”¹⁰ Ennek megfelelően *Az apostol* nem fér bele egyik olyan csoportba sem, amelyekbe Imre a fogalom körébe tartozó műveket kategorizálja (ezek „a byroni-puskinsi műfajhoz sorolhatóak”, „a meghatározó tényezők többségét tekintve a műfajhoz sorolhatóak”, valamint azok, amelyek a „variánsokat illusztrálhatják” és „távolról, de mégiscsak rokonságban állnak a műfajjal”¹¹). Ebből a szempontból Imre Lászlóval ért egyet szinte valamennyi olyan jelentős interpretáció, amelyik egyáltalán véleményt nyilvánít a műfaji hovatartozás kérdésében. Margócsy István már idézett tanulmánya végén, éppen a poétikai határátlépések összegzése előtt ejt el egy zárójeles, a műfaji hovatartozást negatív módon meghatározó megjegyzést: „*Az apostol* továbbá, mint költemény, provokálóan és halmazatilag képviseli a szabálysértő irodalmiság poétikai gesztusait, [például azzal,] hogy »természetesnek« tekinti az ironia alkalmazását komoly műnemben is (tehát nem csak a komikus eposz vagy a verses regény esetében)...”¹² Így az Imre-féle verses regény-kritériumok és a Margócsy megfogalmazta „szabálysértések” értelmezési keretében már csak a „komolyság” (valószínűleg további értelmezésre szoruló fogalma) választja el *Az apostolt* a verses regény beszédmódjától. Normatívakban fogalmaz Ferenci Ferenc, amikor bár elismeri, hogy „*Az apostol* öntörvényű, szabálytalan mű”, s a „lírai jelenlét” „kompozíciós elvvel való”, mégis kijelenti: „Nem verses regény” (mivel nem regényszerű se a cselekmény, se a jellemek kidolgozottsága). Véleménye szerint Petőfi „verses elbeszélését” annak jegyei egy másik romantikus hagyomány, mégpedig a drámai költemény „irányába helyezik el”

⁸ Szegedy-Maszák, i. m., 240–241.

⁹ Imre László: *A magyar verses regény*. Budapest, Akadémiai, 1990.

¹⁰ Uo., 5.

¹¹ Uo., 5–6.

¹² Margócsy: *Az apostol sorsa*, i. m., 288.

(a *Csongor és Tünde – Leona – Az ember tragédiája* összefüggésbe).¹³ Sajnos ezt a fajsúlyos, a magyar romantika és ironia összefüggésében is megfontolandó kijelentést, amely természetesen helyezhetné el a műfaji kategóriákon túllépve Petőfi művét, a monográfiában nem követi a kérdés kifejtése.

Hogy *Az apostol* kettősségeinek, romantikusságának mégis van keresnivalója a verses regény fogalma körül, azt éppen Imre László monográfiája igazolja, amely poétikai érzékenysége miatt nem tartja megkerülhetőnek a szöveg olyan, a meglehetősen képlékeny műfaj integráns részeinek tekintett elemeivel való rokonságát, mint a jelenkori téma, a regényszerű alakítás (Kerényi értelmezésével szemben ezt a szöveg sajátosságának látja), a líraiság, a szubjektivitás vagy az elszakadás a népies epikától.¹⁴ Imre mindezt részben Byron *Don Juanja* a magyar romantikára gyakorolt hatásának kontextusát elemezve jelenti ki, s megfogalmazza azt a feltételezést is, hogy Arany János (aki már az 1830-as évektől ismerhette a művet) *Bolond Istókjának* (a monográfia szerint az első magyar verses regénynek) a byronizmusa részben *Az apostol* hatásából is eredhet.¹⁵ (Ami további filológiai kérdéseket vehet fel, például: a *Bolond Istók* első énekének írásakor milyen *Az apostol*-szöveg-változatot ismerhetett Arany?) Byron jelentőségét az életmű tekintetében Morvay Győző áttekintése foglalta össze, amely szerint Petőfi már 1845-ben Byron hatása alá került, ugyanakkor a *Don Juan* ironikussága helyett inkább a politikai és „világfájdalmas” szövegek ismerete mutatható ki nála.¹⁶ Bár a *Don Juan* terjedelmes narrátori reflexiói kevésbé jellemzik *Az apostol* elbeszélés módját, *A chilloni fogoly* tematikájának hatása valószínűleg kimutatható Szilveszter bebörtönzésének elbeszélésében. Ha az előzmény más is (Byronnál a főhősnek protestáns hitéért kell elvesztenie családját, s így saját magát), s a következők is másként festenek (a kiszabadult rabnak nincsenek tervei, vágyai, s nem is tudunk meg semmit maradék életéről), ugyanakkor Bonnivart is tehetetlenül nézi családtagjainak halálát, s magának a rabságnak az iszonyata¹⁷ is megfeleltethető *Az apostolban* kifejezett „kozmosz bizonytalansággal” (Zentai Mária) vagy „ontológiai szorongással” (Szilágyi Márton).¹⁸ A szöveg egészének értelmezése szempontjából azonban fontosabbak azok a *Don Juan* és *Az apostol* közötti párhuzamok, amelyek a narratív szituáció szempontjából fennállnak. A narrátor és a főszereplő nézőpontja ugyanis mindkét esetben hol közledek egymáshoz, hol távolodik egymástól: a fokalizáció hol a főhőshöz kötött, hol pedig nagyon is ironikus. Ha pedig mindezt kiegészítjük a narrátornak az irodalmi és társadalmi valóságra tett reflexióival, figyelembe véve a műfaji kereteket is érintő formai elemeket (narratíva versben), akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy a tárgybeli különbözőség ellenére *Az apostol* poétikai jegyeiben nagyon is összeegyeztethető azzal a hagyománnyal, amelyet műfajképzőnek fogadnak el a magyar irodalomtörténet-írásban.

¹³ Kerényi Ferenc: *Petőfi Sándor élete és költészete. Kritikai életrajz*. Budapest, Osiris, 2022 (második, javított kiadás), 396–397.

¹⁴ Imre, i. m., 56–58.

¹⁵ Uo., 17. Imre itt Hantz Jenő monográfiájára utal: *A humor és Arany János humora*, Figyelő, 1888, 24., 25. kötet.

¹⁶ „Korán ismerkedik vele Vachotték tápiósápi kastélyában töltött szép napok után, hol több időt szenteltek Byron életének és Medorában, Gulnare-ban gyönyörködtek, élete végéig lelkesen tartott mellette.” Morvay Győző: *Byron Magyarországon*. Koepfel Emil: *Byron*, ford. Esty Jánosné, Budapest, a Magyar Tudományos Akadémia kiadása, 1913, 295–383., 324. Morvayt több ponton kiegészíti Kardos Lajos (Adalékok Lord Byron költeményeinek magyar fordításaihoz, *ItK*, 1914/2, 220–223.). Lásd még Dézsi Lajos megjegyzéseit (Byron és a bibliofília, *Könyvbarátok Lapja*, 1921/1, 200–203.).

¹⁷ „Nem nappal, nem is éjszaka... / És nem a börtönszürkület / gyötörte megtört szememet: / úr, mivé a tér semmisül – [...] Léte, mi sem élet, sem halál...” *Byron válogatott művei*. Első kötet, Budapest, Európa, 1975, ford. Telekes Béla, 287.

¹⁸ Zentai, i. m., 87.; Szilágyi, i. m., 196.

Petőfi művére ebből a szempontból úgy is tekinthetnénk (eloldva az életrajzi narratívától és némileg az ideológiai visszakeresés kényszerétől vagy csábításától), mint a magyar verses regény egyik előzményére (Arany *Bolond Istók*jának mint a műfaj első darabjának előlegezésére); de úgy is olvashatnánk, mint a verses regény fogalmának kiterjesztése mellett hivatkozási alapul szolgáló szövegre. A byroni *Don Juannal* szintén kevés tematikus hasonlóságot mutató Arany-mű mind narratív, mind pedig diszkurzív jellemzőiben jelentős hasonlóságot mutat *Az apostollal* (az első ének pedig még tematikailag is megfeleltethető Petőfi művével: talált gyermek, bűnöző örökbefogadók). A két szöveg viszonyát ugyanakkor úgy is megközelíthetjük, hogy a byroni hatás alapján az Arany-féle *Bolond Istók* részben annak a Petőfi-hagyománynak a folytatója, amit a Byront-fordító Petrichevich Horvát Lázár kritikával illetett az 1840-es években, míg *Az apostol* a formai jegyeit tekintve és az irodalmi hagyományhoz való viszonyában sokkal közelebb áll az ellenlábás irodalmi ízléséhez.¹⁹

A verses regény hagyományának kiterjesztéséhez már Imre monográfiája megteremtette a lehetőséget, s a Gintli Tibor szerkesztette *Magyar irodalom* című összefoglalás vonatkozó fejezete már Petőfi művével indítja a műfaj magyar történetét (bár magyarazattal nem szolgál a fogalom kiterjesztésére): „A verses regény (Petőfi Sándortól Ignotusig)”.²⁰ A fogalommal foglalkozó legfrissebb magyar nyelvű tanulmány ennél sokkal radikálisabban tárgyaná ki a verses regény hatókörét, beemelve a korábban az előzmények helyzetében értelmezett szövegeket a műfaji kategóriába, egészen a barokktól kezdődően.²¹ Így azonban éppen a műfaj többértelmű, ellentmondásos, ám annál inkább termékeny interpretatív hatékonyságától tekintünk el, a fogalmat a pusztán formai kritériumok mentén kibővítvé, eltekintve a romantika szerepének fontosságától. (A koncepció alapjául szolgáló Catherine Addison formai, verses forma és regényes elbeszélés „hibriditását” nyomon követő, a 17. századtól a 20. század második feléig tartó narratívájában a romantikus verses regény csak egy fejezetet tesz ki.²²) A műfaji kódznak ez a történeti kiterjesztése bár látszólag nyitottabbá teszi a verses regény fogalmát, valójában egy fejlődéstörténeti narratívába kényszeríti, éppen a romantikus „megszüntette-megőrzés” jellegét számolva fel (amely ironikussága révén egyszerre tagadja s tartja fenn a megelőző irodalmi hagyományt).

Hogyan érdemes használni a verses regény fogalmát *Az apostol* értelmezésében? A terminus pusztán formai használata bár kitágíthatja a műfajba tartozó szövegek körét, de eltekintve olyan sajátos irodalmi hagyomány(ok) meglététől, amelyek hatására Petőfi vagy Arany vonatkozó művei oly sok jellemzőben különböznek például Byron *Don Juan*jától. Azok a meglátások, amelyek *Az apostolt* a romantika tragikus iróniája által meghatározott műveinek sorába illesztenék (Kerényi), romantikus poétikája miatt pedig paradigmaváltónak tekintik a 19. századi magyar irodalom tekintetében (Margócsy), vagy az életművön belüli kapcsolatok átértelmezésének szükségességét hangsúlyozzák (Szilágyi), egyaránt arra hívják fel a figyelmet, hogy *Az apostol* egyszerre „lóg ki” a verses regény szigorú műfaji kategóriájából, s képes a magyar romantika különböző vonulatait integrálni. Meglehetően ez a keresztúton állás lehet a (magyar) (romantikus) verses regény kiindulópontja.

¹⁹ Vö. Margócsy István megállapítását: „a Honderű sokszor nagyon durva támadásai nem is Petőfinek individualizmusa, hanem másik szerepe, azaz „nem zseniális» népiessége ellen irányultak...”. A romantikus Petőfi. In: Uő.: *Petőfi-kísérletek*, i. m., 149.

²⁰ Gintli Tibor (főszerk.): *Magyar irodalom*, Budapest, Akadémiai, 2010, 529–534.

²¹ Kocsis Lenke: A verses regény műfajnév megjelenése és a műfajról való gondolkodás a magyar irodalom történetében, *Hungarológiai Közlemények*, 2021/4, 46–69.

²² Catherine Addison: *A Genealogy of the Novel in Verse*, Cambridge Scholars Publishing, 2017.

EGY KUDARC ANATÓMIÁJA

*A Kisfaludy Társaság 1845-ös vígeposzpályázatára beérkezett
négyes számú pályamű szerzőségéről*

Mint a cím is mutatja, szokatlan módon egy kudarcról szeretnék beszámolni, mégpedig egy már több mint két évtizede húzódó szakmai kudarcról. Persze azért arra titokban számítok, hogy a kudarcnak is lehet hasznos és használható tanulsága. Történt ugyanis, hogy amikor a nevetéskultúrával kapcsolatos kutatásaim során megnéztem az Akadémiai Könyvtár Kézirattárában fellelhető, az 1845-ben a Kisfaludy Társaság által kiírt vígeposzpályázatra beküldött, kéziratban maradt anyagot, találtam egy érdekes szöveget, amely azóta sem hagy nyugodni (Kisfaludy Társaság pályaművei 1-162. köteg/doboz száma: 3.6). Szó szerint időről időre elővettem, vizsgáltam, még egy-egy szemináriumra is bevitettem, hátha lehetne vele valamit kezdeni.

Ismeretes, hogy erre a bizonyos vígeposzpályázatra írta Arany *Az elveszett alkotmány* című monumentális vígeposztát, és annak rendje s módja szerint meg is nyerte vele a pályázatot. Arany szövegét csak 1849-ben jelenteti meg a Kisfaludy Társaság évi rendes közlönyében. A beküldött pályázatokból még Vasvári Pál *A szerelmes bajnok* című műve jelent meg jóval a születése után, csak 1996-ban. Ugyanakkor az Akadémia kéziratok anyagában fellelhető még két mű (egyébként a pályázatra öt pályamunka érkezett összesen), az egyik címe *Bögösi uram*, a másiké pedig *A barlang szörnye*. Tudnivaló a pályázatról, hogy jelíges volt, a szerző nevét egy zárt, mellékelt boríték tartalmazta, amely viszont elégettetett, amennyiben a pályázat nem kapott díjat. Így aztán a fent említett két szöveg szerzőjének neve is a hamu martalékává lett. Azóta ezek a szövegek nem jelentek meg sehol, semmiféle tudás sincs róluk, vagyis Vasváriéval ellentétben nem azonosította senki a szerzőségüket.

Bevallom, az én érdeklődésemet *A barlang szörnye* keltette fel, amelyet egyébként mindhárom korabeli bíráló is kiemelt, vagyis érzékelték, hogy nem teljesen érdektelen a szöveg, szerzője pedig nincs minden tehetség híján. Erdélyi János így ír, miközben persze Arany művét tartja a legjobbknak: „Ha e pályairatok között épen sor szerint is nem az volna első melynek a jutalmat itélem, minden esetre fognék szólani valamennyiről. Most csak annyit, hogy ezen pályairatban vannak meg legtisztábban és előlegesen mindazon kellékek, melyek eposzban megkívántatnak. Tárnya igen is a jelenből van véve, élethű festését látjuk benne a mai magyar életnek. Az elbeszélési modor benne a csodásra is kiterjed, míg a többi valamennyié, kivéve tán *A barlang szörnye*-t, csak a bohózat körben marad, így nem is emelkedik fel az eposi magasságra.” Stettner György pedig, meglátva benne valamiféle tehetséget megcsillanni, így értékelt: „S bár némelyike a fennebbi pályamunkáknak a keszületlenség vagy elhamarkodás, sőt rögtönzet kézzel fogható bélyegét hordozza, a génius félreismerhetetlen fölcillamlásai mellett (4. sz.)”. Valószínűleg Vörösmarty is *A barlang szörnyéről* beszél, amikor így ír: „Legköltőibb a négyes rímekben írt költemény (IV.), eszmékben gazdagabb s nem költőietlen a Rák Bende című (1.) [vagyis *Az elveszett alkotmány*], melyet, mint a többi között legtúrhetőbbet, jutalomra ajánlok.”

Az a helyzet, hogy amikor elolvastam *A barlang szörnyét*, azt gondoltam róla, hogy csakis Petőfi írhatta. E sejtésem csupán megérzésen alapult, mégpedig olyan szakaszok miatt, mint amilyenről rögtön a mű elején találkozunk:

*A' nap már magának sírűreget ása,
Meggzűnt az öregek végső vonítása,
Némán elkezdődik Álom országlása,
De fön volt 's ragyogott az éjnek lámpása.*

A későbbiekben is rendre visszaköszöttek olyan petőfies képek, mint amelyeket például az álomleírásnál olvashatunk:

*Mint egy könnyű felleg némán jött azalatt
A' leplezett Álom és tarka rajzokat
Csábító képeket hozott hóna alatt
S csak lassan haladott a' nagy teher miatt.*

*E képek példázzák az emberéletet
Kicsinben borzasztó s szép tüneményeket
Összeszó Álommal a' tarka képzelet
S behímeznek tarkán egy kurta látteret.*

*Néha édenkertet mosolyogva festének
Néha sötétet, melly a' poklot éri meg
S boldog, boldogtalant váltva ijesztenek
Vagy tündérképekkel hajnalra keltének.*

*Engem is illy tündérképekkel hívának
Folytatására már elkezdett munkámnak
Képzetemnek élő színeket adának
Lefesthetésére Álom éjfiának*

*Oh ha majd a' lángzó felleget szép alkony
A' föld térségére barna éjleplelt von
Jój hozzám éjfia tündérszínben Álom
S ringass képzetekbe rózsás nyoszolyádon.*

*Akkor majd a' piros hajnal' hasadtára,
Áldva lesz, melly rám süt fényes nap' sugára --
Jaj! de milly tárgyaknak tévedtem nyomára?
Visszatérek immár elhagyott munkámra*

A szöveg beleillik abba a stratégiába, amelyet Petőfi követ, amikor nagy elődje, Vörösmarty eposzírói praxisát parodizálja, illetve sajátítja ki és egyben alakítja át, ugyanis jól felismerhetők a klasszikus eposz Vörösmarty-féle változatának elemei a műben. Nem csupán a párduckacagány emlegetéséről van szó, amit annak idején még Kazinczy is soknak talált Vörösmarty műveiben, hanem például a pokoljárás, vagyis a halállal való megküzdés elemei is emlékeztetnek Vörösmarty *A Délsziget* című kiséposzának bizonyos elemeire, amikor is Hadadúr megküzd Halálfiával. (A vígeposz jellegje egyenesen *A Délsziget* első két sora: „Nincs kedvem sem időm mindennapi dolgokat írni / Újat írok, nagyot is, kedvest is, rettenettest is.”)

Ennek kapcsán nem tudtam nem felidézni, hogy Vahot Imre még a *János vitéz* születése előtt egyenesen arról adott hírt lapjában, hogy Petőfi éppen egy *A pokol titkai* című eposzon dolgozik, amely vagy meg sem született, vagy elveszett. „Petőfi Sándor ismét nagyobb

kiterjedésü költeményt ir ezen sokat ígérő cím alatt: *A pokol titkai.*" (*Pesti Divatlap*, 1844. okt. 20.) Ugyanis *A barlang szörnyének* bizonyos passzusában bizony feltárulnak a pokol titkai, és a hősnek, „földrázó Dömsöd” vitéznek meg kell küzdeni a pokol lakóival.

*Dömsöd felé ezek némán sétálnak
És midőn már hozzá közelebb jutának
Az egyik megnyitván csontit ajakának
Borzasztón így dörge hangjait szavának:*

*„Híres Dömsöd vitéz! átkozom kezedet,
Még a’ pokolban is hallottuk híredet
És hogy megláthatjuk híres személyedet
Alurnál elhagytuk vacsoránkat érted.*

*Éhesek is vagyunk, de ez semmit se tesz,
’S hogyha most egyszer a’ vacsoránk elvesz
Alúr’ reggelije annál izletesebb lesz,
Mellyre úgy reméljük, te is velünk eljössz!”*

*Igy szólott, de Dömsöd nem veszi tréfára,
„Pokolnak kölykei! – magát elkiáltja –
Nem megyek veletek, de Alurhoz mára
Még vissza küldelek tüstént vacsorára!”*

Mi van, ha ez maga a legendás *A pokol titkai*, vagy legalábbis annak bizonyos elemei, jutott eszembe a hagymázás ötlet.

Ráadásul már önmagában is gyanús volt, hogy a főhőst Dömsöd vitéznek hívják, amely névről tudni való, hogy kissé más alakban Jókai első, 1846-os *Hétköznapiok* című regényének főhősére, Dömsödi Góliát Péterre hajaz. Erről a névről a filológia úgy tudja, hogy Petőfi találta ki, vagy legalábbis volt köze hozzá, van egy nem autográf, 1847. december 12-én kelt levél, amelyet Petőfi ezen a néven írt alá. Jókai *Az én életem regényében* így ír a levélről: „A Petőfi-hagyaték között olvasható Petőfinek egy hozzám írt levele Dömsödi Góliáth Péter név alatt (a *Hétköznapiok*-ban regényhősöm neve)”.

Ráadásul Petőfi apja 1845. november 1-től Dömsödön kivett árendába egy mészárszéket, majd ide is költöztek Szalkszentmártonból. Tudjuk, hogy Petőfi 1845. július 19-én járt Dömsödön, ahogyan később több alkalommal is. Egy korábbi (1843-as vagy ’44-es) dömsödi tartózkodásáról Várady Antalnak, akivel 1845 őszén együtt lakott Pesten, meg is jelent egy cikke 1874-ben *Petőfi Dömsödön* címmel. Közös együttlakásukról egy Váradi Antal néven publikáló, bár Weber Antalként született (1854–1923) író-költő Petőfi-életrajzában olvasható egy anekdota, miszerint

Petőfi Várady Antallal lakott együtt. Ebben a közös lakásban írta Petőfi számos költeményét. Mikor verseit komponálta, fel s alá járt a szobában, kezében egy talér, melyet minden lépésnél a magasba hajított. A fölöttük való lakásban valami vén kártyás lakott. Ez rendszeren éjjel után került haza, s olyankor elkezdett le- és feljárni, sokszor támoogó lépésekkel, mivelhogy részeg volt az istenadta. Hiába minden fifika, a járkáló vén lumpot nem lehetett leszoktatni a föl s alá való topogásról. Eszébe jut azonban Petőfinek egy jó ekszpediens. Váradynek volt egy hegedűje, amelyet éjjel, ahányszor hazajött a vén kártyás, Petőfi mindig elővettette Váradyval s addig hegedültetett vele, míg a kártyás káromkodva le nem feküdt.

Ebben az ellenőrizhetetlen anekdotában én persze meglátni véltem *A barlang szörnye* egy állandó jelzőjének ihletforrását, mégpedig a „földrázó” kifejezését, amely a döngő léptű Dömsöd vitéz eposzi jelzője a műben:

*Té Reid oh nagy föld vaj mitül rengenek?
Sötét barlangidat földrengés rázta meg?
Nem! ezek hatalmas, földrázó lépések
Földrázó léptei nagy Dömsöd vitéznek!*

*Dömsöd vitéz, a' kit híttak földrázónak
Kemény lépéséért, melyre visszaszólnak
A' völgyek, s' barlangok tompa választ adnak
Sőt a' távol bérczek tőle megriadnak*

Remélem, érti már a kedves olvasó, hogy az örület miként hatalmasodott el lépésről lépésre a filológuson, és egy hipotézis miként keríti hatalmába egy jámbor irodalomtörténész agyát, hiszen éppen erről akar szólni ez az írás.

Amúgy is érdekelt, hogy Petőfi miért nem pályázott soha azokra a Kisfaludy Társaság által kiírt pályázatokra, amelyekre például Arany két alkalommal is. Holott mintha csak neki lettek volna kiírva. Illetve az a gyanúm, hogy nem neki, hanem *miatta* lettek kiírva, ugyanis Petőfi megjelenése a negyvenes évek közepének irodalmában olyan kérdésekre irányította a figyelmet, mint például mi is a népiesség, amelyre 1844-ben írt ki szépműtani pályázatot a Társaság, vagy éppen itt a vígeposz műfajának kérdése, amelyet sejtésem szerint éppen *A helység kalapácsát* kísérő kritikai botrány provokált ki, de a *Toldit* eredményező népies tárgyú elbeszélő költeményre kiírt pályázat is olyan, mintha a *János vitéz* körüli viták tisztázása érdekében hirdették volna meg. Persze ebből következik a válasz is: Petőfi azért nem pályázott egyikre sem, mert már előbb megírta azokat a műveit, amelyek végső soron kiprovokálták a Kisfaludy Társaság pályázatait. (Ezek közül a Szécsi Mária alakjára kiírt 1847-es pályázat a kivétel, amely Petőfit is munkára sarkallta, ugyanakkor azt is tudjuk, hogy végül nem adta be a pályaművét.)

Szóval azt gondoltam, hogy Petőfi mégiscsak „vágott” egy művet a vígeposzpályázatra, és mivel nem nyert, így nem is foglalkozott vele többet, hiszen éppen ebben az időben érte a *Zöld Marci* című szindarabja visszautasítása miatti szegény, amely ellenfeleit gúnyolódó hírlapi támadásokra készítette: nyilván nem akart kockáztatni még egy kudarcot.

Ugyanakkor az a bökkenő, hogy a mű kézírása nem Petőfié, bár egyes elemei hasonlítanak rá. Persze ezt azzal láttam áthidalhatónak, hogy hiszen tudjuk, például a *Zöld Marcit* is egy Kardos István nevű szalkszentmártoni tanító másolta le, éppen azért, hogy a bírálók ne ismerhessenek rá Petőfi keze írására. (Kardos több más Petőfi-mű másolója is volt.) Így felmerült, hogy *A barlang szörnyét* is Kardos írhatta le, ám mivel hozzáférhető Kardos kézírásáról fényképmásolat, egyértelműen látszik, hogy *A barlang szörnye* nem az ő keze munkája.

A kézírás látszik tehát a kulcsnak, így feltételeztem, hogy mi van, ha a fiatal Jókai kézírásáról van szó. Azt tudjuk, hogy Jókai *Zsidó fiú* című, szintén egy pályázatra írt darabját Petőfi másolta le, és az ő kézírásával adták be, ezért logikusnak tűnt, hogy ezúttal, hogy ne lehessen felismerni, Petőfi vígeposzát Jókai tisztázta le. (Annyit el lehet mondani a kéziratról, hogy nincs rajta javítás, vagyis nyilvánvalóan másolat, mégpedig gondos kalligráfiával leírt másolat. Amíg tartotta magát ez a teória, miszerint Jókai kézírásáról van szó, addig az is eszembe jutott, hogy mi van, ha együtt írták a szöveget, egy szakaszt Petőfi, egyet pedig Jókai, már csak a játék kedvéért is.) Csakhogy ez a teória is gyorsan

megdőlt, ábrándjaim pedig semmivé váltak, amikor több szakértőt is megkérdeztem arról, hogy vajon Jókai kézírása-e a szöveg, mire szinte (bár akadtak azért bizonytalankodók is, ezt meg kell mondanom) egyértelmű „nem” volt a válasz. (Mondanom sem kell, szerintem a fiatal Jókai kézírására is hajaz, de legalább annyira hasonlít Orlai Petrich Somáéra.)

Persze még ekkor sem adtam föl: a következő teóriám az volt, hogy mi van, ha Várady Antal másolta le Petőfi szövegét. A kézirat jobb felső sarkában szerepel, hogy „érk. 17. nov. 1845”, vagyis ez a dátum belefér Petőfi és Várady együttlakásának idejébe. Csak-hogy, amennyire ezt meg lehet állapítani egy a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei között őrzött kéziratos dokumentumból, amely történetesen éppen a Nemzeti Kör 1844. május 11-i gyűlésének jegyzőkönyve, amelynek a jegyzője Várady Antal volt, a lapon található legalább három kézírás egyike sem azonos a vígeposzt kézírásával, vagyis, ha a jegyzőkönyv egyik kézírása Váradyé, akkor a vígeposzt nem ő másolta. (Ezúttal is köszönet a gyűjtemény igazgatójának, Tanászi Árpádnak, aki rendelkezésemre bocsátotta a dokumentumot.)

Ezzel elvileg vége is az összes hagyományos elképzelésemnek, már ami a mű Petőfinek való tulajdonítását illeti. Felelősen semmiképpen sem állítható, hogy *A barlang szörnyét* Petőfi írta volna. Ugyanakkor mégis érdeemesnek tartom arra, hogy itt közöljük az általam átirrt szöveget, egyrészt mert történetileg így is érdekes, hiszen bővíti a magyar nyelvű vígeposztok korpuszát, másrészt pedig, ha másra nem is, de jó példa lehet legalább arra, hogy Petőfi milyen erős hatást gyakorolt már viszonylag hamar a magyar irodalomra. Harmadrészt titokban abban bízom, hogy a közlés alapján valakinek sikerül beazonosítani a szerzőt, ezért néhány oldal fényképmásolatot is mellékelünk a kéziratból. (Az átirás betűhív, vagyis meghagytam a szöveg helyesírási és egyéb következtelenségeit, például a „párduczkaczagány” a kéziratban hol egybe, hol külön van írva, az aposztrófok, különösen a sorkezdő s-ek esetén, hol ki vannak téve, hol nem, stb. Ahol nem vagy nem egyértelműen tudtam kiolvasni a kéziratot, ott szögletes zárójelben jeleztem a lehetséges olvasattal együtt.)

Szerelmey Miklós karikatúrája a *Márczius Tizenötödike* szerkesztőségéről.
A képen Petőfi és Pálffy Albert azonosítható be.

Jelige. Nincs kedvem sem időm mindennapi dolgokat írni
Újat írok, nagyot is, kedvest is, rettenettest is.
Vörösmarty

A' barlang szörnye

*víg-hősköltemény
– egy énekben –*

*Nagy dolgok dagasztják magasra keblemet.
De míg elkezdhetném hangos énekemet
Előbb hozzád szólok oh fényes képzelet,
Tündér termeidben hadd álmodjam veled.*

*Multakat szellőztet szép emlékezetem
(A' multba tekintni fájdalmas gyötrellem!)
Rettenetes vitézt zeng az én énekem
Ki Sors ellen harczát harczolta vitézen.*

*Elnyúgodott a' világ, mint mikor a' kemény
Zivatar megszűnik hullámok tetején:
Ember, állat alszik nagy mélyen, de nem én.
Engem ébren tart egy hatalmas zengemény!*

*A' nap már magának sírüreget ása,
Megszűnt az öregek végső vonítása,
Némán elkezdődik Álom országglása,
De fön volt 's ragyogott az éjnek lámpása.*

*Téreed oh nagy föld vaj mitül rengenek?
Sötét barlangidat földrengés rázta meg?
Nem! ezek hatalmas, földrázó lépések
Földrázó léptei nagy Dömsöd vitéznek!*

*Dömsöd vitéz, a' kit hittak földrázónak
Kemény lépéseért, melyre visszaszólnak
A' völgyek, 's barlangok tompa választ adnak
Sőt a' távol bérczek tőle megriadnak*

Selíge. Kincs kezesem; jón edint min' mennapi Dolgot emni,
 Elgal erol, nagyot is, kedvst is, utemest is,

Törösmaty

A' bartang' szörnye

vig' hős költemény

egy énekelben

Nagy Dolgot' dagaorját' magasra' teblemel.
 De mig' elkerdhetnem' hangos' enekemet
 Elöb' huzad' főtöl' ok' fényes' képrelet.
 Funder' termében' had' álmodjam' veled.

Mulltalat' fellötlet' fep' em' tekeretem,
 /: A' mulltalat' tekintés' fap' dalmag' gyötrelem! /
 A' kellenet' s'ibert' reng' ok' en' enekem
 Ki' Loo' ellen' harcot' harcolta' vitéren.

Elnyugodt' a' világ, mint' mikor' a' kemény
 Livatar' megfünik' hullámok' tezején:
 Ember, állat' al'fuk' nagy' mélyen, de nem' én
 Engem' ébren' tart' egy' hatalmag' rengemény!

September végén.

Még nyílnak a völgyben a résti virágok,
Még zöldel a nyárfák az ablak előtt,
De látod amottan a téli világot?
Már hó takarja el a bércei tetőt.
Még ifjú szeptemberben a lángszugárú nyár
S még benne visít az egész kirevet,
De ime fölélt hajam ősrébe vezgúl más,
A tél dere már megüté fejemet.

Ehull a virág, eliramlik az élet...
Úlj, kitérve, úlj az ölembé ide!
Még most fejedet hebelemre tevéd te,
Udvarp nem unol-e fironm fölébe?
Oh mond: ha elött ható el, tetemimre
Környezere boritass-e fremfödelet?
S rá birkhat-e majdan egy ifjú perelme,
Hogy elhagyód érte az én nevemet?

Ha eldobod egykor az örvégi fátvált,
Fejfáma sötét lobogóul araskod,
En feljövöd érte a siri világból
Az éj közepein, s oda kevissem azt,
Letörteni vele könnyűimet érte,
Ki könnyeden elfeledid hivedet,
Sefivom febeit berötötni, hi léged
Még akkor is, ott is, örökre szeret!

(Költő.)

Földrázó Dömsöd a' harczok' veszedelme,
Bajnokok' vezére, ellenség' félelme:
Fölfogni nem bírod oh emberi elme
Hány történt 's mi fényes, hadban győzedelme!

De most nem vérengző vad munkára siet,
Táplálja kebelét tündéri érzet;
Oh fényes halvány hold! add fehér színedet,
Hadd fesse 'e tündér tiszta érzelmeket.

De im! ő megnyitja roppant nagy ajakát,
És ilyen bögi el lágyan dörgő szavát:
„Oh olly gazdag kincset sem ég, se' föld nem ád,
Minőnek ismerem szerelmem' virágát.

Piros mint az alkony, a' nap lenyugtán,
Kellemes mint étek, sőt kellemesb talán,
A' méznél édesebb ajakú Zondirán!
Földrázó hősedre, mondd oh vársz 'e rám!

Hoztam egy pár sarút kedves lábaidra,
Hoztam egy pár csókot piros ajakidra
Hoztam szép beszédet makacsságaidra
'S ezernyi sohajtást kinzó válaszidra

A' pár sarú fekszik zsebem' oldalában,
A' csók látatlanul égő ajkamon van,
A' sok édes beszéd torkom' nyílásában,
Ezer sóhaj pedig keblem' hordajában.

Megadod magadat nekem, te hűtelen,
Kinek már ezernyi áldozott kebelem;
De vége ennek és leszen győzedelem,
Álljon bár ég 's a' föld haraggal ellenem

Fölhívom az égen 's földön mind egy szálíg,
Küzdeni éretted a' ki vélem vágyik
S míg győztes fegyverem örömedre válik,
A' holdra esküszöm, hived mind halálíg!”

Hallá földrázónak kihívó szavait
Kemény Sors és harag futá be arczait
Ment és dörgötteté miket magával vitt,
Buzgányos kezének sulyos hatalmait.

Állott egy mély gödör jó távol előtte
Földrázónak, de Sors utjába ejtette
S midőn ábrándok közt a' szélét elérte,
Kegyetlen Sors őt a' gödörbe vetette.

Mint fellegoromról sziklaomlása,
Mint a' villám, mint a' felhők szakadása –
Vagy mit mondok? – annak hogy lehetne mása,
A' mint történt Dömsöd vitéz' zuhanása!

Alatta a' föld is mélyen alászakadt,
Sőt megérte volna mélységes poklokat,
Hogyha vad bögése a' zuhanás alatt
Meg nem állítaná aláomlásukat

Zajának még az ür adta visszhangjait
De ő összeszedé némán nagy csontjait
S te ki úgy megszegéd röptének szárnyait,
Ellened oh kemény Sors dörgé szavait:

„Te ki ott vigyorogva állasz fejem fölött
Győzelmeden okod nincsen sok örülnöd:
Jer velem a' síkra, átkozom üstököd!
Megmutatom ki lesz a' földrázó Dömsöd.

Földrázó Dömsöd én éjjel vagy nappalon
Kész vagyok megvívni bárkivel égaljon
Sőt a' kinek most is halni kedve nagyon,
Jőjön ide! Dömsöd vitéz itten nagyon.”

Így szólál földrázó, panaszkodni kevély,
Kegyetlen Sors' hangos örömmengésinél.
De te vitéz lelked 'e hangoktól nem fél
S bátran mint egy világ földre heveredél

S ottan elnyújtózáál mint egy folyam némán,
Fejed alatt volt a' szép párducz kaczagány
A' ki végre ezen fekvésed megunván
Így szólott tehozzád szüntelen mozogván:

„Mondd meg Dömsöd vitéz mit vétettem neked,
Hogy rám nehezítéd átkozott fejedet?
Nem elég volt védnem hátadat, melledet? –
Vidd le azért rólam, vidd le tökfejedet!”

Dömsöd vitéz bosszus haragban fölugra
'S szép [?] párducz kaczagányt ketté hasította;
Aztán a' sötétbe magától eldobta
S keserűségében ezeket mondotta:

„Haj bizony de mégis igazságod lehet,
Hogy nehéznek mondod átkozott fejemet,
Nehéz az én fejem, reámnehezedett
Sorsnak csapásitól mert sokat szenvedett!”

Mondá és ismét a földre veté magát
Feje alá tevén domború paizsát,
De domború paizs ott megunván magát
Mint párducz kaczagány így ejtette szavát:

„Mondd meg Dömsöd vitéz, mit vétettem neked,
Hogy rám nehezíted átkozott fejedet?
Nem elég volt védnem otromba kezedet?
Vidd el azért rólam, vidd le tökfejedet.”

Dömsöd vitéz újra bosszusan fölugra
S kardjával a' pajzsot ketté hasította,
Rezes darabjait magától eldobta,
S keserűségében ezeket mondotta:

„Már látom, hogy minden ellenem esküdött
Éretted [?] kegyetlen Sors átkozom üstököd!
De bár egész világ szörnyeit rám küldöd
Rettegve tanulják ismerni Dömsödöt.

A' föld, ha semmi más megbírja nehezted
Sorsnak csapásitól átkozott fejemet”
Mondá 's olly csendesesen a' mint csak lehetett
Szótalan a' kemény földre heveredett.

Világítsd meg arczát éj' halvány lámpása
Légy alatta oh föld! puha mint a kása:
Haad lelkének édes szűnyadása
'S szűnyadozásában szép álomlátása!

Mint egy könnyü felleg némán jött azalatt
A' leplezett Álom és tarka rajzokat
Csábitó képeket hozott hóna alatt
S csak lassan haladott a' nagy teher miatt.

E képek példázzák az emberéletet
Kicsinben borzasztó s szép tüneményeket
Összesző Álommal a' tarka képzelet
S behímeznek tarkán egy kurta látteret.

Néha édenkertet mosolyogva festének
Néha sötétet, melly a' poklot éri meg
S boldog, boldogtalant váltva ijesztenek
Vagy tündérképekkel hajnalra keltének.

Engem is illy tündérképekkel hívának
Folytatására már elkezdett munkámnak
Képzetemnek élő színeket adának
Lefesthetésére Álom éjfiának

Oh ha majd a' lángzó felleget szép alkony
A' föld térségére barna éjlepet von
Jőj hozzám éjfia tündérszínben Álom
S ringass képzetekbe rózsás nyoszolyádon.

Akkor majd a' piros hajnal' hasadtára,
Áldva lesz, melly rám süt fényes nap' sugára --
Jaj! de milly tárgyaknak tévedtem nyomára?
Visszatérek immár elhagyott munkámra

Leples Álom tehát mint éji vizsga kém
Dömsöd vitéz szörnyű fejéhez félve mén:
A' ki enyhe jöttét azonnal megfejtvén
Így szólott hozzája arcza földerülvén:

„Jó hogy jösz; 'e helyben majd megölt a' bánat
Hogy nem láthatám meg kedves leánykámat,
De él bennem ama' fölséges kíváнат
Álmomban alakját látni Zondirának

Azért fessd le nékem szép sugáraidból,
Végy arczára színt 'e vér' pirosságából
(Mellyet imént esvén a' roppant magasból
Kieresztél, kapván sebet egy sziklából.)

De mivel most érettem bánkódik a' szegény
S halvány bú terjed el arczának szépségén
Azért végy hozzá színt tündöklő égi fény'
Súgarából, szépen összeelegyítvén.”

Még ki sem mondható legvégső szavait
Befogá a' leples Álom szemhéjait
S föltárván előtte tündéres csarnokit
Elméjének ösvényit egy más világba nyit.

De kemény Sors ott fön szótte még bosszuját
El nem feledhetvén nagy megbántódását
S még tovább is vágyván üldeni [üldözni?] azért hát
Fölötte tartotta könnyü szárnyalását.

Személyesen sujtni emberi lényeket
Sorsnak megtiltá az isteni végezet
Azért nagy titokban csak eszközt keresett
Melly által ellenén fényes bosszút vehet.

Míg Dömsöd' elméje tündérek közt forog
Jöttek kétszer ketten éjféli vándorok
Bojúsos egerek és rettentő dolog!
Mindannyi jó vitéz 's merész kalandorok.

Ezek hát utjokban szúnyadni mint hegyet
Látván Dömsöd vitézt: összesiettenek
S kit közülök hittek legvitézebbiknek,
Vasfogú Harapó illy szavakat kezdett:

„Társim! egyenest visz minket erre az út,
A' kerülés szégyen és vitézeknek rút
Ezért hát készüljön csatára ki mint tud:
Győzzük még ez órjást, 'e roppant alkatút.

S mert szürke ruhánkban parasztoknak néznek,
Itt látom körülünk fegyverek feküsznek,
Vegyük fel és leszünk hadbontó vitézek!”
Mondá és társai mindent ugy intéznek.

S ott áll a' négy vitéz párducz-kaczagányban,
Rezes paizsoknak fénylő pompájában
Melly ragyog a' holdnak ezüst sugarában,
De hősi elszántság arcukon írva van

'E közben az alvó Dömsöd fölébrede
S három bajszos vitéz futásnak erede;
Vasfogú Harapó mit tégyen ezekre?
Fájdalmában ő is utánok erede

*„Hah ti orgyilkosok! – kiált Dömsöd vitéz –
Nyomorultak! futtok 's vissza egyik sem néz
Im én itten vagyok, élet halálra kész.
Gyávaók! ha küzdeni egyitek sem merész.*

*Földrázó Dömsöd itt! csak reá jöjjetek
Egyenként 's összesen ti hitvány or[orv?]-ebek
Nem illik a' fényes pajzs, kaczagány néktek.
Parasztok vagytok ti, nem bátor vitézek!”*

*Hallá mindezeket vasfogú Harapó
S lelkének szégyene nem volt már birható
Megáll és visszanéz, megállítja futó
Társit; 's haraggal megy kétszer két bajvivó.*

*Míg ők érkezének Dömsöd nyugton vala
Ragyogott kezében életirtó kardja.
Párducz kaczagánya, pajzsa már nem vala,
De vala szívének hadi bátorsága*

*Midőn öt ilyen hős egymásra mérközik
Vélnéd, hogy a' pokol 's az ég öllekezik,
Hadat mérő szemök az éjben szikrázik
Mint midőn a' tüzkő aczélba ütközik*

*Dühösen kezdőde az első rohanás
Vasfogú Harapó kezdé meg 's ki is más?
S lön az éj' ködében nagy fegyvercsattogás
Mint midőn két tábor között van harczolás*

*A' kardok csattognak, a' pajzsok csengenek,
Vasfogú Harapó az utat nyitja meg
Merészen oda vág földrázó vitéznek
'S ráugorván kemény vállát vérezé meg.*

*Akkor Dömsöd vitéz bajszánál megkapta
Harapót 's rettentőn a' földre lecsapta
Csörömpölt annak lehulltába
S vérrel lön borított párduczkaczagánya.*

*Mostan valamennyi földrázóra zúdul,
Csapkodják keményen és orditnak vadul
De nem retteg Dömsöd ezen rohanástul
Vérzik válla, lába de ő viv bajnokul*

A' csatázók közül bajúszos Ropogány
Keményen megfúrá Dömsödöt lábsarkán
Akkor Dömsöd vitéz ottan fölajdulván.
„Ropogány! – kiáltott – átkozott Ropogány!”

Ropogány te akkor igen megijedél
Kezed már a' fényes pajzsot tartani fél
Rettegő fejedre Dömsöd csapása kél
Mellytől te legottan némán elterülél.

Mint a szálás czédrus nagy Libanon hegyén,
Ugy álltál Ropogány a' lábad' tetején,
Mint ledöntött czédrus elterülve föld' színén
Olly vagy most Ropogány földön elterülővén.

Földrázó Dömsöd még hátráló Mórzsának
Üti le paizsát 's vége a' csatának.
Morzsa és vérező társa szaladának
De földrázó vitéz nyomukban utánok

Ottan azok kemény harcban elveszének,
Vérök fedí fényét pajzsaik' rezének.
'S mert nem vitéz módra, hátrálva esének,
Fölöttük hallgat a' diadalmi ének.

Ott hagyván vérökben néma holttesteket
Dömsöd győzelmesen nyugodni sietett,
De hozzá, ki sötét vérében fetrengett,
Harapó siralmas ajakkal így zengett.

„Oh győzhetlen vitéz! földrázó hogyha
Kebledet, mint hiszem egy nem szű lakja:
Adsza életemnek szép sugárit vissza,
'S lelsz akkor én bennem örök hű szolgálóra.”

Megszáná fájdalmát a' hozzászólónak
Dömsöd és így felelt rá válaszólag:
„Ártani nem fogok a' gyámoltalannak,
S ha igaz mit ígérsz, haláltól megóvlak.

Ám soha ne feledd életet hogy mint vől
A' sötét barlangok földrázó hősétől!”
Mondá 's lehajolván kimosá sebéből
A' vért, hozván enyhet szűk árok vizéből

Enyhült Harapónak kinzó nagy fájdalma
Pajzsán tartá fejét, fölé kaczagánya;
Dömsöd is leterült kemény föld hátára
'S csendes lön mindkettő, mélyen elalvása.

De kemény Sors ott fön haragban evődött,
Győzelmet aratni látván nagy Dömsödöt
S látván így Harapót, dühös haragba jött
Magát boszúlni rajta megesküdütt.

A barlang' szélein 's hosszán köröskörül
Nem távol a' csata vérengzéseitül
Hangyák ültek tanyát rendben s rendetlenül
Kereskedő nép ez 's a' haszonnak örül.

Most is felriadva a' harcz' morájától
Félve jöttek elő sötét tanyáikból.
Egyikök megáll a' romlás mezején 's szól
Meghatva a' látvány' iszonyuságától:

„Vaj melly kártékony szörny űzheti játékát
A' ki így letiprá mezőnk' tájékát
A' ki bevérezé fűveink harmatját
'S holttestekkel fődé békés tanyánk utját

De itten valamit csillogni vél szemem.”
Mondá 's egy kaczagányt leolda hirtelen.
Mások is ezt tevék lassan és csendesen
'S kezdének rabolni tüstént valamennyien.

Igy levél disztelen bajuszos Ropogány,
Elhagyja termeted' szép párducz kaczagány
Elorzá pajzsod' is embertelen zsvány
S csak magad maradál tőlök megfosztatván

De én nem leszek olyan embertelen,
Hogy megfosszon minden hivedtől énekem
Ott fekszel te némán dicsőn és mereven
A' harczok' szelleme lebegjen testeden

Ott fekszel te némán bajuszos Ropogány
Disztelenül bár de nem egyedül magán,
Fölötted a' szellők lassú fuvallatán
Az örök dicsőség csillaga ragyogván!

Egy, tán kétszer tizből álló kemény csapat
A' két alvó hősig váltott bizony utat
S fosztogatni kezde, de Dömsöd zajúkat
Meghallván gyönyörű álmából fölriad.

Megfosztva Harapó ott feküdt mellette
Diszes kacagányát ellenség elvette
Arczát és paizsát sötét vére fedte
Ezt látván Dömsöd is öklét elővette

Még csak kettőt ütött és már öt hevere
Kettőt ütésének zugása levere,
Egynek vére látszott, másnak agyveleje,
Mindnyája ott hevert némán elterülve.

Akkor a' többiek mind megijedének
'S eldobván zsákmányuk harczra készülének
S nem állhatván ellent Dömsöd nagy öklének
Vagy megfutának vagy ottan elveszének.

Azok elfutának merre volt tanyájok
Űző Dömsöd vitéz nyomukban utánok
Hullának közikbe halálos csapások.
A' kit csapás megért az fölkelni nem fog.

A' többiek szinte mindvalamennyien
Lettek volna bár még ezernyi ezeren
Zsákmányukat hagyván öldöklő harczteren,
Megfutának avagy elhaltak vérökben.

Dömsöd győzelmesen most vissza sétála
De szegény Harapót elérte halála.
Nem volt ez más mit Sors kegyetlen munkája
A' ki áttérteért haragudt reája.

Kiadá szép lelkét elfolyván sok vére
S Dömsöd szomorú lett emlékezetére:
Szűk sirba temette zöld árok szélére
Tüzzén száraz ágat hantja' tetejére

Azután szomorú ajkkal így harsoga:
„Födj gyászos lepleddel sötétes éjszaka,
Tünjék el előlem 'e sötét tér maga
Mellynek vért 's halottat jobbik öklöm ada.

Te pedig kegyetlen Sors ott fejem fölött
Te, kinek ármánya 'e helyzetbe szövött,
Hozna el szerencsém velem megütköznöd
Legrosszabbúl járnál még mindannyi között.

Letaszítanálak fényes szekeredről,
Letörném szarvaiddat veszélyes fejedről
S megfosztatván minden égi diszeidtól
Eresztenék ki a' körmeim közül"

De kemény Sors ott fön szüntelen kaczagván
Megnémíta szavát szózatoss ajakán,
'S a' romlás' mezején mint borzas oroslán
Lefeküdt a' lepless Álom őt meghíván.

De még le sem feküdt a' vak éj homályba
Midőn iszonyatos vonítás hallatsza,
Mellynek fületháló [?] szivrázó hangjára
Valamennyi holttest leborult arczára.

A' sötét barlangnak odvában heverték
Kaponyák és egyéb csonti embereknek
Ezek most e hangra mozogni kezdenék
Míg végre fölálltak mint ijesztő rémek

Ezek tehát hárman rémisztőn fölállnak
De belőlük néhány tagok hiányozának
Hiánya volt itten kéznek, amott lábnek
De mindnyájoknak volt csontos kaponyájok

Földrázó Dömsödnek látnia kellett
A' mint egy csontváz láb mellette sietett
S az egyik rém alá, a' melly helyre illett
Helyet foglalt száraz vékony társa mellett

Dömsöd felé ezek némán sétálának
És midőn már hozzá közelebb jutának
Az egyik megnyitván csontit ajakának
Borzasztőn így dörge hangjait szavának:

„Híres Dömsöd vitéz! átkozom kezedet,
Még a' pokolban is hallottuk hiredet
És hogy megláthatjuk híres személyedet
Alurnál elhagytuk vacsoránkat érted.

Éhesek is vagyunk, de ez semmit se tesz,
'S hogyha most egyszer a' vacsoránk elvesz
Alúr' reggelije annál izletesebb lesz,
Mellyre ugy reméljük, te is velünk eljössz!"

Igy szólott, de Dömsöd nem veszi tréfára,
„Pokolnak kölykei! – magát elkiáltja –
Nem megyek veletek, de Alurhoz mára
Még vissza küldelek tüstént vacsorára!"

Mondá de már ötet hideg csontkarával
Átölelé egyik 's hurczolá magával
Hasztalan hátrálá Dömsöd azt lábával;
Gondolkodik mint küzd meg pokol' fiával?

Végre egyik kezét tőle szabadítja
S véle erősen a' váz karját megfogja
Egy rántással azt őt tőle leszakasztja
S buzogányos végével rém' fejéhez csapja.

Akkor annak tüstént leesék a' feje
'S kis idő multával csontja is hull vele
A' csontok Dömsödöt tartván átölelve
Lassan hulladoztak le göröngyös földre.

A' rémek vázkarát tartván a' kezébe
Dömsöd vitéz megyen két rémnek elébe
Im ekkor szegényre tör mind a' ketteje,
Hanem Dömsöd nem fél, van immár fegyvere

Kemény csapásokkal meglankasztja a' két
Pokolfi csatázó hatalmas erejét,
Mindkettőnek csontja ott le hull szerteszét
Magok pedig buvják pokol' sötéttségét.

Igy te Dömsöd vitéz jársz miként a' halál
S győzelmidet ülni immár elfáradál
De győztes karodra még roppant munka vár,
Mert kegyetlen Sors még a' fejed fölött áll. –

Hogy leszálla tegnap arany Nap' sugára
Éj borult elhagyott fényes országára
Éjfi keríté azt sötét hatalmára
S félnapig tarta már csendes országlása.

De más felől ismét jött Napfia Hajnal
Tűzszekeren ülve aranyos hajával
De Éjfi még akart élni hatalmával,
'S nem ereszté. Kezdték hát víni egymással

Égen már kivivá Hajnal a' diadalt
Am föld' hátán még sötét Éjfi uralt
S éji szellemeket mint ádáz barna rajt
A' derülő Hajnal' szellemeire hajt.

Elfogják ezek a' levegőt és a' tért,
Küzdenek egy mással saját hatalmukért
Fogynak a' szellemek és bár nem látni vért
Hullnak mint kalászkok, miket sarló megért.

Dömsöd azokhoz, kik kevesben valának
Állott erejével szörnyű hatalmának,
Segített országán fényes Napfiának
S azoknak kik Derű mellett harcolának

Derű vezeté a' Hajnal' szellemeit
Hozván magas fején csillagos szemeit
Előtte sok helyet holttestekkel borít,
S utána Hajnal is fölvonja sátorit

Dömsöd vitéz kiált Derű vívására:
„Csak rajta jó bajtárs! vitézek módjára
Ha így vívunk akkor őket nem sokára
Küldjük a' pokolba Alúr' birtokára!”

Igy szólván két szellem' nyakát karddal szegé
S haladott a' barlang' sötétb részi felé,
Ottan a' kit ére mind rakásra szelé
Részint pedig gyáván szaladni készteté.

'S már földrázó Dömsöd vitéznek híresztelt
Neve éjszellemek közt ajkrul ajkra kelt
S a' merre ő nehéz csontbuzogányt emelt,
Az éjnek tábora rögtön elszéledett.

Hallá ez a' sötét Éjfi és merésszen
Elébe vágatott véle küzdeni készen,
De midőn hozzája érkezett egészen,
Mélyen elbámula földrázó vitézen.

Az pedig feléje fordula, kiáltoán
„Sötét ördögfi! hát te mit bámulsz reám?
Téged is kiírtson ezen csontbuzogány
S társidhoz terítsen ráadásul talán?”

Mondá és közelgett, de Éjfi megfuta
S vele szétenyészett sötétség tábora.
S fönt az ég' tetején nap' első sugara'
Hátán ülve följöött büszkén Napfia.

Ekkor kegyetlen Sors Dömsöd fölött megállt
S merre nézett látott csak pusztuló halált
Látá éj' szellemit szaladni 's Éjfiát,
A béborítva vérrel a' romlás hajlékát

Dömsöd vitéz hozzá most imigy kiálta:
„Látom szomorgás ült arczod vonására
Kemény Sors! reményid' minden fellegvára
Mert összedült érvén Dömsöd kardvasára!

Látod, 'e vérmezőn hogy kik nyugosznak itt?
Ezek mind kegyetlen! te áldozatjaid!
De ha tehetnék még hozzájok valakit,
Az te lennél olyan igazán mint 'a hit.

Ugy is adósom vagy gonosz miotától
Mefosztál Zondira' ékes látásától
Mefosztád karjaim átszorításától
Ajkaim' a' méznél édesebb csókjától.

De azért im kevély nem tölt be szándokod,
Nem birtad legyőzni földrázó bajnokot
S ha istenem enged bírnom markolatot
Ugysegéljen soha meggyőzni nem fogod!

Ime csatarontó kardom kezemben van
S magam is indulok ellened bátoran,
Ármányaid' minden dühös csapásiban
Nem máskép, hanem így viseltem én magam!”

Erre [?] kegyetlen Sors szégyennel távoza,
Hasztalan munkáját észreuvé vala,
Nem is kísérté meg harczát többé soha
S kilépett barlangból győzelem' bajnoka

És midőn kilépe győzelem' bajnoka,
Lehetett nagy égen Napfiát látnia
Dicső pompájában szebben mint valaha
Néze el hősére aranyos Napfia

De ő megy ohajtott kedves' látására
S édelgő szemeit vetvén Zondirára
A' mézajkúra, – előtte megállta,
S illy édes szókat csalt hősi ajakára:

„Mézajkú Zondira! im eljött bajnokod,
Várakozásában tán nem csalatkozott?
Hogy a' veszélyekért, miket az átkozott
Sors fejére mért te babérait hozod.

Megküzdöttem éretted orok' [orvok?] seregével
A' sötét pokolnak csontrázó rémével
A' barna sötétség ádáz szellemével
Meggyőztem Éjfiát és messze üzém el.

Tegnap este hozzád váltottam utamat
Midőn kegyetlen Sors (lepje őt kárhozat!)
Meglépett s' barlangban 'e sötét éj alatt
Vittam életölő sok véres harczokat

'E sebet Ropogány, azt meg Harapótul
Kaptam ezt Morzsátul, azt pokol' fiátul
De van egy seb szívemben tán be sem gyógyul
'S ezt nyerém mézajku tündér Zondirátul.

Hoztam tegnap sarút ékes lábaidra
Hoztam édes csókot piros ajakadra,
Hoztam szép beszédet makacsságaidra
És ezernyi sóhajt kinzó válaszidra

A' pár sarú feküt szemben' oldalában,
De czudar pokolfi nagy hadakozásban
Száráz csontjaival kilopá azt onnan
És azóta tudja a' nagy isten, hol van!

De bolygó hőködöt tudom, hogy megszánod:
Hoztam egy pár csókot, nyujtsd ide szácskádat!
Míg az ég veszélybe nem üti pályámat,
Élvezzem 'e rövid örök boldogságot!"

És a' mézajku tündéri Zondira
Hogyne lenne indult ilyen szavaira?
Lehajla 's emelé könnyü karjaira
És illy szavakat vön rózsás ajakira:

„Mint a' szálas cserfa erdőrengetegben
Mellyet sötét vihar rázkódtat szüntelen,
Hogyha néha csendes fúvalom megjelen
Csókolgatják egymást tündérek' képiben.

A' szálas cserfa nagy erdő' rengetegén
Te vagy oh bajnokom, a' fúvalom meg én
'S mint szálas cserfa szellő lehelletén
Annyira enyhülünk mi egymáson függvén

'S ha a' szép szerelem' tündéri istene
Rózsás ujjával ránk áldást hintene
Földrázó bajnokom' szerelmetes szeme
Leendene szűmnek vágyó végetlene!”

Így szólott Zondira és elcsattanának
Csókjai mindkettő tüzes ajakának
Szellemszárnyaikon fölöttük állának
Nemtői a' magas szű' boldogságának.

Illyen boldogság közt lantom énekére
Nincsen immár szükség, megyek hát végére
De a' győzedelmek szép emlékezetére
Babért fűzők Dömsöd vitéz fejére

Megvan szégyenitve kegyetlen Sors' ujjá
Téged Dömsöd többé nem bánt háboruja
Zöldága babérod' a' szél el nem fúja
Mert fölötted szúnyad a' hír' koszorúja.

[átsatírozott, valószínűleg: Pest]
[átsatírozott, valószínűleg hónapnév] 1845

Vége

Kölcsey in Love

– komédia dalokkal –

Szemere Pál házasodni készül, de kételkedik jegyese hűségében. Legjobb barátjára, Kölcsey Ferencre vár a feladat, hogy segítsen tisztán látni a sorsdöntő lépés előtt.

Szereplők

KÖLCSEY Ferenc (alias CSELKÖVI), fiatal gazda
 SZEMERE Pál (alias KÖBÜKI őrnagy), előbbi barátja, vőlegény
 KRISZTINA (alias VILMA), Szemere Krisztina, előbbi jegyese
 JEANETTE, Krisztina társalkodónője
 TISZTELETES
 IPA, Krisztina apja
 NAPA, Krisztina anyja
 LOTTI, fiatal leány
 APA, Lotti apja
 ANYA, Lotti anyja

Előhang

Flashback. Szemere Krisztina halála után egy évvel (1829)

KÖLCSEY A sokaság nem fog engem érteni. Nem fogja érteni, mire való az emlék feletted. De mi gondom nekem a sokaságra? Az én szívem legszentebb, legtitkosabb érzelmei csak lelkem rokonai előtt nyílnak fel. Kevesen vagynak ezek, s hogy kevesen vagynak, ez az én egyetlen büszkeségem.

Évek múltak el, s én hallgaték. Szelídülni kellett a fájdalomnak, hogy a távol emlé-

kezet enyhe fényében tűnhesen elő.

Ismeretlen *néző*, ne feledd el: Ott kell lenni nékem, hol Vilma és férje, Szemere vagynak. A hálára méltó pár! Barátságok volt egyik legfőbb kincse életemnek. Barátságok volt egyetlenegy birtokom a szenvedés napjaiban.

Ti kevesek, közelben és távolban, jelenben vagy jövődőben, kik halljátok e szavakat, adjátok magatokat által a szelíd érzéseknek, s engedjétek áthevíteni szíveiteket attól, amiket róluk s magamról itt előtökbe rajzolék.

Első felvonás

Első szín

(1814, Pozsony)

Első jelenet

(Kölcsey és Lotti)

Duett.¹

KÖLCSEY Óh Lotti! Lotti, higgyed,
Édes szeretni!
Hát mért kerülöd Ámor
Rózsálcáit?

LOTTI Nem messze egy patakhöz
Ültem a minap,
A nimfák énekeltek,
Lopva hallgatám –

KÖLCSEY Mosolyogva énekeltek
Ámor hatalmát,
Ámornak élnek ők is,
S hordják láncait.

LOTTI Óh a szelíd kis istent
Ki ne szeretné?
Nélküle életünket
Ki boldogítaná?

EGYÜTT Gyötrődni édesen, és
Égni édesen,
Gond nélkül sírni, lánc közt
Nem lenni rabnak,
Ez sorsa annak, aki
Ámor barátja –

KÖLCSEY Óh Lotti, Lotti higgyed,
Édes szeretni!
Hát mért kerülöd Ámor
Rózsálcáit?

EGYÜTT Gyötrődni édesen, és
Égni édesen,
Gond nélkül sírni, lánc közt
Nem lenni rabnak,
Ez sorsa annak, aki
Ámor barátja –

KÖLCSEY Szeretem magát, Lotti!

LOTTI Ah! (*elájul*)

Kölcsey elkapja, tétovázik. Leveszi kabátját, elkezd kibontani a lány ruháját, a mellét kezdi csókolgatni.

Második jelenet

(*ugyanazok, Apa, Anya jönnek*)

ANYA Ah!

LOTTI *Felbred, és felpofozza Kölcseyt.*
De Feri, maga mit képzél!
(*Kölcseyhez*) Öltözzön fel!
(*Lottihoz*) Takarodj!

ANYA (Kölcseyhez) Öltözzön fel!
(Lottihoz) Takarodj!

APA Maradj!

KÖLCSEY Bátyám uram, én...

APA Üljél le, fiam!

KÖLCSEY Bátyám uram, én... tisztelettel kérem... becses leánya...

APA Mondtam, hogy üljél le!

KÖLCSEY (*leül*) kezét...

ANYA Hah!

APA Maga most üljön le! Te pedig most állj föl, fiam! (*átkarolja Kölcsey vállát*) Lottit tegnap eljegyezték. Feleség lesz. Vele neked itt nincs több dolgod.

KÖLCSEY Tegnap? Feleség?

ANYA Szepessy báróhoz!

APA Te most búcsúzni jöttél!

KÖLCSEY Búcsúzni? Igaz ez, Lotti?
Lotti lesüti a szemét.

APA Örökre! És ez, ami itt történt, maradjon köztünk, fiam!

KÖLCSEY Hát mégsem szeret? Lotti!

ANYA Lotti! Hallgasson!

LOTTI Ne haragudjon rám, Feri!

Harmadik jelenet

(*Kölcsey, egyedül*)

KÖLCSEY Milyen kétszínű minden. Kínos volt, de egyben kéjes is. Milyen furcsa a szív! Nem tudom, mit kellene most inkább éreznem. Meghalni. Ez volna jó! De ez a gondolat annyira mindennapi. És mégis mindig

¹ Dalszöveg: Kölcsey Ferenc: *A szerető*.

új, mindig szokatlan. Ó, ha ez a június nekem a legutolsó lenne! Huszonnégy évem elszelelt, az ám, hazám. De, mégsem! Úgy szeretnék élni, úgy szeretnék mégis itt maradni!

Ének.²

Minden órám csüggesztő
magányom
Néma csendén búnak
szentelem,
Rajtad elmém, ah, törődve
hányom
S könnyim árját issza
kebelem.
Merre, merre tűntök, hű
szerelmek,
Melyek láncolátok szívemet?
Ha fogjátok forró
szenvedelmek
Elborítani lángként éltemet?

Második szín

(1814, Pécel)

Első jelenet

(Szemere bokszol, Kölcsey érkezik)

KÖLCSEY Te mit csinálsz, Pali?
SZEMERE Boxingolok.
KÖLCSEY Felettébb mulatságos!
SZEMERE Olvastam. Így kell! (*magában*)
Vagy mégsem? (*belenéz egy könyvbe*) Aha!
KÖLCSEY Nincs erre valami rendes magyar szó?
SZEMERE Még nincs, de majd kitalálok valamit! (*üt*) Buxis, (*üt*), láda (*üt*), pyxis, (*üt*), doboz (*üt*), megvan! (*megáll, liheg*),

Boxing (*üt*), ököl-viadal! (*sorozva üt*)

KÖLCSEY Ökör-diadal?
SZEMERE Feri, te süket is vagy, nem csak vak?
KÖLCSEY Inkább félig süket lennék, mint félig vak.
SZEMERE (*leáll, lihegve*) Várjunk csak! Te miért nem vagy most Pozsonyban?
KÖLCSEY Hagyjuk ezt most!
SZEMERE Kikosarazott, mi? Kétszínű kis cafka!
KÖLCSEY Szeret. Tudom és érzem!
SZEMERE De mégis a Szepessy zsákmánya lett.
KÖLCSEY Nevelő apám akarta így. De honnan tudsz te erről?
SZEMERE (*ismét bokszol*) Mert az anyósod, aki nem lesz már soha, egy pletykás firma, „egy finnyogor, előtte van egy bokor, megy a hasa, pedig finn, a bokorba ugrik im...”
KÖLCSEY Nem érdekel. Átmentek már rajtam a szerelmi passiók, Pali.
SZEMERE Hiszem, ha látom! Hadd nézzelek! (*ismét leáll*) Különös vagy! Külsőleg nyugodt, de belül összetört. Ergo, reménytelenül szerelmes.
KÖLCSEY Te pedig különösen dühös, kívül-belül egyaránt.
SZEMERE (*ismét bokszol*) Mert megcsal a menyasszonyom!
KÖLCSEY Krisztina? Ez bizonyos? Most volt a kézfogótok...
SZEMERE A rágalmazó nyelvek! Ezek szakítanak el egymástól bennünket! Új udvarlója akadt. Domahidy Aladár, a lator! Rámozdult a zsákmányra! És ez még semmiség! De miket mond rólam a hátam mögött? Feri, én rettegek!

2 Dalszöveg: Kölcsey Ferenc: *Minden órám...*

- KÖLCSEY Mondj el mindent!
 SZEMERE Jó, de előbb megölöm a latrot!
 KÖLCSEY Helyes! De karddal egyszere-
 rűbb volna, Pali!
- SZEMERE Igazad van! Ide veled, régi kardom!
- Ének.³*
- Mégy édesem, ah, de elfeledni
 Nem fogsz te, nem fogsz engemet,
 Szent lánc köt engemet tehozzád,
 Szent lánc köt hozzám tégedet.
- Szelíd csenddel fog képzetidnek,
 Miként az éjnek álmai,
 Elébe tűnni képem, akkor
 Lágý érzés töltse szívedet.
- KÖLCSEY Pokolba a kétszínű nőekkel!
 SZEMERE És a latroknak is *basta!*
 EGYÜTT Remegjen könnycepp is szemeidben,
 Egy könnycepp szenvedésimért,
 Felém hozzák azt hús zefirkék,
 S enyhülni fognak kínjaim.
- KÖLCSEY (*nevet*) Haha! A kis ribanc!
 SZEMERE (*leáll*) Mi?
 KÖLCSEY Hát Krisztinád. Egy mihaszna bohóccal enyeleg.
 SZEMERE Ezt ki mondta?
 KÖLCSEY Te magad.
 SZEMERE Feri, magamat kicsúfolom, ha kell... (*kardját Kölcsey mellkasának szegezi*)
 KÖLCSEY Jól van, jól van! Talán csak tévedés az egész. Csúf pletyka.
 SZEMERE Megcsal. Elhagy. És megaláz. Tudom és érzem!
- KÖLCSEY Fogadjunk, hogy nem.
 SZEMERE Állom! De ha tévedsz, látni se akarlak többé.
 KÖLCSEY Féltékeny vagy, Pali. Betegesen féltékeny.
 SZEMERE Tessék, itt van, olvasd! (*egy levelet ad át*)
 KÖLCSEY Hm. Mégsem tévedés? (*magában olvasva*) Már megint igazam van. A fenébe is!
 SZEMERE Ugye jól értem, azt írja, nem szeret?
 KÖLCSEY Ezt így nem mondja ki. De lássuk csak, mit ír pontosan: „én magába szerelmes nem vagyok”.
 SZEMERE Ugye megmondtam!
 KÖLCSEY ...továbbá, hogy „antipáthiát érzettem maga eránt”.
 SZEMERE Ugye, ugye! Feri, te nagyon rosszul interpretálsz!
 KÖLCSEY De azt is írja, figyelj, Pali, idézem: „naponként inkább vonzódok maga eránt”!
 SZEMERE Vonzódik. Vonzódik! Hát mégis szeret!
 KÖLCSEY Még nem. Csak szeretni fog. De csak akkor, ha megszabadulsz egy súlyos hibádtól. Ha ezt nem teszed, akkor soha szerencsés és boldog veled nem lehet.
 SZEMERE Milyen súlyos hibám van énnekem?
 KÖLCSEY Több mindent is felsorol, lássuk csak, példának okán, hogy iszol. (*Szemere iszik*) Továbbá, hogy még mindig Susie-t szereted...
 SZEMERE Nem szeretem Susie-t!
 KÖLCSEY De megcsókoltad?
 SZEMERE Csak a mellbimbóját. Egyszer.
 KÖLCSEY ...és hogy kishitű vagy, túlértékeny, bizonytalan, lelkileg gyenge, tehát nem eléggé férfias...
 SZEMERE (*fekvőtámaszozni kezd*) Hát ilyen vagyok én, Feri, ilyen?

³ Dalszöveg: Kölcsey Ferenc: *Búcsú B...tól*.

KÖLCSEY Igen, Pali, ilyen vagy.
 SZEMERE Bassza meg!
 KÖLCSEY ...és azt is írja, hogy csúnyán beszélsz, mint a könyvcsináló Nyáry.
 SZEMERE Baszom a lelkét annak is!
 KÖLCSEY ...és gondatlan, és feledékeny vagy, és igen, romantikus igényeid is vannak. Hm. Fél attól, hogy ezeknek nem tud majd megfelelni.
 SZEMERE *Leül a földre.* Vége a régi világnak! Milyen legyen egy jó férj? Mi kell ezeknek a mai nőknek?
 KÖLCSEY Mulatság, időtöltés, nyájaszkodás, játék, kedvük állandó keresése és a férfi önnön áldozata.
 SZEMERE Ugye most megint ironizálsz?
 KÖLCSEY Azt olvastam, hogy az asszonyokban uralkodó gyengeség a *Recht haberei*.
 SZEMERE *(felugorva)* Igaz, a Recht-haberei! Az *akaratosság*. Ez lesz a jó magyar szó erre!
 KÖLCSEY A férfinak azon kell lenni, hogy az asszonyokban ez az *akaratosság* semmi módon ne ingereltessék, és akkor kell őket botlásaikra figyelmessé tenni, midőn csendesek és jókedvűek.
 SZEMERE Tehát meg kell nevelni őket.
 KÖLCSEY Résen kell lenni, Pali. *(sóhaj)* De a legfőbb hibád az eszeveszett féltékenységed. Bizonyítanod kell neki, hogy nagyvonalú vagy.
 SZEMERE *(leül)* Mi volt a fogadásunk? Kinek legyen igaza? Csak egyféleképpen deríthetjük ki. Ha titkon kitudod, szeret-e még Krisztina.
 KÖLCSEY Cseljáték? Kémkedés? Nem éppen férfias. Ezzel csak féltékenységedet bizonyítod!

SZEMERE Spionkodunk és tréfálunk, így is, úgy is jó lesz. Mulatság. Időtöltés, tudod. Ez kell a nőknek.
 KÖLCSEY Nem ismerem Krisztinád. Ő se engem. Talán nem is számitó és kétszínű. Rossz vége is lehet ennek.
 SZEMERE Jelents nekem róla, ha ott vagy. Ha hűtlen, akkor nekem ügyis mindegy. Ha hűség...
 KÖLCSEY ...akkor soha nem tudhatja meg a kémkedést. Vagy örökre vége a jegyességnek.
 SZEMERE Akkor nekünk kell elválnunk, Feri. Barátságunk majd így ér véget. Örökre.
 KÖLCSEY Mily súlyos a tét! *(magában)* Nekem ügyis mindegy már. *(Szemeréhez)* Miért is ne? Elfogadom! Legyen hát, *örökre*. Boldogságod kedvéért odamegyek, alakot öltve, kiderítem, szeret-e még menyasszonyod.

Kezet ráznak.

KÖLCSEY *(magában)* Csupán nézője és játszója leszek ennek a színjátéknak, nem kritikusa. Úgyis hamar kitud, hogy mi lesz: szomorú dráma vagy olcsó vígjáték.

Harmadik szín (1814, Lasztóc)

Első jelenet

(Krisztina és Jeanette. Előbbi egy levelet, utóbbi egy regényt olvas.)

KRISZTINA *(felugrik)* Oh, Pali! Pali! Pali!
 JEANETTE *(enyhe német akcentussal)* Mi á baj, kedvesem?
 KRISZTINA Féltékeny bolond!
 JEANETTE Páli? Áh, csak szerelmes ő.

KRISZTINA Nem, ez már kóros és beteges.

JEANETTE Nyugalom, kedvesem! És önrzés!

KRISZTINA Itt a levél. Nem tőle van. Olvasd!

Jeanette olvas. Krisztina közben dühösen dartsozni kezd.

JEANETTE Nahát! Ezek á magyarok, olyan pletykások.

KRISZTINA Dühítő!

JEANETTE *(olvass tovább)* Áh, bizarr! Küld egy spiont rád? Legjobb barátját, álöltözetben...

KRISZTINA ...hogyan ellenőrizzen. Hát így szeret ő.

JEANETTE Ez igazán nem illendő. Úri ember nem tesz ilyet.

KRISZTINA *(nevet)* Ezeket az úri embereket el kellene fenekelni, akár csak az öcséimet.

JEANETTE Áh, móresre tántítani őket!

KRISZTINA *(abbahagyja a dobálást)* Mily jó idea! Leckéztessük meg az urakat!

JEANETTE Hogyan, kedvesem?

KRISZTINA *(dobálni kezd)* Féltékeny té szem, csak azért is!

JEANETTE Miképpen teszed azt?

KRISZTINA Kikezdek ezzel a Kölcseyvel. És kifacsarom a szívüket.

JEANETTE Mint egy pomarancsot?

KRISZTINA Igazad van. Akinek szíve van, ilyet nem tesz, akinek pedig nincs, azt facsargatni sem lehet. *(abbahagyja a dobálást)* Drága Jeanette, legyél társam egy tréfában!

JEANETTE Hállgatlak, kedvesem.

KRISZTINA Kölcsey nem ismer. Ha itt lesz, elhitetjük vele, hogy én vagyok te, a barátné, te pedig én, Pali mátkája.

JEANETTE *(dartsozni kezd)* Áh! Wunder-

schön! És válójában akkor nem te, kedvesem, hanem én csábítom el azt a Kölcseyt?

KRISZTINA Csak ha vállalod a színjátékot.

JEANETTE Hallottam felőle. Igen okos, érdemes, habár túlságosan is érzékeny ifjú.

KRISZTINA Akkor könnyű dolgunk lesz.

JEANETTE Áligha. Á férfiak törnek inkább, nem hájlanak. És Lottiba szerelmes, volt neveltem, Karolina kishúgába...

KRISZTINA *(magában)* Ó, hol vannak az igazi férfiak? *(Jeanette-hez)* És bolond ez is. Még egy romantikus! Bizonyosan verseket ír ő is, mint Pali.

JEANETTE Törzsökös magyar nemes. Ond vezérnek ük-ük-ükunokája.

KRISZTINA Mi Szemerék pedig Huba vezéré! *(megfordul, és hátrafelé hajít el egy dartsot, mintha hátrafelé nyilazna)* Na, még csak ez kell, egy távoli rokon megint!

JEANETTE Tudós ember, jurátuskodott Pesten, gazdálkodik, és árva öccseit egyedül neveli.

KRISZTINA Mihaszna mégis, ha ilyesmire vetemedik.

JEANETTE Pali legjobb barátja.

KRISZTINA Én pedig az, akit Pali állítólag legjobban szeret.

JEANETTE Kellessem magam? És csapjam be őt?

KRISZTINA Ők is ezt teszik. Cselre csel, drága barátném.

Ének.⁴

Célodhoz ha akarsz érní,
Zabolázd kívánságod,

⁴ Dalszöveg: Szemere Krisztina: *Tanács*.

Eszedtől kell kormányt kérni
Ha kedves boldogságod:
Ezen ösvényen ha lépdelsz
Úgy élted vidám lehet,
Minden bilincset el tépdelsz,
Amit rád a sors tehet.

JEANETTE (tapsol) Brilliant! És mi lesz,
há á lepel lehull?
KRISZTINA Nevetünk rajtuk.
JEANETTE És mi legyen á büntetés?
KRISZTINA Soha ne kapják meg a vágyott
nőt és gyötörje őket örökké a
félteékenység!
JEANETTE Áh, ez olyan szigorú és olyan
szép!
KRISZTINA Legyen ez egyszer s minden-
korra jó lecke számukra. A
félteékenység börtön. Rab va-
gyok, ha hallgatok.
JEANETTE Bravo! És hogyan legyen ák-
kor? Legyek csak te? Te olyan
jó vágy.
KRISZTINA Az akcentusod lehet akadály.
JEANETTE Áh, ha színészkedem, (akcen-
tus nélkül) nem is hallani.
KRISZTINA (nevet, előkeres egy levelet) Tes-
sék. Kazinczy bátyám uram
tanácsai Palinak, milyen le-
gyen a jó feleség.
JEANETTE Nocsak!

Együtt olvassák.

„Uram Öcsém fiatal, háza-
sodjék, de eszesen. *Nem pénz-
ért, de pénzzel!* Vagy ami any-
nyit ér, mint a pénz, egy olyan
lyányt válasszon, akit...

Grimaszolva

KRISZTINA Szeretni fog, és aki szeretni
fogja...
JEANETTE Aki borjú ugyan ne legyen...
KRISZTINA ...inkább a csirkéket és libá-

kat szeresse olvasni, mint a
verseket.

JEANETTE Így Uram Öcsém tudóskodni,
verselhetni fog, de különben
sohasem.
KRISZTINA Uram Öcsémnek falusi leányt
óhajtok, nem városit.
JEANETTE Szenvedhető arcút, és növé-
sűt, nem ragyogó szépséget.
KRISZTINA Kultivált lelkűt, de nem tudóst.
JEANETTE Magyarat, nem németet. (*ma-
gában*) De kár!
KRISZTINA Vallása legyen, amit akar.
JEANETTE Csak esze legyen a lyánynak,
akkor minden jó lesz.
KRISZTINA Szomorú dolog nőtelen em-
bernek falun lakni.”
JEANETTE (*magában*) Egy kisássonynak
még szomorúbb!
KRISZTINA Legyél a levélbe foglaltak el-
lenkezője, mintha ilyen vol-
nék én.
JEANETTE Legyek egy városi liba?
KRISZTINA Én pedig egy kultivált falusi!
JEANETTE Áh, a cseljáték plánja készen
áll. Kezdhetjük, báránykám?
KRISZTINA *Lehúzza jegygyűrűjét.* Kezdjük
hát!

Második jelenet

(Krisztina egyedül, majd Kölcsey érkezik)

Krisztina kötényt vesz fel és kendőt köt a fejé-
re, egy kosárból a tyúkokat kezdi etetni.

KRISZTINA Pi-pi-pi! Egyetek, nőjön meg
a begyetek!

Háta mögött megjelenik Kölcsey, napszem-
üvegben. Egy nehéz ládát cipel.

KÖLCSEY/CSELKÖVI (*magában*)
Álom vagy valóság?

Leteszi a ládát, leveszi a szemüvegét, aztán
visszateszi. A lány háta mögé lopózik, és rá-

csap a fenekére. Krisztina megpördül, és a kosár tartalmát az arcába önti. Amíg Kölcsey a pelyvát sepregeti magáról, Krisztina csipőre tett kézzel figyel.

KRISZTINA Hát jó napot az úrnak is!

KÖLCSEY/CSELKÖVI (*magában, nevetve*)

Tünemény!

KRISZTINA Kihez beszél maga?

KÖLCSEY/CSELKÖVI

Te lány, itthon vannak a háziak?

KRISZTINA Süket maga, kend? Elvitte tán a cica a nyelvét? Az úrnak is jó napot!

KÖLCSEY/CSELKÖVI

De felválták a nyelvedet! Mi a neved?

KRISZTINA Ki kérdezi?

KÖLCSEY/CSELKÖVI

Ne feleselj, inkább segíts!

Elkezdi húzni a ládát. Krisztina megfogja a másik végét.

KÖLCSEY/CSELKÖVI (*lihegve*)

Doktor Cselkövi.

KRISZTINA (*magában*) Cselkövi. Ez csak is Kölcsey lehet. Mily ostoba álnév! (*Kölcseyhez*) Aztán milyen doktor kend? Mi a rosz seb van ebben a ládában?

KÖLCSEY/CSELKÖVI

Nem rád tartozik.

KRISZTINA Nem is igazi doktor maga! Még szolgálja sincsen, aki cipekedne!

KÖLCSEY/CSELKÖVI (*nevetve*)

Tetszel nekem, te lány!

KRISZTINA (*elengedi a ládát*) Maga nekem akkor se kellene, ha csak ketten lennénk a Jóisten kertjében!

Kölcsey is elengedi a ládát.

KÖLCSEY/CSELKÖVI

Na, erről beszéllek!

Megtörli a homlokát, megigazítja a napszemüvegét.

KRISZTINA Fura szerzet maga! Bántja a szemét a napfény? (*incselkedve*) Vagy csak titkol valamit? Lássa, én nem titkolózom maga előtt.

Leveszi kötényét, majd a fejkendőjét. Kölcsey meglepve a ládára huppan.

Megbocsásson az uraság a tréfaért. A kisasszony társalkodónéja vagyok. (*pu kedlízve*) A nevem *Vilma*. (*magában*) Ez a név éppen jó lesz.

KÖLCSEY/CSELKÖVI (*dadogva*)

Bocsásson meg, kisasszony! Megcsalt, az öltözete is.

KRISZTINA/VILMA (*magában*)

És az egója és az a flancos szemüvege is. (*Kölcseyhez*) Megbocsátok. Megkapta a magáját. Tanuljon belőle!

Leseper egy kis pelyvát Kölcsey kabátjáról.

Ne ítélkezzék előre, se gyorsan, se könnyelműen, a nőkről!

KÖLCSEY/CSELKÖVI

Ön fiatal kora ellenére igen bölcs, én pedig oly tudatlan. (*magában*) Istenem, de kergehülye vagyok! (*Krisztinához*) Hogyan tehetném jóvá botlásomat, kisasszony?

KRISZTINA/VILMA Nyissa ki azt a ládát, és mutassa meg a tudományát!

Harmadik jelenet

(Előbbiek, Jeanette, Ipa, Napa,
Tiszteletes jönnek)

KRISZTINA/VILMA (az érkezőkhöz, Kölcseyre
mutatva)
Doktor Cselkővi!

Kölcseyhez, egyenként bemutatva az érkezőket.

Papa, Mama, Tiszteletes úr és
a kisasszony!

Jeanette-re kacsint. Jeanette pukedlizik Kölcsey előtt, aki jelentőségteljesen meghajol, mélyen a lány szemébe nézve.

JEANETTE (hízelegve) Maga milyen doktor? Orvos? Jogász? Csillagász?

KÖLCSEY/CSELKÖVI
Bölcsész. Az állati magnetizmus doktora.

JEANETTE De édes! Kisállatokat is gyógyít? Van egy kutycusom. Folyton csak ugat...

TISZTELETES Magnetizmus! Már hallottam erről! Sarlatánság!

IPA No hiszen, a bölcsész. Filozófus és sámán az, tiszteletes uram!

NAPA Ó, ez olyan érdekes! Akkor mégsem marhapásztor?

KÖLCSEY/CSELKÖVI
Bécsben studióztam magam, asszonyom, Mesmer Antalnál. Praxisomat pedig Hell Miksa ültette belém. Az emberi testet és lelket gyógyítom a *mágneses fluidumok* irányításával. És csak a kezemet használom.

JEANETTE (tapsikol) Jaj, ez olyan izgalmas!

KRISZTINA/VILMA (leinti, Kölcseyhez)
Ennyi elég is! Kezdhetjük, kedves doktor?

KÖLCSEY/CSELKÖVI (*köhint*)

Hölgyeim és uraim! Mindenki tudja, hogy az emberben és az emberen kívül, az egész természetben számtalan dolog történtek és történnek, melyek a laikust álmélkodásra, a tudóst pedig érthetetlen magyarázatokra kényszerítik...

A Tiszteletes közben megpróbálja megemelni a lábát, de nem megy neki.

KRISZTINA/VILMA (a többiek felé kajánul)
Blablaba...

KÖLCSEY/CSELKÖVI
Tehát a magnetizmus, vagyis a mágneses folyadékok...

Énekelve.

...mindent áthatnak a világban. Az égitestek és a Föld lélekkel rendelkező lakói között hatást a mindenütt jelen levő mágneses fluidum közvetít...

KRISZTINA/VILMA (*eközben a többiek felé kajánul, vezényelve*) Blablaba...

KÖLCSEY/CSELKÖVI
Ettől függ a testek minden tulajdonsága. A *láthatatlan* folyadék különféle eloszlásban van a létezőkben, vagy *sympathiás*, vagy *antipathiás* reakciókat okozva...

TISZTELETES Bölcselkedő oktalanság! Kártyavár és légállítvány!

NAPA Mutassa, mutassa már!

KÖLCSEY/CSELKÖVI
Az orvos, *khm*, vagyis én, a gyógyításkor fluidumot ad át a betegének, hogy a fluidum megbomlott aránya a testben visszaállítsassék.

KRISZTINA/VILMA (*eközben a többiek felé kajánul*)
Sék-sék! Bla-bla...
IPA (*röhögve*) Lássuk azt a folyadékot!

Kölcsey felemeli a láda fedelét.

KÖLCSEY/CSELKÖVI
Van-e itt olyan, akinek fejfájása, reumája, álmatlansága, golyvája...

Mindenki feltartja a kezét.

...hasfájása, szifilisz (mindenki leteszi a kezét) ...van. Érttem, ennyi elég is!
NAPA Drága doktor, nekem a fejem, nem, inkább a szívem. Gyorsabban dobog, mint szokott!

KRISZTINA/VILMA (*magában*)
Ó, anyám! (*kifelé*) Született hipochonder!

KÖLCSEY/CSELKÖVI (*a Napához*)
Nos, asszonyom, kérem, álljon ide! Ön nyilván beteg. A magnetikus fluidumok zavarodtak a testében. Nem áramolnak helyesen.

JEANETTE (*Krisztinához*) Nem áramlanak a folyadékok! Hallod? (*Kölcseyhez*) Doktor, maga egy zseni!

KÖLCSEY/CSELKÖVI
És most ezzel az *orvosi készülékkel* helyükre rendezem őket.

Belenyúl a nyitott ládába, és egy egyszerű vaspálcát húz elő. Krisztina ekkor hangosan felnevet. Kölcsey mindvégig észleli a bohóckodást, de továbbra sem zavartatja magát. A vaspálcát a Napa feje és mellkasa körül kezdi húzogatni.

TISZTELETES Sarlatánság! Rendbe fűzött tudatlanság az efféle tudomány!

JEANETTE Maradjon csendben!
NAPA Nem érzek semmit sem, doktor úr!
KÖLCSEY/CSELKÖVI Fáj még a feje?
NAPA A fejem? Szent Isten! A fejem! Elmúlt! Csodálatos! Csak a szívem zakatol!

Elismerő taps. Kölcsey szerényen meghajol.

TISZTELETES Most velem próbálja meg, ha meri!

KÖLCSEY/CSELKÖVI
Önnel valami mást csinállok.
Hol érez fájdalmat?

TISZTELETES Haha!

Bicegve előre lép. Kölcsey bólint, a ládában kotorász, és egy üvegpoharat vesz elő.

KÖLCSEY/CSELKÖVI
Kérhetnék egy kis vizet?
IPA Ne sértsen meg, doktor úr! Jó borom is van. Meg szilvapálinkám.

Eközben Krisztina egy kancsóból vizet tölt. Kölcsey egy hajtásra kiüssza, majd újratölteti a poharat. A pálcával hókuszpókuszolni kezd a vizespohár körül.

KÖLCSEY/CSELKÖVI (*a tiszteleteshez*)
Ezt igya ki!
TISZTELETES Megmérgezte! Láttam!
NAPA Jó víz az! Igya meg, ha mondom!
TISZTELETES (*felnéz az égre*) Úr Isten, tarts meg és segíts engem!

Beledugja a nyelvét a pohárba, aztán nagyon lassan megissza a vizet.

JEANETTE Jaj, de izgalmas!
KÖLCSEY/CSELKÖVI
Lenyelte? Most már gyógyult!

TISZTELETES Uram! A Te ítéleted!

Bicegés nélkül tesz néhány lépést. Álmélkodás, kitörő taps kíséri. A tiszteletes örvendezve ugrál, emiatt ismét lesántul.

KÖLCSEY/CSELKÖVI

És most következék egy nehezebb próba! A magnetikus álom.

Krisztina úgy tesz, mintha elaludna, összevethetnek Jeanette-tel.

NAPA Csitt!

KÖLCSEY/CSELKÖVI

Megmutatja a múltat és a jövőndőt. (*Krisztinára és Jeanette-re néz*) De nem minden vesztély nélkül való tudomány. A szenvedő individuumból vagy elragadtatást vált ki, vagy fájdalmakat, az örülethez közeli állapotot.

JEANETTE Én, én, én!

KÖLCSEY/CSELKÖVI (*Jeanette felé nyújtja a kezét*)

Jöjjön, kisasszony! Kérem, üljön le ide! Szorosan velem szemközt. (*Jeanette leül egy székre.*) Milyen fájdalma van?

JEANETTE Hát így könnyű volna. Találja ki!

Kölcsey megvonja a vállát, Jeanette teste mentén, a fejtől lefelé és vissza ritmikus kézmozdulatokat végez, de nem ér hozzá, Jeanette kéjesen sóhajtozik. Kölcsey zavarban van.

KÖLCSEY/CSELKÖVI (*magában*)

Havi baj? Nem menstruál?

JEANETTE (*álomszerű állapotban*) Ah, igen, igen! Még, még!

KÖLCSEY/CSELKÖVI

Ön a magnetikus álom első

fázisába érkezett. Most átadom önnek a fluidumot!

Közvetlenül megérinti a lány testét, Jeanette kéjesen felsikolt, és vonaglani kezd.

Mondja el, mit lát!

JEANETTE Ah. Látok! Egy férfit. És látok egy állatot.

KÖLCSEY/CSELKÖVI

Bizonyosan a vőlegényt, amint lovagol.

JEANETTE (*révületben*) Igen! Ó az! Nagy fülei vannak. Az állatnak. Négy lába van. Szürke, szőrös farka. Szemei véresek. Orrlyukai sötét barlangok. Egy férfi ül a hátán. Kezében lant. Egy poéta. Fején babérszörű. Körötte tövises és virágok. A férfit ismerem. Ön az! Doktor Cselkövi. Az állatot nem ismerem. Ön felemeli kürtjét, és belefúj. A szegény állat sikoltva felnyerít. *Íá! Íá!*

Míg Jeanette beszél, addig az Ipa és a Tiszteletes előadják a jelenetet.

KÖLCSEY/CSELKÖVI

Egy szamarat lát? Amin én ülök?

Krisztina hangosan felnevet.

JEANETTE A Parnasszusra tart! Egy szamár hátán. A költői halhatatlanság felé... Mert maga egy nagy költő!

KÖLCSEY/CSELKÖVI (*feláll*)

Maga most gúnyolódik vagy tréfál?

JEANETTE (*váratlanul felébredve*) Döntse el maga. Hiszen olyan okos. Semmi hatással nem volt

rám, kedves doktor, de finom a keze! Jólesett a tapogatása.

KÖLCSEY/CSELKÖVI

Nem is nyúltam magához!

Csak egyszer...

IPA Most mi történt?

NAPA Biztos csak szimulált.

Krisztina Kölcsey elé pattan.

KRISZTINA/VILMA

Most engem, kedves doktor!

Kölcsey megadóan leül vele szemben.

KÖLCSEY/CSELKÖVI

Ez egy új módszer. Mondtam, veszélyes lehet.

KRISZTINA/VILMA

Csináljuk!

KÖLCSEY/CSELKÖVI

Nézzen a szemembe!

KRISZTINA/VILMA

Levenné a szemüvegét?

Kölcsey leveszi a napszemüvegét. Krisztina dermedten nézi.

Nem történik semmi, aztán a lány váratlanul transzba esik: „szemeit bezárja, majd egy eszmélet nélkül való mágnesi alvásba süllyed, és alvásából magának az álomnak határain belől felszerken, szól és mozog, s bár érző eszközei zárva tartatnak, mégis eszmél, lát, hall, érez nagyobbra növekedett erővel, mint ébren”.

KRISZTINA

Egy újszülöttet ringat a karjában. Dúdolva.

Tente baba, tente,
A szemedet húnyd be,
Aludj ingó-bingó
Kicsi rózsabimbó.
Alszik az ibolya,
Csicsíja, babája!

JEANETTE *(rémülten)* Transzba esett! Látomása van!

KRISZTINA *(halkan dúdolva)*

Tente baba tente
Ágyacskád megvetve,
Jó anyácskád vigyáz rád
Kis babám, jó éjszakát!

NAPA *(felsikolt)* Egy halott gyermek!

Elveszi a babát, kimegy.

KRISZTINA *(kinyitja a szemét, mosolyog)*
Hová vizitek őt? Még olyan kicsike! *(Kölcseyhez)* Hiszen te vagy az apja!

KÖLCSEY/CSELKÖVI *(idegesen)*

Vilma, ébredjen! Térjen magához!

Rázogatja, sikertelenül próbálja felébreszteni.

KRISZTINA *(hangosan nevet, feláll, megragadja Kölcsey kezét, és felemeli)*
Itt egy költő! Vak és satnya!
Minden magyar őt akarja!

Zene szólal meg. Táncolni és énekelni kezd.

„Megismerni a kanászt cifra
járásáról,
elől fűzött bocskoráról,
tarisznyaszíjáról.”

Bevonja a táncba Kölcseyt, aki zavartan enged.

Jöjjön, édes Ferim! Én is élek!

Együtt táncolnak és énekelnek.

EGYÜTT „Hej! Élet, élet, kanászélet, ez
aztán az élet,
Ha megunom magamat,
magam is úgy élek.”

KÖLCSEY „Nem kell nekem a kanász,
csak a felesége,
zsíros, piszkos a kanász,
gyöngy a felesége.”

EGYÜTT „Hej, élet, élet, betyár élet, ez
aztán az élet,
ha megunom magamat,
magam is úgy élek.”

KRISZTINA (*ugyanerre a nótára*)
Áldd meg Isten a magyart,
jó kedvvel, bőséggel,
nyújts feléje védő kart,
ha küzd ellenséggel!

EGYÜTT „Hej! Élet, élet, kanászélet, ez
aztán az élet,
ha megunom magamat,
magam is úgy élek.”

Krisztina elájul. Kölcsey a karjában tartja.

KÖLCSEY (*énekelve, zene nélkül*)
Szánd meg Isten a magyart,
nyújts feléje védő kart,
Balsors akit régen tép,
megbűnhődte már e...

Második felvonás

Első jelenet

(*Krisztina és Kölcsey: egyszerre vannak jelen, de nem együtt*)

*Duett.*⁵

KRISZTINA Nem reszket a jövődőtől,
Isten, ki tégedet fél,
Az minden balsors dacára
Nyugodt víg életet él.

KÖLCSEY Kettő szerelme kebelemnek,
Egy hon és egy leány.

Azt vérző szívvel, ezt epedve,
Azt lángolóan, ezt mosolygva
Tekintvén, ölelem.

EGYÜTT Nem reszket a jövődőtől,
Isten, ki tégedet fél,
Az minden balsors dacára
Nyugodt víg életet él.

KRISZTINA Annak a pusztá is éden,
Kit nehéz vád nem terhel,
Annak minden időszakasz
Bőv örömeiket érlel.

KÖLCSEY Ó lyány, hamvvedreden
Búsán kél egykor a dal,
S majd szárnya fennlebegvén,
Harmatjából egének
Csöppent vigasztalást.

KRISZTINA Te nyomorúlt, kinek szívét
Özön bánat szorítja,
Borulj Isten előtt porba,
S ő lelked felvidítja.

EGYÜTT Nem reszket a jövődőtől,
Isten, ki tégedet fél,
Az minden balsors dacára
Nyugodt víg életet él.

KRISZTINA Kövesd példáját azoknak,
Kik ekképen nyertek bért,
Való boldog nem volt s
nem lesz,

Ki e jó útról eltért.

KÖLCSEY De néked élni kell, ó hon,
S örökre mint tavasz virúlni,
Ah, mert omladékidon
Reszketve fognék szétomolni
Hazám, hazám!

EGYÜTT Nem reszket a jövődőtől,
Isten, ki tégedet fél,
Az minden balsors dacára
Nyugodt víg életet él.

Kölcsey el.

Második jelenet

(*Krisztina, Jeanette érkezik*)

KRISZTINA Mi történt? Mi történt velem?
Nem emlékszem semmire.

⁵ Krisztina szólamának szövege: Szemere Krisztina: *Fohász*. Kölcsey szólamának szövege: Kölcsey Ferenc: *Rákos Nymfájához* [*Szemere Krisztinához*], 1814. Dallam: a 130. genfi zsoltár parafrázisa.

JEANETTE Semmiség.
KRISZTINA Mégis. Volt egy álmom.
JEANETTE Igen, te révületbe estél, azt mondtad, hogy Cselkövi, vagyis Kölcsey nagy költő lesz, és minden magyar ismeri majd.
KRISZTINA Ennyi lett volna csupán?
JEANETTE Khm, igen. És táncoltatok és énekeltek. Nem tudom, de fura ez a Kölcsey.
KRISZTINA Egy kisbabát ringattam. Miért nézel így?
JEANETTE Semmi. Rossz álom volt csupán.
KRISZTINA Rossz álom?
JEANETTE Felejtsd el, kedvesem! Álom volt az, nem valóság!
KRISZTINA Álom? Valóság? Oh, bárcsak gyötrődést ne szerezhetne a jövőnkbe látás! (*magában*) Oh, Pali, Pali! Szívemnek anygala, hol vagy most?

*Ének.*⁶

Egykor képzeltem egy hívet
Bírn egy osztatlan szívet,
De ah reményem elmúla
Rózsám hervadva lehulla.

Tündérváram rég eldüle,
Kedvesem hozzám meghüle,
Életem homály borítja,
Szívem epedés szorítja.

Panaszom felhat az égig,
Nem maradhat így mindvégig,
Fájdalmam megenyhül végre,
Fény derül a sötétségre

Jeanette-hez.

Hol van most Kölcsey?

JEANETTE Apád bezárta.
KRISZTINA Látnom kell őt újra.
JEANETTE A tervünk akkor megbukott.
KRISZTINA Nem tudja, ki vagyok, ugye?
JEANETTE Nem tudja a neved. Krisztináról mégis többet tudhat bárkinél.
KRISZTINA Beszélnem kell Kölcseyvel.
Krisztina el. Jeanette kuglibábukat kezd rakosgatni.

Harmadik jelenet

(Jeanette. Szemere érkezik a háttérben, nagy ládát cipel, nem venni észre.)

SZEMERE (*magában*) Megöl a kétség! Szeret, vagy nem szeret?

A ládából ruhákat vesz elő, öltözni kezd.

Saját két szememmel kell látnom! Megcsal vagy nem csal?

*Öltözés közben énekel.*⁷

Ne hagyj el, ó Reménység!
Ne hagyj el engemet,
Mert ez a keménység
Végre eltemet.

Inget vesz fel.

Érzem: e kétségben
Volt erőm elhagy,
Fáradt lelkem égbe,
Testem földbe vágy.

Nadrágot húz.

Kertem nárciszokkal
Végig ültetéd,

⁶ Dalszöveg: Szemere Krisztina: *Palimhoz*.

⁷ Dalszöveg: Csokonai Vitéz Mihály: *A Reményhez* alapján.

Csörgő patakokkal
Fáim éltetéd;

Csizmát húz az egyik lábára.

Gondolatim minden reggel,
Mint a fűge méh,
Repkedtek a friss meleggel
Rózsáim felé.

Csizmát húz a másik lábára.

De nékem már a rét hímtelen,
A mező kisült,
A zengő liget kietlen,
A nap éjre dűlt.

Magára terít egy nagy köpönyeget.

Ne hagyj el, óh Reménység!
Ne hagyj el engemet;
Mert ez a keménység
Végre eltemet.

Jeanette felállította a kuglibábukat. Szemere a háttérben áll.

Negyedik jelenet

*(Ugyanazok, Ipa, Napa, Tiszteletes érkeznek.
Kuglizni kezdenek.)*

IPA *(elgurítva egy golyót)* Hol van már a vőlegény?

NAPA Azt írta, hamarosan itt lesz!

IPA Hol van Krisztina?

JEANETTE Lepihent. Megviselte a kísérlet. Fáj a feje. *(magában)* És a semmi ágán ül szíve, kis teste hangtalan vacog, köréje gyűlnek szelíden s nézik, nézik a csillagok...

IPA Az a kuruzsló doktor majdnem megölte! Teljesen magán kívül volt.

TISZTELETES Csak úgy vonaglott! Isten óvja lelkét!

NAPA Hol van most a doktor?

TISZTELETES Bah! Doktor?! Bölcsész sáman!

IPA Jól van ott most, ahová bezártam. Már küldtettem a hajdúkért. Rögvest viszik a törvénytörésekre.

SZEMERE *(magában, bosszúsan nevetve)* Nocsak, Feri némi galibát okozott! De működik a csel. Krisztina meg belesétált a csapdába. A céda! Édes szerelmem! Ne hagyj el, ó reménység! Ne hagyj el engemet!

Felrak egy nagy bajuszt.

Na, öntsünk tiszta vizet a pohárba!

Ledobja a köpönyeget, kardot csatol fel.

És csak vidáman!

Csákót tesz a fejére.

Itt az idő, most vagy soha!

Huszárőrnagyi egyenruhában előmasíroz a háttérből.

SZEMERE/ŐRNAGY *(a jelenlétökhöz, erélyesen)* Talpra, magyar! Vigyázz! Erőt, egészséget! Pihenj!

A férfiak vigyázzba állnak, a nők lehuppannak.

SZEMERE/ŐRNAGY Báró Köbüki. Ófelsége huszár ezredének őrnagya.

Tiszteleg, összecsapja a bokáját, aztán Pihenj!-t vezényel magának.

JEANETTE *(magában, nevetve)* Bravo! Brill

liant! Ez a Pali nagy színész.
Lássuk, mire megy magában!

SZEMERE/ŐRNAGY

Aha! Kugliznak! Folytassák!
Folytassák! (*magának*) A ked-
venc játékom. Egyszer ma-
gamnak is építtek egy kugli-
pályát!

NAPA Isten hozta, őrnagy úr!

IPA Mi járatban mifelénk?

SZEMERE/ŐRNAGY

A paripám lesántult. A beste-
dög! Pedig most vettem húsz
aranyért, Újhelyben. (*magá-
ban*) Volt az negyven is!

IPA Háború van. A kupeczek fel-
hajtják az árat. Elinflált az a
kurafi Napóleon mindent!

SZEMERE/ŐRNAGY

Most jövök a háborúból ma-
gam is!

JEANETTE Nocsak!

SZEMERE/ŐRNAGY

Jól hallja a kisasszony!

*Összecsapja a bokáját. (A következőkben Háry
János módjára előadva)*

Magam is harcoltam a lipcsei
csatában!

JEANETTE A népek csatájában! Meséljen,
őrnagy, meséljen!

SZEMERE/ŐRNAGY

*Kuglizás közben, erőteljesen gesztikulálva és
teátrálisan dramatizálva adja elő a lipcsei csa-
tát, a többiek asszisztálnak hozzá.*

Sűrű fellegek gyülekeztek a
csatátér fölött. Bonaparte, a
csüngő hasú trónbitorló, ott
állt rettenetes armadájával
velünk szemközt egy magas-
laton...

TISZTELETES Napóleon hódításai és a wa-
terlooi diadal: Mind csak ka-
kasviadal!

SZEMERE/ŐRNAGY

Valami baja van, Tiszteletes
úr? Maga ott volt tán?

TISZTELETES Bocsnát! Csak filozófálok.

Szemere magában szentséggel.

SZEMERE/ŐRNAGY

És akkor a fiaimmal megin-
dultam a franciára! Úgy zú-
dultunk rájuk, mint a tenger,
mely letépte láncát...

Elgurít egy golyót.

IPA Mi lehet szebb a magyar hu-
szárok rohamánál!

SZEMERE/ŐRNAGY

Bal szárnyamon a balga bel-
gák. Jobbomon a pocikos po-
roszok...

TISZTELETES A történet röpülése csak egy
sóhajtás lengése, pára min-
den pompa s ék: Egy ezred
egy buborék!

SZEMERE/ŐRNAGY (*dühösen*)

Mit makog? Maga most sérte-
get engem? Az ezredem egy
buborék? Meg akar ma halni?

Fenyegetően a kardjára teszi a kezét.

NAPA (*a Tiszteleteshez*) Maradjon már
csendben! Inkább gurítson!

JEANETTE (*nyájasan, évődve*) Ah, csoda
hogy túlélte, kapitány! Nem
sebesült meg?

SZEMERE/ŐRNAGY

Őrnagy, kisasszony, csóko-
lom a kezeit.

Megütögeti a lábát az egyik kuglival.

Elvitte egy golyóbis a lábamat!

JEANETTE

Előveszi lorgnette-jét, és közelről is megvizsgálja a lábat. Megkopogtatja: fakopogás hallatszik.

Úgy látom, ön szereti a színjátékokat, kedves őrnagy úr!

SZEMERE/ŐRNAGY

Már megbocsát a kisasszony, szívem egyenes, szám is az. Jó, hogy maga nem francia! Én áldok mindent, mi szent: vecsernyét, rorátét. Egyaránt kegyelek kis kátét, nagy kátét, de ha *színmű* helyett ezt hallom: *színjáték*, mintha Szent Matyinnak hallanám Szent Mátét!

IPA Színmű! Ön egy becsületos magyar nyelvőrész! Igazi ortológus!

JEANETTE (*magában, kuncogva*) Vagy inkább neológus, nyelvújító!

TISZTELETES (*helyeselve*) Úgy van! Úgy van! Magyarul akarnak bennünket tanítani ezek, minket, magyarokat!

IPA Legyen akármi belőlem, ha az inasom jobban nem tud magyarul, mint száz nyegle újító!

TISZTELETES Született magyarokat tanítani!

NAPA Őrnagy úrban egy költő is elveszett! Oly szépen rímél!

JEANETTE (*magában, kuncogva*) Nem veszett az el, csak bujkál!

SZEMERE/ŐRNAGY (*szónokolva*)
Kit csodál észak, dél, kelet,
napenyészet,
Mert félig más, félig maga a természet,

És mert legtündéribb világ a művészet,
Háromfejű sárkány benne a költészet.

Előrántja a kardját és csapdosni kezd. Mindenki hátrahőköl.

Folytatja a történetét.

...és akkor, amikor már minden veszni látszott, egy ifjú magyar huszártiszt mentette meg a csatát. (*mintha lovon ülne*) Mint a tüzes mennykő, vágat fakó lován, körötte ég, földszint az ég, véres tartomány...

NAPA Szent Eged!

SZEMERE/ŐRNAGY

Viszi az üzenetet a császárnak. (*mintha lovon ülve vágatna*) Katonai parolámra merem állítani, ha ő nincs, mind odaveszünk!

NAPA És ki volt ez a vakmerő magyar ifjú?

SZEMERE/ŐRNAGY

Hát a kis Stefi, gróf Széchenyi Pista.

IPA Nagy dolgokat vihet az majd még végbe!

TISZTELETES Nagy Sándor csillogó pályája nyúl vadászat, őzfutás. Attila dúló csordája patkánycsoport, földdarázs.

NAPA Nem hagyná abba? Olyan negatív ma!

SZEMERE/ŐRNAGY

Öcsém Uram! Beitta az eszét ma? Bolondgombát evett-e, vagy ezer sátán bújt magába, hogy mindig közbevág?

A Tiszteletes duzzogva elhallgat, és olvasni kezd.

JEANETTE À propos, kedves őrnagy! Mi szél hozta erre?

SZEMERE/ŐRNAGY

Khm. Egy titkos megbízatás.

NAPA Jaj, olyan izgalmas, hallgatjuk!

IPA Hadititok! Nem mondhatja! (Szemeréhez, kacsintva) Tudunk ám titkot tartani!

SZEMERE/ŐRNAGY

Önöknek elmondhatom.

Benéz az asztal alá.

Egy kurafit keresek. Magnetista tudósnak adja ki magát.

NAPA Cselkövi!

SZEMERE/ŐRNAGY

Az áldóját! Az az!

IPA Itt van! Megfogtuk! Megfogtam!

SZEMERE/ŐRNAGY

Egyedül?

Az Ipa kihúzza magát, és megpederi bajuszát.

TISZTELETES Vigyázzon vele, nagyon veszélyes. Megbűvöli a szemével!

SZEMERE/ŐRNAGY

Szemere kérdőn rábámul.

A szemével? Akkor ő egy Kyklopsz! A szentségít!

NAPA Miklopsz?

JEANETTE (hangosan felnevet) Félszemű óriás!

SZEMERE/ŐRNAGY

Krucifix! Engem nem rettenthet itt semmi félelem!

Kirántja a kardját.

Amikor megindultam a fiaimmal a franciára...

TISZTELETES Vigyázzon, megmágnesezi!

Szemere kérdőn rábámul.

A kardját! Vasból van.

Szemere a kardjára bámul.

NAPA Aligha használhatja! Elhajlítja a szemével!

SZEMERE/ŐRNAGY

Lánchortát! Orra tőle fokhagymás!

Elteszi a kardját.

Ellátom én a baját! Mágia ellen mágikus fegyverek!

Szétnéz, felvesz egy kuglibábút, aztán egy másikat is. Zsonglőrködni kezd.

JEANETTE (hangosan felnevet) Bravo! Kész cirkusz!

IPA Jöjjön! Odavezetem!

SZEMERE/ŐRNAGY

Maradjon, egyedül megyek! Túl veszélyes! Magam is elbá-nok a kurafival!

Mindenki el.

Ötödik jelenet

(Kölcsey. Krisztina jön)

Kölcsey bezárva ücsörög a kamrában, egy kolbászt majszol. Krisztina jöttére felpattan.

KÖLCSEY/CSELKÖVI

Maga az? De jó, hogy látom!

KRISZTINA/VILMA

Ki maga? És mit tett velem?

KÖLCSEY/CSELKÖVI

Ezt hogy érti?

KRISZTINA/VILMA

Ahogy kérdezem. Ki maga valójában?

KÖLCSEY/CSELKÖVI

Maga most vallat engem? Ne haragudjék rám, nem akarom magának semmi rosszat!

KRISZTINA/VILMA

Valami rosszat tett volna?

KÖLCSEY/CSELKÖVI

Rossz tréfa volt, bevallom.

KRISZTINA/VILMA

Hogy elkábított?

KÖLCSEY/CSELKÖVI

Nem, az véletlen volt.

KRISZTINA/VILMA

Véletlen? Maga véletlenül embereket szokott elkábítani?

KÖLCSEY/CSELKÖVI

Nem, ez nem szokásom. Maga volt az első.

KRISZTINA/VILMA

Azt mondják, látomásaim voltak.

KÖLCSEY/CSELKÖVI

És én sem értem, mi történt pontosan. Az utánzási ösztön és az érzéki csalódások fantáziaképeket szültek. Igen! Ezek a mágnesesség mellékhatásai voltak.

KRISZTINA/VILMA

Mellékhatások? Fantáziaképek? Hogy magamon kívül énekeltem és táncoltam, mint egy bolond?!

KÖLCSEY/CSELKÖVI

Egyáltalán nem bolond. Csak valami kiszakadhatott, mélyen, belülről, ami addig lefojtva volt.

KRISZTINA/VILMA

Nincsenek titkaim.

KÖLCSEY/CSELKÖVI

Mindenkinek vannak titkai. De a magnetizmusban kevesebb a titok, mint azt hiszik.

KRISZTINA/VILMA

Maga hisz ebben?

KÖLCSEY/CSELKÖVI (*magában*)

Nem nagyon, csak egy kicsit. (*Krisztinához*) Elméletben jól ismerem, de nem hittem, hogy a gyakorlatban is működik. (*magában*) Legalábbis nekem. (*Krisztinához*) Annyi bizonyos, hogy a titkos tudományok, mint a mágia is, régtől fogva léteznek, és bizonyosan nem tekinthetők mindenestől fogva hiábavalóságnak. Vagy ahogyan Shakespeare mester mondja: „Több dolgok vannak földön és égen, Horatio, mintsem bölcselmetek álmodni képes.”

KRISZTINA/VILMA

Én nem vagyok túl okos, de annyi tudomány szorult belém, hogy meglássam az ál-szenteket. Maga titkol előlem valamit. Mi a maga titka?

KÖLCSEY/CSELKÖVI

Már megint vallat!

KRISZTINA/VILMA

Lássuk csak. Adja a kezét! (*Kölcsey tenyerét vizsgálva*)

KÖLCSEY/CSELKÖVI

Jósolni fog? Egyszer már megtette.

KRISZTINA/VILMA (*évődve*)

Azt jósoltam volna, hogy nagy költő lesz? Mégis jövőlátó médium volnék? Hát nem azt mondta, hogy csak fantázia és érzéki csalódás volt? Nos melyik? Álom vagy való? Döntse el végére!

Kölcsey vállat von, Krisztina folytatja a tenyerjósást.

Valamit elfojt magában. Úgy látom, hogy Krisztina elnyerte a tetszését!

KÖLCSEY/CSELKÖVI *(nevetve)*

A legkevésbé sem. És most jósol vagy analizál? Krisztina túl sok nekem. Hogy is mondjam, túl készséges volt. Én szerény vagyok és félnék. Különösen a nőkkel.

KRISZTINA/VILMA *(nevetve)*

Hát, félnékséget nem láttam magában, amikor körülötte hókuszpókuszolt.

KÖLCSEY/CSELKÖVI

Az csak színjáték volt, és én rossz színész vagyok. *(magában)* Különöseket néha a lépések, melyeket az ember akarva vagy nem akarva megtesz.

KRISZTINA/VILMA

Isten kinek szerzett tisztséget, menten ad hozzá tehetséget!

KÖLCSEY/CSELKÖVI

Gúnyolódjon csak, megérdemlem. Tudatlan vagyok. Sok mindent tudok, de egyvalamit nem.

KRISZTINA/VILMA

Mi lenne az?

KÖLCSEY/CSELKÖVI

Nem árulhatom el. Találja ki!

KRISZTINA/VILMA

Lássuk csak! Mit tud, mit nem tud? *(tovább vizsgálja Kölcsey tenyerét)* Sokan azt gondolják, hogy maga nem tud szeretni. Igaz volna?

KÖLCSEY/CSELKÖVI

Nem igaz. De nincs szerencsém a nőkkel. Akiket szeretek, vagy kétszínűek, vagy már foglaltak. Itt van például maga. Ha most bevallanám, hogy első látásra magába szerettem, bizonyosan kinevetne, és közölné, hogy már el van jegyezve.

KRISZTINA/VILMA *(nevetve)*

Korrekt! Jegyesem van, és hamarosan férjhez fogok menni.

KÖLCSEY/CSELKÖVI *(leplezett csalódással)*

Tessék, lám, igazam van...

KRISZTINA/VILMA

De ugye nem szeretett belém? Első látásra?

KÖLCSEY/CSELKÖVI

Őszinte leszek. Nem első látásra.

KRISZTINA/VILMA

Maga csak fantáziál a szerelemről, és ismét játszik velem! És ne kísértsen! Köztünk nem lehet semmi. Szavamat adtam, nem szeghetem meg.

KÖLCSEY/CSELKÖVI

Maga tiszta és becsületes! Ki az a szerencsés férfi?

KRISZTINA/VILMA

Nem tartozik magára. Mert nem mond igazat. Mert maga nem az, akinek kiadja magát. Elmondom, hogy én ki vagyok valójában. Csak hogy lássa, mi az őszinteség. Egy lány, aki talán szerelmes, de fél a házasságtól. Egy lány, aki retteg attól, hogy elveszik a szabadságát. És most maga jön! *(nevetve)* Tegyen vallo-mást! Kicsoda maga?

KÖLCSEY

Jól van! *(sóhajtván)* A nevem Kölcsey, Kölcsey Ferenc. Szemere Pál barátja vagyok. Azért jöttem, hogy meggyőződjem menyasszonya hűségéről. Már tudom, hogy Krisztina nem hozzá való. Nem házasodhatnak össze. És nem vagyok doktor sem. Ez csak kamuflázs. De kérem, ne áruljon el!

KRISZTINA/VILMA *(elgondolkodva)*

Nem árulom el.
KÖLCSEY Kiengedne végre? Szeretnék elmenni innen.
KRISZTINA/VILMA Mindent bevallott?
KÖLCSEY Mindent azért nem. De hinnie kell nekem.
KRISZTINA/VILMA Hiszek magának!
KÖLCSEY Ne haragudjon rám. Aki nem ismeri, azt gondolhatja, hogy testben és lélekben ügyetlen vagyok, és büszke, és mizantrop...
KRISZTINA/VILMA Nem az!
KÖLCSEY És hogy nem tudok szeretni, mert nincsenek könnyeim. És Anyám meghalt, és Apám is meghalt. És folyton máshová vágyom. Pestre, Pestről Pozsonyba, onnan Philadelphióba álmodozom. Mindenem fáj. Félig vak vagyok. Szeretnék sírni, de nem tudok, még ha megszakad is a szívem.

Csend.

Vilma, engedjen ki, kérem!

Krisztina kulcsot vesz elő, belete-szi a zárba, de nem fordítja el.

KRISZTINA/VILMA (*magában*)
Ki vagy te? Ki vagyok én? Bezárva lenni, rabnak lenni, ilyen a fojtogató féltékenység is. (*Kölcseyhez*) Maga egy álmodozó, Feri! Lásd meg végre a valóságot!
KÖLCSEY Százféle erőt érzek magamban, de nem lelem az utam.
KRISZTINA/VILMA Mit keres a világban?

KÖLCSEY A szerelmet keresem.
KRISZTINA/VILMA
A szerelem mindent áthat. (*magában*: „Love is all around!”)
Ne a részletekben keresse, hanem a mindenségben!
KÖLCSEY És keresem a hazámat is, amelyért meghalhatok. A helyet a Földön, ahol azt mondanám, hogy *nem, innen el, soha!*
KRISZTINA/VILMA
Jól figyeljen! Legyen végre férfi! Ne bújjon el a magányba! Minden csak álm marad, ami tettbe nem megy által. A tett nélküli férfi alvajáró, aki, ha felébred, összeroppan. A haza tettek által születik meg. Cselekedjen, és érezni fogja majd, miként szórt el a természet szerelmet mindenhol. Hasson és alkosson! Minél tisztább, minél elszántabb lélekkel munkálkodik, annál inkább közeledni látja az ideált, amit most a múlt homályában hasztalan keres. Az ideál nem kívül, hanem belül, a lélekben él. És örüljön, ha sorsa lánggal önti el szívét. Rablélek az, mely tompa nyugalomban áll.

Kölcsey némán hallgat. Krisztina kinyitja az ajtót.

KRISZTINA/VILMA
Nagy erő szunnyad magában, Feri. Találjon célt! És akkor szeretni is tud majd.
KÖLCSEY És a boldogság? Az én boldogságom? Azzal mi lesz? Lehet engem szeretni?
KRISZTINA/VILMA (*tegeződve*)
A boldogság? Az egyszerű tu-

domány! Nézz rám! Fordítsd ide a tekinteted. Ne nézz a múltba. Láss meg engem!

Krisztina leveszi a napszemüveget, és megcsókolja Kölcsey szemét.

Vigyázat, jön valaki!

Visszazárja az ajtót.

KÖLCSEY Ne menj! Maradj még!
KRISZTINA *(ismét magázva)* Ne változzon a nem változók iránt!

Krisztina el.

KÖLCSEY *(kiabálva)* Vilma, engedjen ki!

Hatodik jelenet
(Kölcsey, magában)

KÖLCSEY *(leül, énekel⁸)* Ó sírni, sírni, sírni, mint nem sírt senki még! Az elsüllyedt boldogság után, mint nem sírt senki még, ki tud? Ki tud? A fájdalom, mint az enyém, lángoló, csapongó, és mély. De nincsen több, nincsen könny sehol szememben! Szívem miért nem reped meg *vérözönnel* keblemben?

Sírni kezd.

Hetedik jelenet
(Szemere és Kölcsey)

Kölcsey továbbra is a kamrában ücsörög, Szemere jön futva, huszárornagyi egyenruhában.

SZEMERE *(hangosan, magához)* Huh, ez meleg helyzet volt!

KÖLCSEY Pali, te vagy az?

SZEMERE Na, itt vagy, te kurafi! Most kibelezlek, ezzel, ni!

Eldobja a kuglikat, kirántja a kardját.

KÖLCSEY Ne bomolj, Pali! Nyisd ki ezt az ajtót!

SZEMERE Felismersz, az hogy lehet?

Megigazítja a bajuszát.

KÖLCSEY Naná, hogy felismerlek. Én írtam neked ezt a figurát, nem emlékszel?

SZEMERE *(fejét vakarva)* A nyugalmazott őrnagy. Valóban!

A zárat kezdi nyitogatni a kardjával.

KÖLCSEY Kulcsod nincs? Hogy kerülsz ide?

SZEMERE Ezt én is kérdezhetném, *doktor* úr!

KÖLCSEY Miattad vagyok itt, Pali. Nyisd már ki! Hogyhogy nem buktál le ebben a maskarában?

SZEMERE Jól színészkedem. Még csak nem is sejtik, ki vagyok.

KÖLCSEY Még Krisztina sem? Az hogy lehet?

SZEMERE Vele még nem találkoztam, mert őt jól elintézted. Hallottam a kalandjaidról.

KÖLCSEY A kalandjaimról? És mindent hallottál? Te szegény!

SZEMERE *(kajánkodva)* Hehe! Miért nem mágnesezed meg azt a zárat, te mágus? Abraka-dabra!

KÖLCSEY Diantre malheur! Te szerencsétlenség! Akkor mégsem hallottál semmit. Jegyessed egy csábító, csalfa, csalafinta ördög. Csak úgy vonaglott előttem! Még csak hozzá sem érttem, és máris élveztem!

⁸ Dalszöveg: Kölcsey Ferenc: *Elfojtódás*, 1814.

SZEMERE (döbbenet)

Abbahagyja a matatót.

Tessék?!

KÖLCSEY A fogadást megnyertem. Menjünk innen. Elegem van ebből a helyből!

SZEMERE (kikelve) Mit mondasz? Krisztina megcsal?

KÖLCSEY Meg. Fúvel-fával. Pali, én ezt nem csinálom tovább! Engedj ki végre!

SZEMERE (elrévülve) És veled élvezett?

KÖLCSEY Ne aggódj, én hozzá se értem. Nekem volt ott egy angyal...

SZEMERE Ne folytasd! Krisztina ördög és angyal, egyszerre!

KÖLCSEY Nem, egy angyali lény volt ott. Krisztinád barátnéja. Aki-be majdnem szerelmes lettem.

SZEMERE Mert te egy ilyen „rögtön beszeretek, amit meglátom” típus vagy! Biztos nem nyúltál hozzá?

KÖLCSEY Megkérném a kezét, de már el van jegyezve. (sóhajtván) Nincs nála szebb, jobb, okosabb, érzékenyebb, becsebb...

SZEMERE Elég lesz már!

KÖLCSEY Boldog a férfi, aki megkapja.

SZEMERE (tűnődve) Hát mégis létezne? Ó volna az ideál? Feri, csak angyalokba szeretnek így bele!

KÖLCSEY Tévedtünk, Pali. Bárcsak ismernéd őt magad is! Örökre elfelejtenéd Krisztinát, és nem kívánnál mást magadnak, csak őt.

SZEMERE Ki az, Jeanette?

KÖLCSEY Nem Jeanette. Hanem Vilma.

SZEMERE (dühödten) Vilma? Az meg ki? De mindegy is!

Előkapja a kardját.

Vége mindennek! Krisztina nem szeret! Vigyen el az ördög engem!

KÖLCSEY Pali, ne tedd!

Szemere megpróbál beledölni a kardjába, de nem sikerül, mert a kard elhajlik, mivel csak egy kellék.

Ó, én marha! A fenébe! (Kölcseyhez) Még utoljára látnom kell őt. Megyek, felbontom az eljegyzésem!

Szemere el.

KÖLCSEY (kiabálva) Pali, előbb engedj ki!

Nyolcadik jelenet

(Krisztina és Szemere)

KRISZTINA Te mit keresel itt, Pali? Mi ez a hacuka rajtad?

SZEMERE (magában) Bassza meg! Felismert ő is! Sose leszek nagy színész! (Krisztinához) Igen, én vagyok, te cafka!

Krisztina erre pofon vágja. Szemere megfogja Krisztina csuklóját.

SZEMERE Hol van a jegygyűrűd?

KRISZTINA (dühösen és zavartan) A gyűrűm?

SZEMERE Tudom, hogy megcsaltál! Felbontom az eljegyzést!

KRISZTINA Én pedig nem leszek a feleséged soha!

Kirántja a kezét.

Éppen ezért! Mert betegesen féltékeny vagy!

SZEMERE Haha! Tanúm van rá, hogy megcsaltál!

KRISZTINA *(csúfondárosan)* Tanúd? Milyen tanúd van neked?

SZEMERE A leghitelesebb!

KRISZTINA *(csúfondárosan továbbra is)* Csak nem doktor Cselkövi?

SZEMERE Ha éppen az? Nyaltad-faltad!

KRISZTINA Jeanette-et nyalta-falta az a hamis doktor, aki a te cimborád, a kis Kölcsey!

SZEMERE *(döbbenet)* Mi?

KRISZTINA Igen, *drága jegyesem!* Megtudtam gyermeki tervetek. Ne kérdezd, kitől, úgyszólván tudod, hisz neki mindent elfecsegsz, ő pedig mindenki másnak is.

Kifelé.

Kazinczy az, ki más? Kit különben oly nagyon tisztellek! Csak pletykás ne volna enyire!

Szemeréhez.

Elhatároztuk hát Jeanette-tel, hogy megtréfálunk benneteket mi is. Tudod, tréfára tréfa, cselre csel! Soha ne becsüld le a nők önérzetét!

SZEMERE *(döbbenet továbbra is)* Várjunk csak! Akkor Feri azt hiszi, hogy Jeanette te vagy, te pedig Vilma?

KRISZTINA *(főlényesen)* Igen. Mi más lehetne? A férfiak, ha csak férfiak, oly ostobák!

SZEMERE *(fejéhez kap)* Atya ég!

KRISZTINA *(aggódva)* Jól vagy, Pali?

SZEMERE *(leborul a lába elé)* Én marha, hatökör! Bocsáss meg, Krisztina! Bármit megteszek érted!

KRISZTINA *(dühösen)* Pali, te elviselhetetlen vagy! Mint egy gyerek.

Féltékenykedsz, aztán meg ez a szentimentális áradás! Ha férfi vagy, hát légy férfi!

SZEMERE

Feláll, összecsapja a bokáját.

Szemere Krisztina! Szeret magam engem?

KRISZTINA *(csodálkozva)* Szeretem?

SZEMERE Hozzám jön feleségül?

KRISZTINA *(csodálkozva)* Akkor most mégis igen?

Szemere megcsókolja, Krisztina engedi.

KRISZTINA *(csókolózás közben)* Mondhatok valamit?

SZEMERE *(hevesen)* Mondhatsz, szerelmem! Bármit!

KRISZTINA De ugye nem leszel megint féltékeny?

SZEMERE Nem, nem, soha! Ígérem!

KRISZTINA Nagyon megkedveltem Kölcseyt. De nem tudhatja meg!

SZEMERE Soha nem tudja meg!

Hirtelen abbahagyja a csókolózást. Üveges szemekkel néz Krisztinára.

Ó, én barom!

Szemere elrohan.

Krisztina *(sóhajtván)* Így soha nem megyek férjhez!

Kilencedik jelenet
(Krisztina, magában)

KRISZTINA Most mit csináljak?

Letérdel.

Szemere Krisztina vagyok.
Huszonkét éves. A barátaim-
nak Kriska. Az olvasóimnak
Vilma. Meséket írok. És ver-
seket. Két férfit szeretek egy-
szerre.

Imádkozik. Ének.⁹

Tehozzád teljes szívből
Kiáltok szüntelen
Ez siralmas mélységből,
Hallgass meg, Úr Isten,
Nyisd meg te füleidet,
Midőn téged hívlak,
Tekintsd meg én ügyemet,
Mert régen óhajtlak.

Tizedik jelenet
(*Szemere és Kölcsey*)

Kölcsey továbbra is a kamrában.

SZEMERE Ó, én vak barom! Mindket-
tönket szeret!
KÖLCSEY Engedj már ki végre!
SZEMERE Mindkettönket, érted?
KÖLCSEY Kicsoda?
SZEMERE Krisztina!
KÖLCSEY Velem ne bolondozz, Pali!
SZEMERE Ó bolondozott velünk. Tu-
domására jutott tréfánk,
Jeanette-tel elhatározták, hogy
ők is megtréfálnak bennünket.
Szerepet cseréltek. Cselre csel,
ahogy kell! Akit te Vilmának
hittél, ő az én Krisztinám.
KÖLCSEY Menten elsüllyedek a szé-
gyentől!
SZEMERE Én is. Megfizettük az árát.
KÖLCSEY Ez így elviselhetetlen! Haza
akarok menni! Engedj már ki
végre!

SZEMERE (*elgondolkodva*) Még szeret, de
vonzódik hozzád is. Valamit
lát benned, amit bennem nem.
(*Kölcseyhez, gyanakvóan*) Nem
mész sehová! Volt köztetek
valami? Egy kis smaci, ugye?

KÖLCSEY Ő nem olyan! Vilma sosem
volt hűtlen hozzád! A legcsodá-
latosabb nő, akit valaha lát-
tam!

SZEMERE (*gyanakvóan*) Vilma vagy
Krisztina?

KÖLCSEY Egyik sem, vagyis mind a
kettő... (*magában*) Az ördög-
be, ebbe még bele fogunk
zavarodni. (*Szemeréhez*) Sze-
rencsés ember vagy, hogy ő a
jegyesed.

SZEMERE Ismerlek, Feri! Neked csudá-
latos hajlandóságod van a le-
mondásra.

Kiengedi Kölcseyt.

KÖLCSEY Szeretem anyámat, hazámat,
lánykáimat, és szeretem bará-
taimat is!

SZEMERE Mindet, ugyanúgy?

KÖLCSEY Mindet, egyformán, égő sze-
relemmel.

SZEMERE Hogyan hozzuk ezt most
helyre?

KÖLCSEY Előbb változzunk vissza!

*Kölcsey ledobja a napszemüveget, Szemere a
huszárkabátot.*

Kezdjük előlről. Mondd utá-
nam!

Mindketten letérdelnek. Énekelnek.¹⁰

EGYÜTT Vedd e gyűrűt reszkető ke-
zemből,

⁹ Dalszöveg: Szenczi Molnár Albert: CXXX.
zsoltár.

¹⁰ Dalszöveg: Kölcsey Ferenc: *A Jegyöltő* [Sze-
mere Pál eljegyzésére írt vers]

- Vedd e csókban forró lelkemet,
Néked minden órát életemből,
Érted vérözönnel szívemet!
- SZEMERE Téged fognak által karjaim?
Ah, te-e, keblemnek ideálja,
Mely gyakran mint nyári est
homálya
- KÖLCSEY Messze lengett szél fuvalmain?
Bájos arcod, százszor boldog
álom,
A múltban s jövőben nem
találom;
Holtan fekszem-e lágy
karodon,
Vagy merengek hő
hullámidon?
- EGYÜTT Vedd e gyűrűt reszkető
kezemből,
Vedd e csókban forró
lelkemet,
Néked minden órát életemből,
Érted vérözönnel szívemet!
- Felállnak, összeölelkeznek, aztán zavartan
néznek egymásra.*
- KÖLCSEY Neked írtam ezt a verset, Pali.
SZEMERE Nagyon kedves vagy, Feri!
- Megtörli a homlokát.*
- KÖLCSEY Az eljegyzésed alkalmából.
Még tavaly.
SZEMERE (*magában*) Huh, ez tényleg
meleg helyzet volt!
- Kölcseyhez.*
- Hálás vagyok érte, igazán, de
azért ez kicsit félreérthető így.
- KÖLCSEY (*magyarázva*) Mintha te mon-
danád Krisztinának. Érted?
SZEMERE Ja, úgy! Ne nézzem a kontex-
tust, csak a szöveget. Így már
értem!
- Megkönnyebbülve ismét megtörli a homlokát,
aztán észbe kap.*
- De akkor most te is megkér-
ted Krisztina kezét!
- KÖLCSEY Hát, igen. Így is lehet értel-
mezni. De csak képzeletben.
SZEMERE Beleszeretél te is, mi?
KÖLCSEY Soha! Vagy nem úgy! Talán
csak képzeletben. (*magában*)
Senki sem ért engem. Szent
igaz, szerelmes lenni kezdék,
azt dalaim bizonyítják. De
kibe? Azt ki nem találjátok,
ha az egész kalendáriumot
felforgatjátok is! Neve szent
nekem, de mindent bírt, ami
barátságot és megbecsülést
ébreszt, de semmit, éppen
semmit, ami szerelmet.
- SZEMERE Feri, ez így akkor is bigámia!
Ketten szeretjük ugyanazt a
nőt!
- KÖLCSEY Krisztina a tiéd. A te jegye-
sed. Nem veszem el tőled.
- SZEMERE Nem veheted el tőlem. És
nem is osztozhatsz velem raj-
ta.
- KÖLCSEY Akkor most mi legyen?
- Szemere egy nyilvesszőt húz elő nadrágjából.*
- Te vagy a legjobb barátom. A
fogadásunk kútba esett. Egyi-
kőnk sem nyert. Barátok mara-
dunk, nem kell elválnunk. De
Krisztinát csak egyikünk kap-
hatja meg, örökre. Döntsen a
sors, ki lépjen majd hátra.
- Szemere fogja a nyilvesszőt, kettétöri.*
- Szerelem vagy barátság? Há-
zasság vagy facérság? Húzzál
egyet, Feri!

A vesszőket Kölcsey elé tartja úgy, hogy az ne lássa, melyik a rövidebb. Kölcsey választ, de nem tudni, melyikük nyert, melyikük vesztett, mert reakcióik azonosak.

Tizenegyedik jelenet
(Ugyanazok, mindenki más jön)

Templom. A két férfi az oltár előtt áll a háttérben, Krisztina menyasszonyi ruhában érkezik, az apja kíséri, a tiszteletes énekel és prédikál.

TISZTELETES ...itt az Írás, forgassátok, érett ésszel, józanon, s benne feltehetőleg, mit tanít bölcs Salamon!

NAPA (a férjéhez) Hol marad már Köbüki órnagy? Meghívtuk őt is, ugye?

IPA (bosszúsan) Mintha a föld nyelte volna el őt is, meg azt a kurafi doktort is.

Jeanette hangosan kuncog.

TISZTELETES (dühösen) Hallgassatok végre! Ha nem figyeltek, egy szót sem fogok szólani!

JEANETTE Megszöktek azok. Sose látjuk őket viszont!

IPA Összejátszottak! Gazfickók! Az ördög vigye őket!

TISZTELETES ...miképp széles e világon, minden épül hitványságon, nyár és harmat, tél és hó, mind csak hiábavaló!

JEANETTE De itt van végre Pali, és vele legjobb barátja, Kölcsey Ferenc!

Szemere Krisztinához lép, és súg valamit a fülébe, majd visszaáll Kölcsey mellé.

KRISZTINA Tisztára bolondok vagytok! Azt hittem, hogy a szerencse lánya vagyok két ilyen okos ember mellett! Azt hiszitek,

eldönthetitek helyettem, kit és hogyan szeressem? Nem lehet a szívnek parancsolni! És nekem sem!

TISZTELETES Kérem a vőlegényt, lépjen elő!

Szemere és Kölcsey összenéznek, utóbbi a kezében lévő nyílvesszőre néz, Szemere határozottan hátralép, Kölcsey tétován áll.

KRISZTINA Kölcseyhez lépve.

Éljen szerencsésen, édes Feri! És meg ne változzon a nem változók iránt! Vilma szíve örökre a magáé.

Megcsókolja, és hosszan öleli. Meglepett moraj.

KRISZTINA (Jeanette-hez) Invito jegygyűrű!

Jeanette odalibben a gyűrűvel, ami addig nála volt. Krisztina megfogja Szemere kezét, ráhúzza a gyűrűt.

Én még nem ismerem magát, drága Pali, de íme, a kezem! Örökre.

IPA Akkor most mi van?

NAPA Kissé zavaros nekem is.

JEANETTE Ez olyan romantikus!

A tiszteletes összeköti Krisztina és Szemere kezét, megáldja őket, Kölcsey közben hátralép.

TISZTELETES Mi az élet tűzfolyása? Hulló szikra melege. A szenvedelmek zúgása? Lepkeszárny fergetege. Kezdet és vég egymást éri, és az élet hú vezéri, hit és remény a szűk pályán, tarka párák és szivárvány! Legyetek boldogok, ha tudtok. Ásó, kapa, nagyharang válasszon el benneteket!

JEANETTE Csókot! Csókot!

Megcsókolják egymást, majd megfogják egymás kezét

IPA Jöhet a lakodalom! Szóljatok a cigánynak, húzhatja!

A háttérben sürgés-forgás, Szemere és Krisztina közrefogják Kölcseyt, kezük összekulcsolva.

Ének.¹¹

EGYÜTT Minden virágát életemnek
Barátság s Szerelem,
Tinéktek szentelem.

KÖLCSEY Minden virágát életemnek,
Melyet még sorsom nyújtogat,
Vidám vagy gyászoló szín alatt,
Öröminnek vagy keservemnek,
Barátság s Szerelem,
Tinéktek szentelem.

EGYÜTT Minden virágát életemnek
Barátság s Szerelem,
Tinéktek szentelem.

KRISZTINA Minden virágát életemnek
Vígán fűzöm hajam körül,
Az ég borong és felderül,
S tavasszal új rózsák teremnek,
Barátság s Szerelem
Míg ti laktok velem.

EGYÜTT Minden virágát életemnek
Barátság s Szerelem,
Tinéktek szentelem.

SZEMERE Minden virágát életemnek
Hervasztja sírom egykoron,
S túl földi kényen s bánaton
Ott szent nyugalmát
enyhelyemnek
Barátság s Szerelem
Karjaitokban lelem.

EGYÜTT Minden virágát életemnek
Barátság s Szerelem,
Tinéktek szentelem

Tizenkettedik jelenet

(Kölcsey kilép, mindenki más
megmerevedik mögötte, a zene elhallgat.)

KÖLCSEY (a nézőkhöz) Pécelen gyönyörű, víg napokat éltünk, de égháborúval vegyeseket. Férfiúi vidám csendességet érzek most magamban. A földemen kell maradnom, ha életem legfőbb javát, a függetlenséget és a polgári szabadságot elérni akarom. Előttem az út, hogy babérkoszorúkat szedjek. És ki szedhetne leginkább koszorúkat magyarjaink közt, mint én? Van mégis, amitől a jövőm függ, mint az olimpiai bajnok a bírótól. Az én bíróm nem egyéb, mint a közhír és a dicsőség. Siess, késő század! Jöjj, ó boldog kor! Vígán zengem énekemet, vajha te csak egyszer említenél engemet! Mi fog ezután történni velem, bízom a sorsra, melynek keze súlyosan áll felettünk. Bár nyomjon, bár üldözzön a sors keze, de csüggedni, higgýétek el, nem fogok!

Finálé

MINDENKI Ének. (A Hymnus – a 130. genfi zsolttár dallamával.)

„Isten, áldd meg a Magyarat...”

Vége¹²

¹¹ Dalszöveg: Kölcsey Ferenc: *Vilma emlékkönyvébe*, 1814.

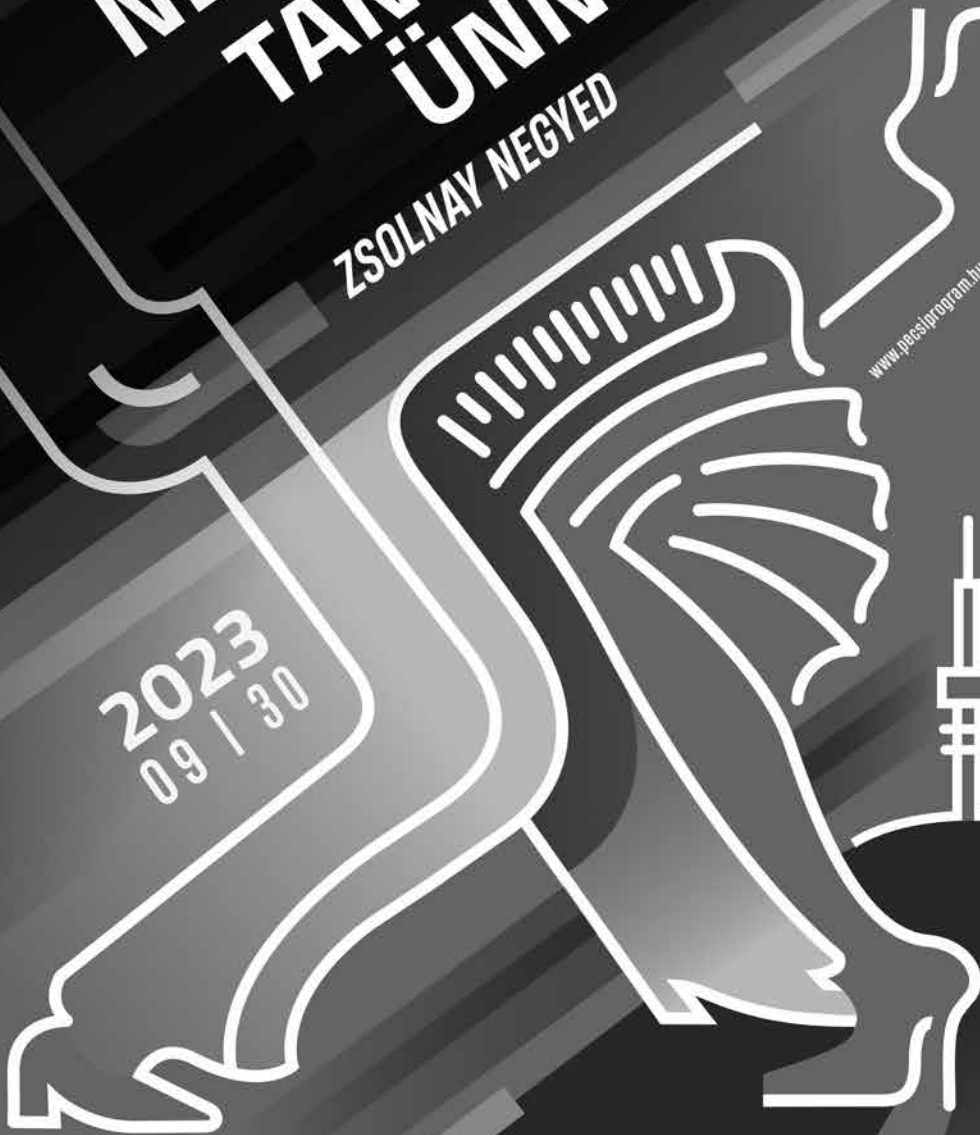
¹² A szöveg idézeteket tartalmaz Arany János, Csokonai Vitéz Mihály, József Attila, Kölcsey Ferenc, Szemere Pál, Szemere Krisztina, Szenczi Molnár Albert és Szuhanics Albert műveiből.

III. PÉCSI NEMZETKÖZI TANGÓ ÜNNEP

ZSOLNAY NEGYED

2023
09 | 30

www.pecsignep.org.hu

Pécs LIT FESTIVÁL

@PECSLIT_FESTIVAL

FB.COM/PECSLITFESTIVAL

**6 NAP
IRODALOM
SZEPTEMBER
11-16.**

NÁDAS PÉTER
TOMPA ANDREA
KRUSOVSZKY DÉNES
PEER KRISZTIÁN
GRECSÓ KRISZTIÁN
ORAVECZ IMRE
ZÁVADA PÉTER
NÁDASDY ÁDÁM
MILBACHER RÓBERT
ÉS MÉG SOKAN MÁSONK

